T.C.
MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI
AÇIK ÖĞRETİM OKULLARI
(AÇIK ÖĞRETİM LİSESİ - MESLEKÎ AÇIK ÖĞRETİM LİSESİ)

KELAM
1

DERS NOTU

YAZAR
M. Fatih SOLAK

ANKARA 2013

MEB HAYAT BOYU ÖĞRENME GENEL MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI
AÇIK ÖĞRETİM OKULLARI DERS NOTLARI DİZİSİ

Yazar : M. Fatih SOLAK

Grafik : Hatice DEMİRER

Kapak : Güler ALTUNÖZ

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl...
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
"Medeniyet!" dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma, sakın.
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın...
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri "toprak!" diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da, bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki fedâ?
Şühedâ fışkıracak toprağı sıksan, şühedâ!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüdâ.

Ruhumun senden, İlâhi, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar-ki şahadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan, İlâhi, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerred gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl:
Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır, Hakk'a tapan, milletimin istiklâl!

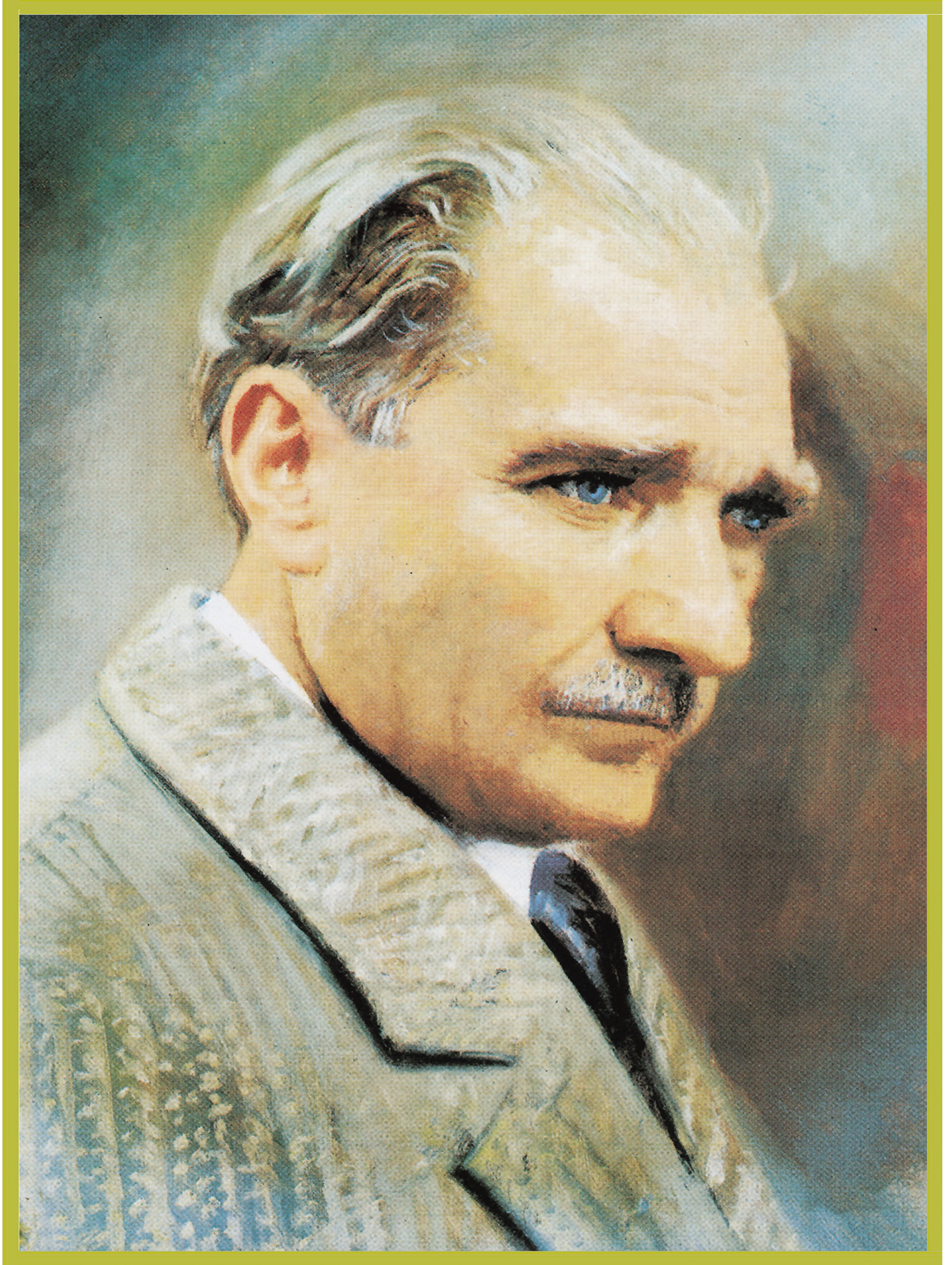
Mehmet Âkif ERSOY

ATATÜRK'ÜN
GENÇLİĞE HİTABESİ

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin, en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni, bu hazineden, mahrum etmek isteyecek, dahilî ve haricî, bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok nâmüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın, bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlilerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi, vazifen; Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır! Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asîl kanda, mevcuttur!

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

1. ÜNİTE
KELAM BİLİMİ VE TEMEL SORUNLARI

2. ÜNİTE
İSLAM DÜŞÜNCESİNDE YORUMLAR

3. ÜNİTE
İMAN, BİLGİ VE AMEL

4. ÜNİTE

ALLAH'IN VARLIĞI VE BİRLİĞİ: TEVHİT

5. ÜNİTE

MELEKLER

1. ÜNİTE

KELAM BİLİMİ VE TEMEL SORUNLARI

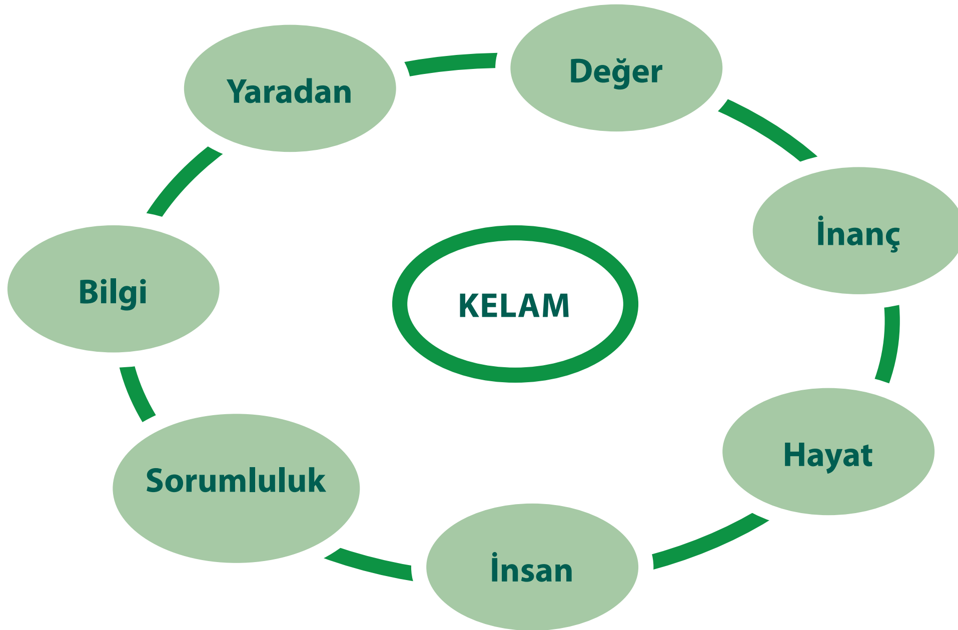
Dinin insanın sorunlarına çözüm arayan bir yönü var mıdır?

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

Bu ünitenin sonunda;

1. Kelam ilminin konusunu ve amacını öğrenecek
2. Kelam ilminin esas aldığı yöntemleri bilecek
3. Kelam ilminin doğuşunu ve gelişmesini öğrenecek
4. Kelam ilminin İslam bilimleri arasındaki yerinin farkında olacak
5. Kelam ilmi ile felsefe arasındaki ilişkiyi fark edecek
6. Allah-âlem ilişkisini öğrenecek
7. Varlık sorununu "Yaradan-yaratılan" ilişkisi çerçevesinde öğrenecek
8. Bilgiyi ve bilginin kaynaklarını açıklayabilecek
9. Kur'an'da bilgi üretme araçlarından; akıl, vahiy ve duyuların önemini kavrayacak
10. Bilgi ile değer arasındaki ilişkiyi öğrenecek
11. Bilgi ile inanç arasındaki ilişkiyi fark edeceksiniz.

ANAHTAR KAVRAMLAR

GİRİŞ

Kelam, Yüce Allah'ın tüm insanlığa gönderdiği mesajların toplamı olan Kur'an'dan, İslam'ın temel ilkelerini sistematik biçimde ortaya koyarak İslam'ın değerlerini ve ilkelerini bilimsel olarak savunan bir bilim dalıdır. "KELAM BİLİMİ VE TEMEL SORUNLARI" ünitesinde; kelam biliminin konusunu ve amacını, kullandığı yöntemleri, doğuşunu ve gelişmesini, diğer İslam bilimleri arasındaki yerini ve onlarla ilişkisini öğreneceksiniz. Ayrıca dinî bilgi üretme araçlarından; akıl, vahiy ve duyuların önemini, bilgi ile değer ve bilgi ile doğru inanç arasında ilişkiyi açıklayacaksınız.

1. KELAM BİLİMİNİN TANIMI, KONUSU VE AMACI

Kelam kelimesi, söz deyiş, cümle ve bunların yerini tutabilecek hat veya işaret anlamına gelmektedir (Gölcük, Şerafettin; Süleyman Toprak, Kelam, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988, s. 3.). Kelam ilmini ise birçok şekilde tanımlayabiliriz. Kelam, "İslam dininin inanca ve davranışlara dair ilkelerini naslardan hareketle belirleyen ve akli yöntemlerle temellendirip destekleyen bir ilim" diye tarif edilebilir. Bu ilme kelam adının yanı sıra "tevhid, usûlü'd-dîn, el-fıkhü'l-ekber, akaid, nazar ve istidlal ilmi" gibi değişik isimler verilmişse de kelam adı yaygınlık kazanmıştır. İlk yazılan eserlerde konu başlıklarının "el-Kelam fî..." tarzında başlaması, söze fazlaca ihtiyaç duyan bir ilim olması gibi sebeplerden dolayı da bu ilme kelam ismi verilmiştir (TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, Kelam Maddesi). Kelam ilmi Allah'ın zatından, sıfatlarından, fiillerinden ve birliğinden bahseden bir ilimdir (age., s. 4.). Bir başka ifadeyle kelam ilmi kesin deliller kullanarak meydana gelecek şüpheleri gidererek dinî akideleri ispat eden ilim dalıdır (Cürcani, Şerhu'l-Mevâkıf, c I, s. 23).

İlk dönemlerden itibaren kelam ilminin konusunda gittikçe gelişmeler kaydeden değişiklikler meydana gelmiştir. İslam düşüncesinin ve Müslüman toplum hayatının inkişafıyla paralellik gösteren bu değişikliklerin ilk döneminde kelamın konusunu Allah'ın birliği, sıfatlarının üstünlüğü, kıdemi, tekfir ve kader meseleleri teşkil ediyordu. Peygamberlik, ahirete iman ve imamet konuları ikinci sırada yer alıyordu. Kelam, Cenab-ı Hakk'ın zat ve sıfatından, risalet ve nübüvvetten, mebde' ve meâd itibariyle kâinatın hallerinden bahseden ilimdir (İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlmi Kelam, Umran Yayınları, Ankara 1981, s. 1). Kelam ilminin konusu var olan her şeydir. Kelam ilmi, akıl yolu ve dinî deliller ile İslam itikadını ortaya koymaya çalışan ilim dalıdır. Gazali'ye göre İslam dininin akaidini ispata yarayan her malum, kelam ilminin konusudur (age., s. 2). Şia kelamında ise imamet, dinin asli hükümleri kabul edilmiş ve diğer hususlar onunla irtibatlandırılmıştır. Nasla sabit olan inanç esasları her dönemde kelamın değişmeyen konularıdır (mesâil). Bunların açıklanması ve kanıtlanması için başvurulan sosyal bilimler, insanî ilimler ve pozitif bilimlerden elde

edilebilen yardımcı bilgiler ise (vesâil) bu ilimlerin gelişmesine paralel olarak değişiklik göstermiştir.

NOT EDELİM

Dinî ilimlerin ortak gayesi ve esas maksadı dünya ve ahiret saadetine ulaşmaktır. Ancak âlimler kelam ilmi için bazı tali gayeler sıralamışlardır:

- İnsanı taklidi imandan tahkiki imana ulaştırmak
- İnananlara itikadi meseleleri delilleriyle öğretmek
- Doğru yolu arayanları irşat
- Müslümanları batıl ve yanlış görüş sahiplerinin ileri sürecekleri şüphelerden korumak
- Diğer dinî ilimlere kaynak olmaktır(Gölcük, age., s. 7-8; İzmirli, age., s.3.).

2. KELAM BİLİMİNİN YÖNTEMİ

Size korku ve ümit veren şimşeği göstermesi, gökten su indirip ölümünden sonra yeri onunla diriltmesi onun varlığının belgelerindendir. Bunlarda, düşünen millet için dersler vardır. (Rum suresi 24. ayet.)

Kelam ilmi, konularını aklen ispata dayanan bir yöntem izler. Bu yüzden tümevarım ve temsil yöntemlerini kullanır.

Tümevarım, bilinen olgular ve objelerden genel bir kurala geçmektir. Tümevarım yöntemi kullanılırken akıl yürütme ilkesinden faydalanılır (Ülken, Hilmi Ziya, Bilgi ve Değer, Kürsü Yayınları, Ankara, s. 128). Diğer bir tanımla tümevarım; tikel olguların gözlemlenmesinden hareketle genel bir hükme varmaya çalışmaktır. Temsil ise iki farklı şey arasındaki ortak bir özelliği bularak bunlardan birinin sahip olduğu özelliğin diğerinde de bulunduğu sonucuna ulaşmaktır.

Kelamcıların kullandıkları yöntemlerle; görünene dayanarak görünmeyeni delillendirmeye ya da bilinenden hareketle bilinmeyeni tanımlamaya çalışırlar. Kelam tabiattan söz ederken yalnız nassa bağlı kalmamış ve bu yüzde salt akıldan hareket eden felsefeden ayrılmıştır.

Kelamcılara göre Allah'ın varlığı, zatı, sıfatları, nübüvvet, Allah-âlem ilişkisi bilinemez değildir, sadece bilgisine doğrudan ulaşılamayan ve gözlemlenemeyen konulardır. Bunların bilinmesinin yolu akıl yürütmedir. Çünkü bizim dış dünya hak-

kındaki bilgimiz doğrudan doğruya beş duyu dayalı bir bilgidir, ancak bu bilgiye dayanarak Allah hakkında bilgiye sahip olabiliriz. Buna göre âlemin bilgisi dolaysız bir bilgi olduğu halde, Allah'ın bilgisine ulaşmak için akıl yürütmeye başvurmak zorundayız.

3. KELAM BİLİMİNİN DOĞUŞU VE GELİŞMESİ

Hz. Peygamber (s.a.v.) hayattayken ortaya çıkan problemleri vahyin ışığında çözüyordu. Onun vefatından sonra bu tür problemlere cevap verebilmek için nasları yorumlama ihtiyacı hasıl oldu. Bu yorum faaliyetleri sonucunda birçok ilim dalının temeli atılmış oldu. Bu ilim dallarından biri belki de en önemlisi kelamdır.

BİLGİ KUTUSU

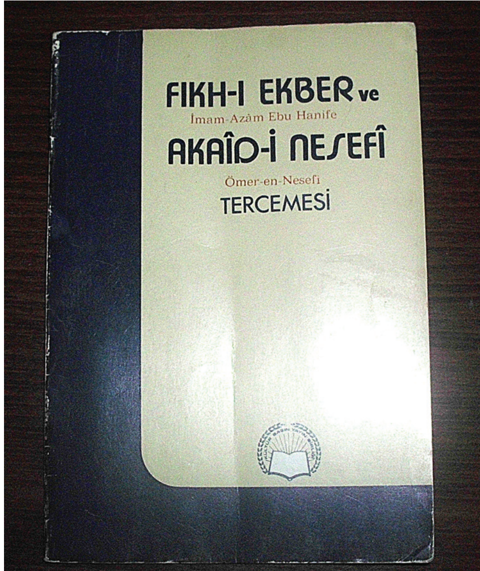
Kelamın doğuş nedenlerini aşağıdaki şekilde maddeleyebiliriz;

- Peygamberimizin vefatından sonra meydana gelen hilafet tartışmaları.
- Müslümanlar arasında ortaya çıkan iç savaşlar.
- Fetihler sebebiyle Müslümanların çeşitli din ve kültürlere sahip millletlerle teması.
- İslam'ın insanlara tanıdığı fikir ve vicdan hürriyeti.
- İslam düşüncesinin felsefeyle yakınlık kurması.

Kur'an-ı Kerim'de insanlar hem kendileri hem diğer varlık ve olaylar üzerinde gözlem yapmaya, bu gözlemlerden yararlanarak nesne ve olayları yorumlamaya davet edilmiş, düşünüp akıl yürütenlerin doğru bilgilere ulaşacakları vurgulanmış, buna karşılık atalarından öğrendikleri inançları taklit edenlerin hak inanç ve doğru davranış bilgisine ulaşamayacakları vurgulanmıştır. Müslümanlar, bu ilahî emre uyarak dinî düşünceyi temellendiren bilgiler üretmeye yönelmişlerdir. Bu durumun kelam ilminin oluşmasına olumlu etkisi olmuştur. Ayrıca Kur'an'da başta Allah'ın varlığı, birliği ve üstün nitelikleri olmak üzere peygamberlik, kader, iman-günah, iyi-kötü davranışlar gibi birçok meselenin akli delillerine temas edilmiş, bunlara yapılan itirazlara akli ve mantıki cevaplar verilmiş, değişik din mensuplarının batıl inanç ve davranışları açıklanarak eleştirilmiş, onlarla en uygun biçimde fikri mücadelede bulunulması Peygambere ve dolayısıyla Müslümanlara emredilmiştir. Bu bir anlamda kelam ilmini temellerini oluşturmuştur.

Kelam, Peygamberimizin vefatından sonra ortaya çıkan bazı dinî, siyasi ve içtimai problemlerin ve fetihler sonucunda karşılaştığı yabancı kültürlerin etkisiyle ortaya çıkan sorunların etkisiyle doğduğu kabul edilir. İslam'ın yayılmasından sonra dinî düşüncede derinleşme ihtiyacı duyan Müslümanlar. zahirî mânada birbirine akaid ve fıkıh alanında ters düşer gibi görünen ayetleri (müteşâbih ayetler) yorumlamaya çalışmışlardır; bunun sonucu olarak da akaid ve fıkıh alanında farklı görüş ve anlayışlar ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra kısa bir süre içinde çeşitli inançlara bağlı toplumların bulunduğu bölgeler fethedilmiş ve birçok insan Müslüman olmuştur. Farklı dinlerden gelen yeni Müslümanların zihinlerindeki dinî problemleri çözmek için âlimlere sorular sorup cevaplar almaları da kelam ilminin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Kelam ilminin oluşması ve gelişmesi üç devrede ele alınabilir.

Resim 01.01: İmam-ı Â'zam Fıkh-ı Ekber isimli eserinde kelami konularla ilgili görüşlerini açıklamıştır

Birinci devrede, İslam âlimleri batıl inanç ve akımlara cevap vermek, bunların Müslümanlar üzerindeki tesirlerini kırmak için çeşitli eserler vermişlerdir. Kelam sahasından ilk eserleri Vasıl bin Ata, İbrahim Nazzam, Ebu Huzeyl gibi Mutezile mezhebine mensup âlimler vermiştir. Bu âlimler kelamı sistematize etmişlerdir. İmam-ı A'zam Ebu Hanife, Fıkh-ı Ekber isimli eserinde kelami konularla ilgili Ehl-i Sünnet görüşlerini ortaya koymuştur. Bu devir 10.yy.a kadar sürmüştür.

İkinci devrenin en meşhur kelam alimleri Ebu Hasan el-Eş'ari, İmam Maturidi, Bakıllani, Cüveyni, Ebu'l Mu'in Nesefi ve Abdullah bin Sa'd el-Küllab'tır. İmam Ebul Hasan-il Eş'ari büyük bir fıkıhçı olup önceleri Mu'tezili görüşü benimsemişti daha sonra bu fırkanın görüşlerini terk etmiştir. Birçok eserleri vardır. En meşhurları: Muciz, İzah-ı El Burhan, Et- Tebyin an Usul Ed-Din dir. Sahabe olan Ebu Musa El-Eş'ari (ra) neslinden olan İmam Eş'ari, Hicri 260 senesinde dünyaya gelmiş, 324 senesinde vefat etmiştir. Bağdat'ta medfundur. İmam Eş'ari'den sonra Ehl-i Sünnet kelamı Kadî Ebu Bekri Bâkillâni tarafından genişletildi. Bâkillâni (öl.1013) mantık ve felsefeden yararlanarak kelam ilminde yeni görüşler ortaya koydu.

Üçüncü devre İmam Gazali (1058–1112) ile başladı. İmam-ı Gazali kendinden önceki kelam âlimlerinin eserlerini ve mezheplerin görüşlerini inceledi. Kelam ilminin metodunda bazı değişiklikler yaptı. Mantık ilminin İslami ilimler arasına alma-

sının ardından kelamın konusu İslam'ın ana ilkelerini doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren bütün bilgileri bünyesine almış, böylece kelâmın konusu "bilginin alanına giren her şey" (ma'lûm) diye belirlenmiştir. Bu dönemden itibaren kelam ilminde kullanılan deliller mantıkla irtibatlandırılmış verilen hükümlerle yapılan tanımların doğru olması bu sayede sağlanmıştır. Bu devirden sonra gelen kelam âlimlerine "Müteahhirin", ilklere ise "Mütekaddimin" denmiştir. Mütekaddimin kelamının en belirgin özelliği, klasik mantık ve felsefeden uzak durarak özü Kur'an'da bulunan bir akılcılıkla İslami ilkeleri temellendirmesi, İslami mantık ve usul ilmini geliştirmesidir. Bu sebeple dönemin kelamı felsefî bir metafizik olmaktan çok bir usûlü'd-din ilmidir. Bu çerçevede nakli ve akli delillerden oluşan özgün bir istidlâl yöntemi benimsenmiş, temsili kıyas, kıyâsü'l-gaib ale'ş-şâhid (duyu ötesini duyulur âlemle karşılaştırma), sebr ve taksim (ihtimalleri tartışma usulü), in'ikâsü'l-edille (delilin geçersizliğiyle konunun da geçersiz kabul edilişi) gibi istidlâl vasıtaları kullanılmıştır. Bu devirde Allah'ın varlığı hudûs deliliyle temellendirilmiş ve daha çok sıfat tartışmalarına ağırlık verilmiş, müteşâbih âyetler te'vil edilmiştir. Müteahhirin kelam âlimlerinin bazıları şunlardır; Âmidi, Beydâvi, Taftazani ve Cürcani.

4. KELAM BİLİMİNİN, İSLAM BİLİMLERİ ARASINDAKİ YERİ

İslam, Allah tarafından insanların iki cihanda mutlu olmalarını sağlamak için gönderilmiş bir dindir ve özünü tevhid inancı oluşturur. Tevhidin açıklanması ve anlaşılması Peygamberimizin en büyük hedefi olmuştur. Onun vefatından sonra dinin özünü koruyarak ortaya çıkan yeni problemlere cevap vermek için birçok ilim dalı ortaya çıkmıştır. Bu ilim dallarından bazıları; Tefsir, Hadis, Kelam, Fıkıh'tır.

Kelam ilminin amacı dinî hüküm ve prensiplerin aklen ve naklen izahını yapmak ve bunlarda ortaya çıkan şüpheleri izale etmektir. Bu açıdan bakıldığında kelam ilmi diğer İslam Bilimleri'ni destekleyen ve onları destekleyen bir ilimdir. Gazali'ye göre kelam dinî ilimlerin aslı ve en önde gelenidir (Gölcük, age., s. 14.).

Kelam iman esaslarını izah ederken tefsir ilminin yaptığı açıklamalardan ve izahlardan faydalanır. Hadis ilmi ise Peygamberimizin bakış açısını ve sorunları çözmedeki yöntemi konusunda kelama yardımcı olur. Kelamın yardımcı olan ilim dallarından biri de Mezhebler Tarihi'dir. Hangi fikrin nasıl bir ortamda doğduğunu anlatan bu ilim dalı kelamın sağlıklı verilere ulaşması açısından önemlidir.

5. KELAM İLE FELSEFE ARASINDAKİ İLİŞKİ

Felsefe hikmet, hikmet sevgisi anlamına gelmektedir. İlim dalı olarak felsefeyi varlık, bilgi ve değer alanlarıyla ilgili problemleri, akılcı, tenkitçi yöntemlerle inceleyen ve temellendiren sistemli bilgi faaliyeti olarak tanımlayabiliriz.

Kelamın konusu ile felsefenin konusunu aynıdır. Her ikisinin konusu da varlık, bilgi ve bilginin değeridir. Ancak bu iki ilim dalının amaçları birbirinden farklıdır. Felsefe, toplumu, ruhu ve kâinatı sebep-sonuç, prensip ve gaye bakımından inceleyerek varlığın ve bilginin kaynağını ilmi olarak araştırmakta ve izah etmektedir. Kelam, varlığı sadece İslam açısından ele alır. Kelam varlığı kullanarak İslam'ı inanç esaslarını savunmayı amaçlar. Felsefenin bilgi kaynakları beş duyu ve akıldır. Kelam bunlara nassı ve naklide ekler. Kelam, inanç esaslarını izah ederken felsefenin verilerinden ve yöntemlerinden faydalanır.

6. VARLIK SORUNU

6.1. Allah-Âlem İlişkisi

İşte Rabbi'niz Allah ki ondan başka ilâh yoktur; O, her şeyin yaratanıdır. Ona kulluk edin, o her şeye vekildir. (En'am suresi 102. ayet.)

Allah âlemlerin rabbi, onu yoktan var eden ve ona her an hayat verendir. Kur'an-ı Kerim'de "Şüphesiz Rabb'iniz yeri, göğü altı günde yaratan, sonra Arş'a hükmedendir. O, gece ile onu durmadan takip eden gündüzü bürür. Emrine amade olan güneş, ay ve yıldızları da yaratmıştır. İyi biliniz ki yaratmak ve emretmek yalnız ona hastır. Âlemlerin Rabb'i olan Allah yüceler yücesidir." *(A'râf suresi 54. ayet.)* buyrulmaktadır. Kelam biliminin en önemli konularından biri Allah-âlem arasındaki münasebeti açıklamaya çalışmasıdır. Âlemin nelerden meydana geldiği ve içindekilerin özelliği hem felsefenin, hem de diğer bilimlerin en önemli konusu olmuştur. Âlem, kelam âlimleri tarafından "Allah'ın dışındaki her şey" olarak tanımlanmıştır. Bunlara "mevcut" yani var olan denir. Kelam ilmi işte bu mevcudun nasıl var olduğu açıklamaya çalışır.

Resim. 01.02: Kur'an'da evren hakkında birçok ayet bulunmaktadır.

Âlemin sürekli değiştiğini gözlemleriz. Tabiatta her şey her an değişim halindedir. Geçmişte burada olan, şu anda ortada yoktur, şimdi orada olan da gelecekte bir gün olmayacaktır. O halde bu varlıklar sürekli ve zorunlu olarak var olan nesneler değildir. Yok olmayan, sürekli olana kelamcılar “vâcip” derler. Oysa bizim gördüğümüz varlıklar ya yokken var edilmiş ya varken değişime uğramaktadır. Bundan dolayı kelamcılar âlemi oluşturan bütün varlıkların “hâdis” yani sonradan olan varlıklar sınıfına girdiğini söylerler. Diğer bir ifadeyle bu varlıkları “mümkün” olarak tanımlarlar. “Mümkün” ün anlamı var olması yok olması da eşit olan şey demektir. Mümkün varlıkların toplamından oluşan âlemin kendisi de mümkün ve hâdistir. Her mümkün kendisine hayat veren bir sebebe ihtiyaç duyar. Buna göre kelamcılar âlemde meydana gelen varlığa gelişini ve değişimini bir sebebe dayandırmış olurlar. İşte bu da âlemdeki bütün oluşların ve değişmelerin kaynağı, değişmeyen ve kendisi bir başka şeye ihtiyaç duymayan Yüce Allah’tır. Öyleyse Allah, âlemin mutlak sahibidir ve onun devamını sağlayan hikmet ve ilim sahibi tek güçtür.

Âlemdeki her şey Allah’ın varlığının delilidir. Nasıl Kur’an-ı Kerim, Allah’ın kelamıysa kâinatta onun eseridir. Kur’an-ı Kerim’deki her ayete mukabil kâinattaki her olay her kanun birer ayettir.

6.2. Madde

Kelamı ve felsefi düşünceyi meşgul eden en önemli problemlerden biri madde konusudur. Maddenin kelam bilimine konu olması onun, yaratılmış ve sonlu olması ile ilgilidir. Kelamcılar fizik biliminde olduğu gibi maddenin ne olduğu, onun en küçük biriminin ne olduğu ile ilgilenmezler. Kelam için önemli olan maddenin Allah’ın yaratmasına konu olmasıdır.

Bilim tarihine baktığımız da, “madde”nin ne olduğuna ilişkin birbirinden farklı birçok açıklamayla karşılaşırız. Biz “madde”yi canlıların dışındaki varlıkları oluşturan en küçük birim olarak tanımlayabiliriz. Çevremizde gördüğümüz her cisim bir takım değişen ve değişmeyen birimlerden oluşmaktadır. Şu “masa” bir süre sonra eskimekte, kırılmakta ya da parçalanmaktadır. Fakat her zaman yok olmayan bir kısmı kalır. Buna da “Masa”nın “madde”si yani “özü” denir. Kelam âlimleri cisimlerin bu en küçük “madde”sine “cevher”, onun sürekli değişen niteliklerine de “araz” demişlerdir. Bu açıdan kelam bilimi için sorun âlemdeki varlık ve hayatın yalnızca “madde” olması ve bunun varlığı ve hayatı meydana getiren tek güç olarak kabul edilmesidir. “Materyalizm” diye tanımlanan bu açıklama bugün modern fizik tarafından savunulamaz bir teori olarak kabul edilmektedir. Bugünün modern fiziği sonlu bir evren fikrinden hareket ettiği için, sonlu olan “madde”nin her şeyin yaratıcısı olduğu da savunulamaz. O halde sonlu ve bir başlangıcı olan evrenin yalnızca “madde” ile açıklanması çok da makul gözükmemektedir. Evrendeki muazzam canlılık ve hayat onun ilim ve kudret sahibi Yüce bir yaratıcı tarafından meydana getirildiğini göstermektedir.

6.3. Hayat

Âlemdeki varlıkları canlılar ve cansızlar olarak iki sınıfa ayrılır. Canlı varlıklar ile cansız varlıklar arasındaki en önemli fark "hayat"tır. Hayatın kaynağı, insan zihnini sürekli meşgul etmiş ve çeşitli görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Kelamda ve tabi bilimlerde canlılığın kaynağı maddeden bağımsız olarak ele alınmıştır. Hayat daha çok "ruh" ve "nefs" kavramlarıyla açıklanmıştır. "Beden" ve "ruh" birbirinden tamamen kopuk ve bağımsız değildir.

Resim 01.03: Dünya, canlıların yaşamasına uygun bir şekilde yaratılmıştır.

Diri olmak, hareketlilik anlamına gelen hayat Allah'ın subuti sıfatlarındandır. Kur'an'da diri anlamına gelen "hay" ve dirilten anlamına gelen "Muhyi" geçmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "Hayat sahibi olup ölmeyen varlığa tevekkül et ve onu överek tespih et..." *(Furkân suresi 58. ayet.)* buyrulmaktadır. Yüce Allah, ölüden diriyi çıkartan ve onu tekrar diriltendir *(Âl-i İmran suresi 27. ayet.)*. Kelamcılar tabiatta ve insandaki hayatın kaynağını hayat, ilim ve kudret sahibi Yüce Yaratıcıda görmüşlerdir. Hayat ve ölüm, Allah'ın insanları imtihan etmek için yarattığı iki nimettir. Kur'an-ı Kerim'de "O, amel (davranış) bakımından hanginizin daha iyi (ve güzel) olacağını denemek için ölümü ve hayatı yarattı. O, üstün ve güçlü olandır, çok bağışlayandır." *(Mülk suresi 2. ayet.)* buyrulmaktadır.

6.4. İnsan

İnsan, yüksek duygularla donatılmış, iyiliğe kabiliyetli ve ebediyete açık bir varlık olarak yaratılmıştır. O, Allah'ın yeryüzünde halifesi olan bir varlıktır. Allah, insanı "alayı illiyyun" ile "esfeli safilin" arasında hür bırakmış ve ona emaneti yüklemiştir *(Ahzâb suresi 72. ayet.)*. İnsan akıllı ve özgür olduğu için yaptıklarından sorumludur. Kelamcılardan bazıları her ne kadar insanın yaptığı eylemlerde irade sahibi olmadığını söylemişlerse de, özellikle Maturidi ve Mu'tezili düşünürler buna kaşı çıkmışlarıdır.

Maturidi kelamcılar insanın şuurlu olarak kendine doğru veya yanlış yolu seçtiğini ve Allah'ın insanın bu seçimine uygun olarak davrandığını ifade etmişlerdir. Kur'an'da "İnsana gayretinden başka hiçbir şey yoktur ve gayretinin sonucu da yakında görülecektir." *(Necm suresi 39-40. ayetler.)* buyrulmaktadır. Bununla birlikte insan bir takım zayıflıklardan ve sosyal şartlardan dolayı hataya düşebilir. Ancak Peygamberimizin "Hata yapanların en hayırlısı tövbe edendir." buyurmaktadır. Kur'an-ı

Kerim'de "Rabb'in, bilmeyerek kötülük işleyip ardından tövbe eden ve ıslah olanlardan yanadır. Rabbin bundan sonra da bağışlar ve merhamet eder." *(Nahl suresi 119. ayet.)* buyrulmaktadır.

İnsanın en birinci vazifesi, kendini keşfedip tanıması ve bununla Rabb'ine yönelmesi ve onu tanıtmasıdır. İnsan âciz bir varlıktır ama onu tanıması sayesinde, fevkalâde bir güce malik olur. Çünkü onun yöneldiği varlık âlemlerin Rabb'i ve her şeye mâlik olandır.

Kur'an-ı Kerim'in en önemli gayelerinden biri Allah arasındaki iletişimi sağlıklı ve doğru bir şekilde kurması için insana yardımcı olmaktır. Bu nedenle Kur'an bir "hidayet rehberi", bir açıklama ve doğruyu yanlıştan ayıran bir ölçü, yani "Furkan" olarak nitelenmiştir.

ETKİNLİK

SAKARYA TÜRKÜSÜ

İnsan bu, su misali, kıvrım kıvrım akar ya;
Bir yanda akan benim, öbür yanda Sakarya.
Su iner yokuşlardan, hep basamak basamak;
Benimse alın yazım, yokuşlarda susamak.

Rabb'im isterse, sular büklüm büklüm burulur,
Sırtına Sakarya'nın, Türk tarihi vurulur.
...
Bulur mu deli rüzgâr o sedayı: Allah bir!
Bütün bunlar sendedir, bu girift bilmeceler;
Sakarya, kandillere katran döktü geceler.

İnsan üç beş damla kan, ırmak üç beş damla su;
Bir hayata çattık ki, hayata kurmuş pusu.
Geldi ölümlü yalan, gitti ölümsüz gerçek;
Siz, hayat süren leşler, sizi kim diriltecek?
Kaf dağını assalar, belki çeker de bir kıl!
Bu ifritten sualin, kılını çekmez akıl!

Bana kefendir yatak, sana tabuttur havuz;
Sen kıvrıl, ben gideyim, Son Peygamber Kılavuz!
Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya;
Yüzüstü çok süründün, ayağa kalk, Sakarya!

Necip Fazıl Kısakürek(1949)

Yandaki şiire göre aşağıdaki soruları cevaplayınız.

Şair, ölümlü yalan ve ölümsüz gerçekle neyi anlatmak istiyor?

....

....

....

....

Bu şiirin hakkındaki düşüncelerinizi yazınız.

....

....

....

....

7. BİLGİ SORUNU

Bilginin tanımı, imkânı, kaynakları, sınıflandırılması ve değeri üzerinde yapılan tartışmalar erken dönemlerden itibaren başlamıştır. Bu sayede h. III/ m. IX yüzyılın sonlarına doğru İslam medeniyetinde büyük bir birikim hâsıl olmuştur. Maturidi (ö. h. 333/m. 944)'nin vefatından sonra bilgi konusu kelam ilminde başlı başına müstakil bir konu olarak ele alınmaya başlamıştır (Kelam'da Bilgi Problemi, Sempozyum Bildirileri, Uludağ Üniversitesi, Arasta Yayınları, Bursa 2003, s. 3.).

7.1. Bilginin Tanımı

İlim, ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendin bilmezsin

Bu nice okumaktır

Yunus Emre

Bilgi kelimesi Arapça olarak ilm ve marifet kelimeleri ile ifade edilir. Cahiliye devrinde ilm, kişinin tecrübesiyle elde ettiği bilgiye denirdi. Güvenilmeyen tecrübe edilmemiş bilgi de zan kelimesi ile tanımlanırdı (age., s. 4.) Kur'an-ı Kerim'de de bilgi, zannın zıddı olarak ele alınır: "Onların kesin bilgileri yoktur, onlar sadece zannediyorlar." *(Casiye suresi 24. ayet.)*

Kelam âlimleri bilginin birçok tanımı yapmışlardır. Mutezile'ye göre bilgi, bir şeye zaruri olarak veya delil ile olduğu gibi inanmaktır. Eşari'ye göre bilgi, bilineni olduğu gibi anlamak idrak etmektir (age., s. 4-5.). Gazali'ye göre bilgi, aklın eşyanın hakikatini ve şekillerini alması veya eşyayı olduğu gibi bilmek ve tanımaktır (age., s. 7.).

Bilgi en geniş anlamıyla özne ile nesne arasındaki ilişkinin ürünüdür. Maturidi ve Eş'ari Kelamcıları bilginin konusu olan nesneyi "malum" ve "mezkûr" olarak isimlendirmişlerdir. Bu isimlendirmedeki amaç, hem soyut hem de somut varlıkları bilginin konusu olarak ele alabilmek içindir.

NOT EDELİM

Ehli Sünnet Kelamcıları bilgiyi ikiye ayırırlar;

1. *Allah'ın bilgisidir. Bu bilgi öncesiz olan bilgidir. Bu bilgi bilinenlerin hepsini ayrıntılarıyla kapsamaktadır.*
2. *Yaratıkların bilgisidir. Bu bilgide ikiye ayrılır. A. Zaruri bilgi B. Müktesab(iradeye dayalı) bilgi.*

7.2. Bilginin Kaynakları

Kelam âlimlerine göre bilgi, akıl, vahiy ve duyular ile elde edilir.

7.2.1. Akıl

Akıl, Kur'an-ı Kerim'in insandan geliştirmesini istediği bir yetenektir. İnsan aklını kullanarak doğruyu yanlıştan ayırt eder, kavramlar üzerinde düşünür, akıl yürütür ve bilgi üretir. Kur'an-ı Kerim, insanları gerçekler üzerinde düşünmeye çalışır. Çünkü salim bir akılla önyargısız düşünen insan, doğruyu bulur. Kur'an-ı Kerim'de "Allah size ayetlerini böyle açıklar, umulur ki aklınızı kullanırsınız." *(Mâide suresi 58. ayet.)* buyrulmaktadır.

Kelamcılar bütün insanlarda ortak olan akli bilgilere "bedihî bilgiler" olarak adlandırırlar. Bu tür bilgi duyu ya da haberle elde edilmeyip bilinmesi akılla apaçık olarak meydana gelen bilgidir. İki zıttın bir arada bulunmasının imkânsızlığı ve parçanın bütünden küçük olduğu gibi bilgiler bu tür bedihi bilgilere örnektir. Şu halde insan akıl yürüterek bilgi üretebilir. İnsan bir takım bilgilerden yararlanarak yeni bazı bilgilere ulaşabilir. Örneğin 'Tüm insanlar ölümlüdür.' / 'Peygamberlerde insandır.' önermelerinden ' Peygamberler de ölümlüdür.' bilgisine ulaşabilir.

Salim akıl, İslam'a ve insan fıtratına uygundur. Kelamcılara göre insan aklına (aklın kesin hükümlerine) aykırı gözüken naslar, akla uygun olarak yorumlanır, akla uygun manalarla açıklanır (tevil edilir.). http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0074.htm Erişim Tarihi:18.6.2011

7.2.2. Vahiy

Vahiy sözlükte gizli konuşma, fısıldama, ilham etme, ima ve işaret etme anlamlarına gelmektedir. Dinî bir terim olarak Allah tarafından peygamberler aracılığıyla insanlara gönderilen nelere uyup nelerden sakınılması gerektiğini bildiren ilahî bilgi, bu bilginin gönderiliş tarzı olarak tanımlanabilir. Kur'an-ı Kerim'de "Allah, insanlara ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur yahut bir elçi (Cebrail) gönderir; kendi isteğiyle dilediğini vahyeder. Doğrusu o yücedir, Hâkim'dir." *(Şûra suresi 51. ayet.)* buyrulur. Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın, evrendeki canlı cansız bütün varlıklar için koyduğu, emrettiği ve onların da uymak zorunda oldukları doğal kurallara vahiy denilmektedir: "Rabb'in bal arısına: "Dağlarda, ağaçlarda, hazırlanmış kovanlarda yuva edin; sonra her çeşit üründen ye; Böylece Rabb'inin senin için koymuş olduğu kurallara itaat et." diye vahyetti." *(Nahl suresi 68-69. ayetler.)*

İnsanın yaşamın anlam ve hedefini, niçin, nasıl ve hangi ölçülere göre yaşanılması gerektiğini, ölüm sonrası durumun ne olacağı gibi temel sorulara cevap bulması imkânsızdır. Araştırma ve akletmeyle cevaplanamayan bu sorulara cevap ancak vahiy aracılığıyla verilebilir.

Resim 01.04: Kur'an insanlara dünya ve ahiret mutluluğunun anahtarını verir.

7.2.3. Duyular

İnsanın bilgi edinme yollarından biri duyulardır. Duyu organları Allah tarafından verilmiş önemli nimetlerdendir. Kur'an-ı Kerim'de "Allah, sizi analarınızın karnından, siz hiçbir şey bilmez durumda iken çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi." *(Nahl suresi 78. ayet.)* buyrulmaktadır. Beş duyu da denilen, görme, işitme, tatma, koklama ve dokunma duyuları insanın dış dünya iletişimi sağlar. Apaçık olan ve inkârı mümkün olmayan bilgiler duyular yoluyla elde edilir. Doğru bilgi için bu organlarımızın sağlıklı olması ve iyi iş görmesi gerekmektedir. Bazen duyu organlarımız bizi yanıltabilir. Örneğin bir bardak sudaki bir kalem göz yanılgısına yol açabilir. Üstelik bu organların kapasiteleri de sınırlıdır. Gözümüz, sadece belli tayf aralıklarını görebilir. Kulağımız frekansı 2000 ile 20.000 hertz arasında olan sesleri işitebilir. Buna rağmen, duyu organlarımız bizim için en başta gelen bilgi kaynaklarından birisidir.

7.3. Bilgi-Değer İlişkisi

İnsan, beş duyusunu ve aklını kullanarak bilgiler elde etmek çaba sarf eder. Elde ettiği bilgiler bazen ilahî kaynaklı olabilir. Bu bilgiler, insanın sözlerine ve davranışlarına yansır. Bunun sonucunda çeşitli değerler meydana gelir. Bu değerler insanın davranışlarına ve tutumlarına anlam katar. İnsanın davranışlarına yön veren bu değerleri toplumsal, ahlaki ve dinî değerler olarak sınıflayabiliriz. Bu değerler ayrı gibi görünse de birbirini destekleyen unsurlardır. Örneğin toplum hayatı hırsızlığı kötü ve kınanacak bir hadise olarak niteler. Din hırsızlığı kul hakkı görür ve haram olarak nitelendirir. Ahlak ise hırsızlığı kötü görür.

Ahlaki değerlerin nasıl tespit edildiği konusunda kelamcılar iki görüş öne sürmüşlerdir. Mu'tezile ve Mâturidi kelamcılar ahlaki değerleri insanın aklı ile bilebile-

ceğini ve bu nedenle de bunlardan sorumlu olduğunu söylemişlerdir. Eş'ari kelamcılar ise, ahlaki değerlerin yalnızca vahiy ile bilinebileceğini, bu nedenle de vahiy ile muhatap olmayanın bunlardan sorumlu tutulamayacağını söylemiştir. Ahlaki değerlerin bizden bağımsız bir varlığı ve gücü olduğu gibi insanın da bunlara göre davranma isteği bulunmaktadır. İnsanın kendi içinde hem iyiye hem de kötüye yönelebilmesi böyle bir imkânın bulunduğunu gösterir. Eğer insan bu dünyada insan olarak yaşama arzusu ve çabasında ise, bu ahlaki değerlere önem vermelidir. O halde, mümin olmak her zaman bir "değer"e göre hareket etmek olmalıdır.

ETKİNLİK

"Rabb'in, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle… Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur." (İsrâ suresi 23-32. ayetler.)

Yukarıdaki ayetlerde verilen değerleri listeleyiniz.

....

....

....

....

7.4. Bilgi-İnanç İlişkisi

İnsan hayatı boyunca öğrenmeye devam eden bir varlıktır. Bu onun doğasında olan bir yapıdır. Birçok hayvan doğduktan bir kaç saat sonra veya hemen hayatını idame ettirebilmesi için gerekli olan bilgileri öğrenir. İnsan ise doğduğunda annesinin bakımına muhtaçtır. Hayatını idame ettirecek bilgileri, duyu organları aracılığıyla ve çevresiyle sürekli etkileşimle kazanır. İnsan hayatı boyunca öğrendikleriyle sadece maddi ihtiyaçlarını değil manevi ihtiyaçlarını da karşılar. Manevi ihtiyaçlarının temelinde bulunan inanç, sadece görünmeze yönelme değil, kalbin bir fiili ve tasdikidir. Araştıran ve okuyan insan imanını taklidi imandan kurtararak tahkiki imana ulaşır. Neye, niçin ve neden inandığını öğrenir. Batıl inançlardan ve hurafelerden uzak durur. Allah'a bilinçli bir şekilde iman eder.

İslam ilk vahiyden itibaren okumaya ve öğrenmeye önem vermiştir. Bilenlerle bilmeyenlerin aynı olmadığını söyleyerek araştırmayı ve öğrenmeyi teşvik etmiştir. Müşrikleri atalarının inancına uyduğu için kınayan Kur'an-ı Kerim insanları araştırarak inanmaya çağırır: "Şüphesiz sizler (yolculuklarınız sırasında) sabah akşam onların (harap olmuş) yurtlarına uğrayıp duruyorsunuz. Hala mı akıl etmezsiniz?" *(Sâffât suresi 137-138. ayetler.)* Kur'an kesin bilgi sahibi olmadan konuşmayı veya karar vermeyi hoş görmemiştir. "Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur." *(İsrâ suresi 36. ayet.)*

ETKİNLİK

VAHİY AKIL BEŞ DUYU TEFEKKÜR		

Yukarıdaki kelimeleri kullanarak bilgi-inanç ilişkisi hakkında bir paragraf yazınız.

....

....

....

ÖZET

Kelam kelimesi, söz deyiş, cümle ve bunların yerini tutabilecek hat veya işaret anlamına da gelir. Kelam ilmini birçok şekilde tanımlayabiliriz. Kelam, "İslam dininin inanca ve davranışlara dair ilkelerini naslardan hareketle belirleyen ve akli yöntemlerle temellendirip destekleyen bir ilim" diye tarif edilebilir. Bu ilme kelam adının yanı sıra "tevhid, usûlü'd-dîn, el-fıkhü'l-ekber, akaid, nazar ve istidlal ilmi" gibi değişik isimler verilmişse de kelam adı yaygınlık kazanmıştır. İlk yazılan eserlerde konu başlıklarının "el-Kelam fî..." tarzında başlaması, söze fazlaca ihtiyaç duyan bir ilim olması gibi sebeplerden dolayı da bu ilme kelam ismi verilmiştir. Kelam ilmi Allah'ın zatından, sıfatlarından, fiillerinden ve birliğinden bahseden bir ilimdir. Bir başka ifadeyle kelam ilmi kesin deliller kullanarak meydana gelecek şüpheleri gidererek dinî akideleri ispat eden ilim dalıdır.

Dinî ilimlerin ortak gayesi ve esas maksadı dünya ve ahiret saadetine ulaşmaktır. Ancak âlimler kelam ilmi için bazı tali gayeler sıralamışlardır. Bunlar; insanı taklidi imandan tahkiki imana ulaştırmak, inananlara itikadi meseleleri delilleriyle öğretmek, doğru yolu arayanları irşat, Müslümanları batıl ve yanlış görüş sahiplerinin ileri sürecekleri şüphelerden korumak, diğer dinî ilimlere kaynak olmaktır.

Kelam ilmi, konularını aklen ispata dayanan bir yöntem izler. Bu yüzden tümevarım ve temsil yöntemlerini kullanır. Tümevarım, bilinen olgular ve objelerden genel bir kurala geçmektir. Tümevarım yöntemi kullanılırken akıl yürütme ilkesinden faydalanılır. Temsil ise iki farklı şey arasındaki ortak bir özelliği bularak bunlardan birinin sahip olduğu özelliğin diğerinde de bulunduğu sonucuna ulaşmaktır.

Kelam ilminin oluşması ve gelişmesi üç devrede ele alınabilir. Birinci devrede, İslam âlimleri batıl inanç ve akımlara cevap vermek, bunların Müslümanlar üzerindeki tesirlerini kırmak için çeşitli eserler vermişlerdir. Kelam sahasından ilk eserleri Vasıl bin Ata, İbrahim Nazzam, Ebu Huzeyl gibi Mu'tezile mezhebine mensup âlimler vermiştir. Bu âlimler kelamı sistematize etmişlerdir. İkinci devrenin en meşhur kelam âlimleri Ebu Hasan el-Eş'ari, İmam Maturidi, Bakıllani, Cüveyni, Ebu'l Mu'in Nesefi ve Abdullah bin Sa'd el-Küllab'tır. İmam Ebul Hasan-il Eş'ari büyük bir fıkıhçı olup önceleri Mu'tezili görüşü benimsemişti daha sonra bu fırkanın görüşlerini terk etmiştir. İmam Eş'ari'den sonra Ehl-i Sünnet kelamı Kadi Ebu Bekri Bâkillâni tarafından genişletildi. Bâkillâni (öl.1013) mantık ve felsefeden yararlanarak kelam ilminde yeni görüşler ortaya koydu. Üçüncü devre İmam Gazali (1058–1112) ile başladı. İmamı Gazali kendinden önceki kelam âlimlerinin eserlerini ve mezheplerin görüşlerini inceledi. Kelam ilminin metodunda bazı değişiklikler yaptı. Bu dönemden itibaren kelam ilminde kullanılan deliller mantıkla irtibatlandırılmış verilen hükümlerle yapılan tanımların doğru olması bu sayede sağlanmıştır. Bu devirden sonra gelen kelam âlimlerine "Müteahhirin", ilklere ise "Mütekaddimin" denmiştir. Mütekaddimin ke-

lamının en belirgin özelliği, klasik mantık ve felsefeden uzak durarak özü Kur'an'da bulunan bir akılcılıkla İslami ilkeleri temellendirmesi, İslami mantık ve usul ilmini geliştirmesidir. Bu sebeple dönemin kelamı felsefî bir metafizik olmaktan çok bir usûlü'd-dîn ilmidir. Bu çerçevede nakli ve akli delillerden oluşan özgün bir istidlâl yöntemi benimsenmiş, temsili kıyas, kıyâsü'l-gaib ale'ş-şâhid (duyu ötesini duyulur âlemle karşılaştırma), sebr ve taksim (ihtimalleri tartışma usulü), in'ikâsü'l-edille (delilin geçersizliğiyle konunun da geçersiz kabul edilişi) gibi istidlâl vasıtaları kullanılmıştır. Bu devirde Allah'ın varlığı hudûs deliliyle temellendirilmiş ve daha çok sıfat tartışmalarına ağırlık verilmiş, müteşâbih âyetler te'vil edilmiştir.

bunlarda ortaya çıkan şüpheleri izale etmektir. Bu açıdan bakıldığında kelam ilmi diğer İslam Bilimleri'ni destekleyen ve onları destekleyen bir ilimdir. Gazali'ye göre kelam dinî ilimlerin aslı ve en önde gelenidir. Kelam iman esaslarını izah ederken tefsir ilminin yaptığı açıklamalardan ve izahlardan faydalanır. Hadis ilmi ise Peygamberimizin bakış açısını ve sorunları çözmedeki yöntemi konusunda kelama yardımcı olur. Kelamın yardımcı olan ilim dallarından biri de Mezhebler Tarihi'dir. Hangi fikrin nasıl bir ortamda doğduğunu anlatan bu ilim dalı kelamın sağlıklı verilere ulaşması açısından önemlidir.

Kelamın konusu ile felsefenin konusunu aynıdır. Her ikisinin konusu da varlık, bilgi ve bilginin değeridir. Ancak bu iki ilim dalının amaçları birbirinden farklıdır. Felsefe, toplumu, ruhu ve kâinatı sebep-sonuç, prensip ve gaye bakımından inceleyerek varlığın ve bilginin kaynağını ilmi olarak araştırmakta ve izah etmektedir. Kelam, varlığı sadece İslam açısından ele alır. Kelam ise varlığı kullanarak İslam'ı inanç esaslarını savunmayı amaçlar. Kelam, varlığı sadece İslam açısından ele alır. Felsefenin bilgi kaynakları beş duyu ve akıldır. Kelam bunlara nassı ve naklide ekler. Kelam, inanç esaslarını izah ederken felsefenin verilerinden ve yöntemlerinden faydalanır.

Kelam biliminin en önemli konularından biri Allah-âlem arasındaki münasebeti açıklamaya çalışmasıdır. Âlemin nelerden meydana geldiği ve içindekilerin özelliği hem felsefenin, hem de diğer bilimlerin en önemli konusu olmuştur. Âlem, kelam âlimleri tarafından "Allah'ın dışındaki her şey" olarak tanımlanmıştır. Bunlara "mevcut" yani var olan denir. Kelam ilmi işte bu mevcudun nasıl var olduğu açıklamaya çalışır.

Kelamı ve felsefi düşünceyi meşgul eden en önemli problemlerden biri madde konusudur. Maddenin kelam bilimine konu olması onun, yaratılmış ve sonlu olması ile ilgilidir. Kelamcılar fizik biliminde olduğu gibi maddenin ne olduğu, onun en küçük biriminin ne olduğu ile ilgilenmezler. Kelam için önemli olan maddenin Allah'ın yaratmasına konu olmasıdır.

Kelam ilminin konularından biri de "hayat"tır. Hayatın kaynağı, insan zihnini sürekli meşgul etmiş ve çeşitli görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Kelamda

ve tabi bilimlerde canlılığın kaynağı maddeden bağımsız olarak ele alınmıştır. Hayat daha çok "ruh" ve "nefs" kavramlarıyla açıklanmıştır. "Beden" ve "ruh" birbirinden tamamen kopuk ve bağımsız değildir.

İnsan, yüksek duygularla donatılmış, iyiliğe kabiliyetli ve ebediyete açık bir varlık olarak yaratılmıştır. O, Allah'ın yeryüzünde halifesi olan bir varlıktır. Allah, insanı "alayı illiyyun" ile "esfeli safilin" arasında hür bırakmış ve ona emaneti yüklemiştir *(Ahzâb suresi 72. ayet.)*. İnsan akıllı ve özgür olduğu için yaptıklarından sorumludur. Kelamcılardan bazıları her ne kadar insanın yaptığı eylemlerde irade sahibi olmadığını söylemişlerse de, özellikle Maturidi ve Mu'tezili düşünürler buna kaşı çıkmışlarıdır.

Kelam âlimleri bilginin birçok tanımı yapmışlardır. Mu'tezile'ye göre bilgi, bir şeye zaruri olarak veya delil ile olduğu gibi inanmaktır. Eşari'ye göre bilgi, bilineni olduğu gibi anlamak idrak etmektir. Gazali'ye göre bilgi, aklın eşyanın hakikatini ve şekillerini alması veya eşyayı olduğu gibi bilmek ve tanımaktır. Akıl, Kur'an-ı Kerim'in insandan geliştirmesini istediği bir yetenektir. İnsan aklını kullanarak doğruyu yanlıştan ayırt eder, kavramlar üzerinde düşünür, akıl yürütür ve bilgi üretir. Kur'an-ı Kerim, insanları gerçekler üzerinde düşünmeye çalışır. Çünkü salim bir akılla önyargısız düşünen insan, doğruyu bulur. İnsanın yaşamın anlam ve hedefini, niçin, nasıl ve hangi ölçülere göre yaşanılması gerektiğini, ölüm sonrası durumun ne olacağı gibi temel sorulara cevap bulması imkânsızdır. Araştırma ve akletmeyle cevaplanamayan bu sorulara cevap ancak vahiy aracılığıyla verilebilir. İnsanın bilgi edinme yollarından biri duyulardır. Duyu organları Allah tarafından verilmiş önemli nimetlerdendir.

Değerler insanın davranışlarına ve tutumlarına anlam katar. İnsanın davranışlarına yön veren bu değerleri toplumsal, ahlaki ve dinî değerler olarak sınıflayabiliriz. Bu değerler ayrı gibi görünse de birbirini destekleyen unsurlardır. Örneğin toplum hayatı hırsızlığı kötü ve kınanacak bir hadise olarak niteler. Din hırsızlığı kul hakkı görür ve haram olarak nitelendirir. Ahlak ise hırsızlığı kötü görür.

İnsan hayatı boyunca öğrenmeye devam eden bir varlıktır. Bu onun doğasında olan bir yapıdır. Birçok hayvan doğduktan bir kaç saat sonra veya hemen hayatını idame ettirebilmesi için gerekli olan bilgileri öğrenir. İnsan ise doğduğunda annesinin bakımına muhtaçtır. Hayatını idame ettirecek bilgileri, duyu organları aracılığıyla ve çevresiyle sürekli etkileşimle kazanır. İnsan hayatı boyunca öğrendikleriyle sadece maddi ihtiyaçlarını değil manevi ihtiyaçlarını da karşılar. Manevi ihtiyaçlarının temelinde bulunan inanç, sadece görünmeze yönelme değil, kalbin bir fiili ve tasdikidir. Araştıran ve okuyan insan imanını taklidi imandan kurtararak tahkiki imana ulaşır. Neye, niçin ve neden inandığını öğrenir. Batıl inançlardan ve hurafelerden uzak durur. Allah'a bilinçli bir şekilde iman eder.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Kelamcılara göre âlem nasıl bir varlıktır?

   A. Mümkün
   B. Mümteni
   C. Vacip
   D. Zorunlu

2. Canlı varlıklar ile cansız varlıklar arasındaki en büyük fark nedir?

   A. Hayat
   B. Bilgi
   C. Şuur
   D. Madde

3. Aşağıdakilerden hangisi bilginin kaynaklarından değildir?

   A. Akıl
   B. Doğru haber
   C. Sağlam duyular
   D. Mümkün

4. Bilgi kaynaklarından biri de duyu organlarımızdır. Aşağıdakilerden hangisi duyu organlarımızla elde edilen bilgilerin özelliklerinden değildir?

   A. Apaçık ve inkârının mümkün olmayan bilgilerdir.
   B. Akıl süzgecinden geçirilmeden doğru veya yanlış gibi bir hüküm verilemez.
   C. Duyu organlarımız bizi yanıltabilir.
   D. Duyu organlarımız tek başına yeterli bir bilgi kaynağıdır.

5. İnsan akıl yürüterek de bilgi üretebilir. Bütün insanlarda ortak olan bu bilgilere "bedihî bilgiler" denir. Aşağıdakilerden hangisi bu tür bir bilgiye örnek değildir?

   A. İki zıddın bir arada bulunması imkânsızdır.
   B. Parça bütünden küçüktür.
   C. Kur'an 23 yılda tamamlanmıştır.
   D. Hırsızlık kötüdür.

6. I . Sosyal yasalar

II. Yer çekimi

III. Dua etmek

IV. İtme-çekme yasası

Yukarıdakilerden hangileri Allah-âlem ilişkisiyle ilgilidir?

A. I, III, IV
B. I, II, III
C. I, II, IV
D. II, III, IV

7. “Hakkında bilgin bulunmayan şeyin ardına düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp bunların hepsi ondan sorumludur.” *(İsrâ suresi 36. ayet.)*

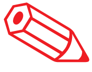
Yukarıdaki ayet meali hangi konuyla ilgilidir?

A. Bilgi- Değer ilişkisi

B. Bilgi- İnanç ilişkisi

C. Bilginin kaynakları

D. Sorumluluk

ÜNİTEDE ÖĞRENDİKLERİMİZİ NOT EDELİM

2. ÜNİTE

İSLAM DÜŞÜNCESİNDE YORUMLAR

Mevlana hazretleri ile talebeleri Konya sokaklarında dolaşırken bir köpek ölüsü görürler. Bütün talebeler bu manzaradan iğrenir, Mevlana hazretleri ise "Köpeğin ne güzel dişleri var." der.

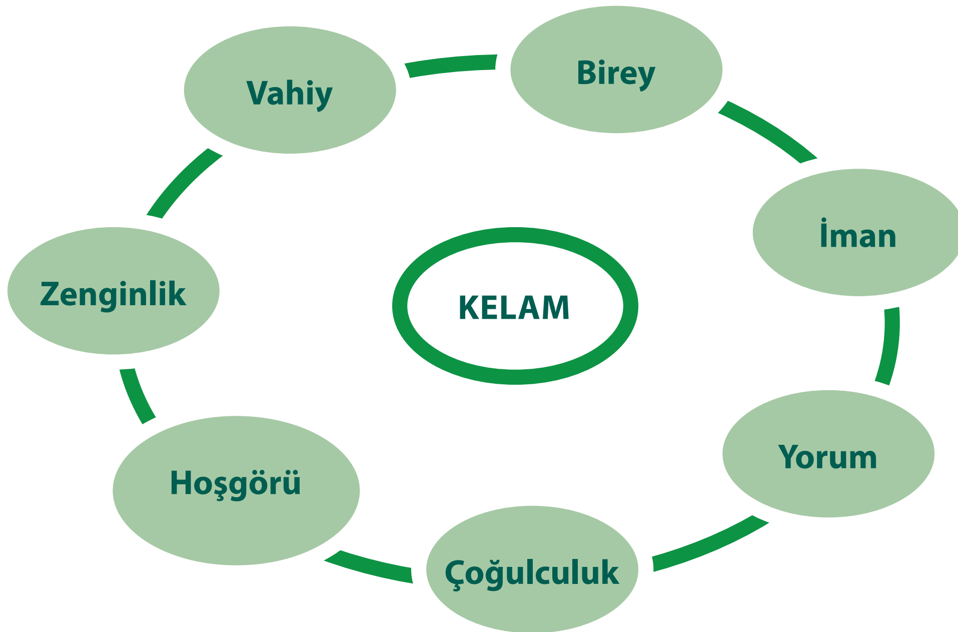
Bir kitap, resim veya fikir hakkında bütün insanların düşünceleri aynı olabilir mi?

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

Bu ünitenin sonunda;

1. İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarının nedenlerini öğrenecek
2. Bireyin dinî tercihleri konusundaki özgürlüklerinin farkında olacak
3. İslam düşüncesinde ortaya çıkan itikadi yorumların İslam'la özdeşleştirilemeyeceğini kavrayacak
4. İslam düşüncesinde ortaya çıkan belli başlı itikadi mezheplerin günümüz uzantılarını tanıyacak
5. İslam düşüncesinde ortaya çıkan belli başlı fıkhi/amelî mezhepler hakkında bilgi sahibi olacak
6. Alevilik-Bektaşilik ile tasavvuf arasındaki ilişkiyi fark edecek
7. Bektaşiliğin gelişimini ve Hacı Bektaş Veli'nin bu düşüncedeki rolünü fark edecek
8. Alevilik-Bektaşilik düşüncesindeki temel unsurları kavrayacak
9. Alevilik-Bektaşilik düşüncesinin İslam kültürü içerisindeki yerini ve önemini öğreneceksiniz.

ANAHTAR KAVRAMLAR

GİRİŞ

Allah'ın insanlığa buyruklarını içermesi ve son ilahî kitap olması bakımından İslam inancında Kur'an'ın önemli bir yeri vardır. Kur'an'ın yorumlanması, bu yorum çerçevesinde hayatın problemlerine çözüm üretilmesi insan için önemlidir. Bu yorumlar doğrultusunda İslam tarihinde çeşitli yorum biçimleri (mezhepler) ortaya çıkmıştır. Hiçbir mezhep dinle özdeşleştirilemez. "İSLAM DÜŞÜNCESİNDE YORUMLAR" ünitesi ile bireyin dinî tercihleri konusundaki özgürlüklerini, İslam'ın dinamik bir din olduğunu, her dönemde yeniden anlaşılması ve usulüne uygun olarak yorumlanması gerektiğini, İslam düşüncesindeki yorum farklılıklarının nedenlerini, ortaya çıkan itikadi ve fıkhi yorumlar ile bu yorumların günümüzdeki uzantılarını öğreneceklerdir. Ayrıca tasavvufi bir yorum olan "Alevilik-Bektaşiliğin" tarihi gelişimini, bu düşüncenin temel unsurlarını, İslam kültürü içerisindeki yerini ve önemini kavrayacaklardır.

1. YORUM FARKLILIKLARININ ORTAYA ÇIKIŞ SEBEPLERİ

İslam, Allah tarafından insanların dünya ve ahiretteki saadetini temin etmek için Hz. Muhammed(sav) aracılığıyla gönderilmiş olan son, bozulmamış ve evrensel dindir. Bu yönüyle İslam bütün insanların kıyamete kadar gelecek olan problemlerine çözüm getirebilecek kapasitededir.

Peygamberimiz hayatta iken vahiy süreci devam ediyor, sahabiler karşılaştıkları ve çözüm yolu bulamadıkları sorularını ona soruyorlardı. Peygamberimizin vefatından sonra ortaya çıkan sorunlara çözüm yolu bulabilmek için dinin prensiplerini yorumlama ihtiyacı doğdu. İslam âlimleri ayetleri ve hadisleri yorumlayarak ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmaya çalıştılar. Ayet ve hadislerde yer almayan konularda ise İslam'ın evrensel prensiplerinden yola çıkarak çeşitli görüşler ileri sürdüler. Müslümanlar arasında ortaya çıkan siyasi ve dinî sorunlara getirilen çeşitli çözümler ve ileri sürülen görüşler farklı yorumların oluşmasına neden oldu.

İslam âlimlerinin farklı yorumları zamanla kurumsallaştı ve mezhepler ortaya çıktı. Mezhepler, İslam'ın inanç sistemi/itikadi ve yaşanış/amelî şekliyle ilgili olarak dinin anlaşılmasının ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla mezhepler din/ İslam değil, dinin/ İslam'ın yorum biçimleridir. Mezheplerin ortaya çıkışında etkili olan sebeplerin bazılarını şu şekilde maddeleyebiliriz:

a. İnsanın Yapısı: Mezheplerin ortaya çıkışında ve kurallarının belirlenmesinde rol oynayan etkenlerin başında insanın yapısı gelmektedir. Çünkü din insana gönde-

rilmiştir. Dini anlayacak da, ilkelerini hayata geçirmekle sorumlu olan da odur. İnsanın içinde büyüdüğü ortam ve kültürel hayat gibi sebepler, onun hadiseleri algılama biçimini etkiler. İnsan bu tür etkilerle dini yorumlar ve yorumlarını hayatına yansıtır. Her insanın maddi manevi yetenekleri, ilgileri farklı olduğu gibi olaylara bakışları, yorumlayışları, idrakleri, arzu ve istekleri de farklıdır. Okudukları aynı metinden iki arkadaş farklı ilkeler ve neticeler çıkarabilir.

b. Ortam ve Kültür: İnsanın doğduğu ve içinde yaşadığı sosyal ve kültürel ortam sürekli değişmekte, gelişmekte ve yenilenmektedir. Bu değişim ve gelişim insanın zihni ve fikri yapısını etkilemekte, onun hayata bakışının değişmesine sebep olabilmektedir. Bu değişim insanın dine bakış açısını da etkilemektedir. Bundan dolayı, her insan, bir anlamda içinde yetiştiği toplumun ürünüdür. Sosyal hayatın bu kendine özgü dinamizmi, yer yer din anlayışında bazı farklılaşmalara yol açar. Sosyal yapının etkin olması sonucu oluşan bu farklılaşmalar, dinin anlaşılma biçimi olan mezheplerin doğuşunu doğrudan etkilemiştir. Mesela Haricilik mezhebi, daha çok çölde yaşayan, medeni hayata uyum güçlüğü çeken bedevî Arap karakterinin belirgin ögelerini bünyesinde taşımaktadır.

c. Siyasi hadiseler: Mezheplerin doğuşunda etkili olan faktörlerden birisi de siyasi olaylardır. Bunları, kesin hatlarıyla sosyal sebeplerden ayırabilmek pek mümkün değildir. Siyaset, dinin anlaşılmasında, doğrudan veya dolaylı olarak etkin olmuştur.

Bazı mezheplerin ortaya çıkışı siyasi nitelik taşır. Mesela, Şiiliği diğer mezheplerden ayıran en belirgin görüş “imamet” meselesidir. Şia’ya göre,”imamet” yani ümmete kimin önderlik edeceği inanç esasıdır. Hz. Peygamberin, yerine hiç kimseyi tayin etmediği, açık seçik bilinen bir husustur. O, vefat ettiğinde, Müslümanlar uzun süre bu olayın şokundan kurtulamamışlar ve peygambersiz hayata uyum sağlama konusunda büyük sıkıntı çekmişlerdir. Hz. Ebu Bekir’in halife olmasıyla çözülmüş gibi gözüken mesele, daha sonraları da tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Şia, Hz. Ebu Bekir’in, Hz. Ömer’in etkisiyle, halife olduğunu ileri sürerek, Hz. Peygamberden sonra, Hz. Ali’nin nass ve tayinle imam olduğunu iddia etmiştir. Ehli Sünnet ise, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin halifeliğini kabul etmiştir.

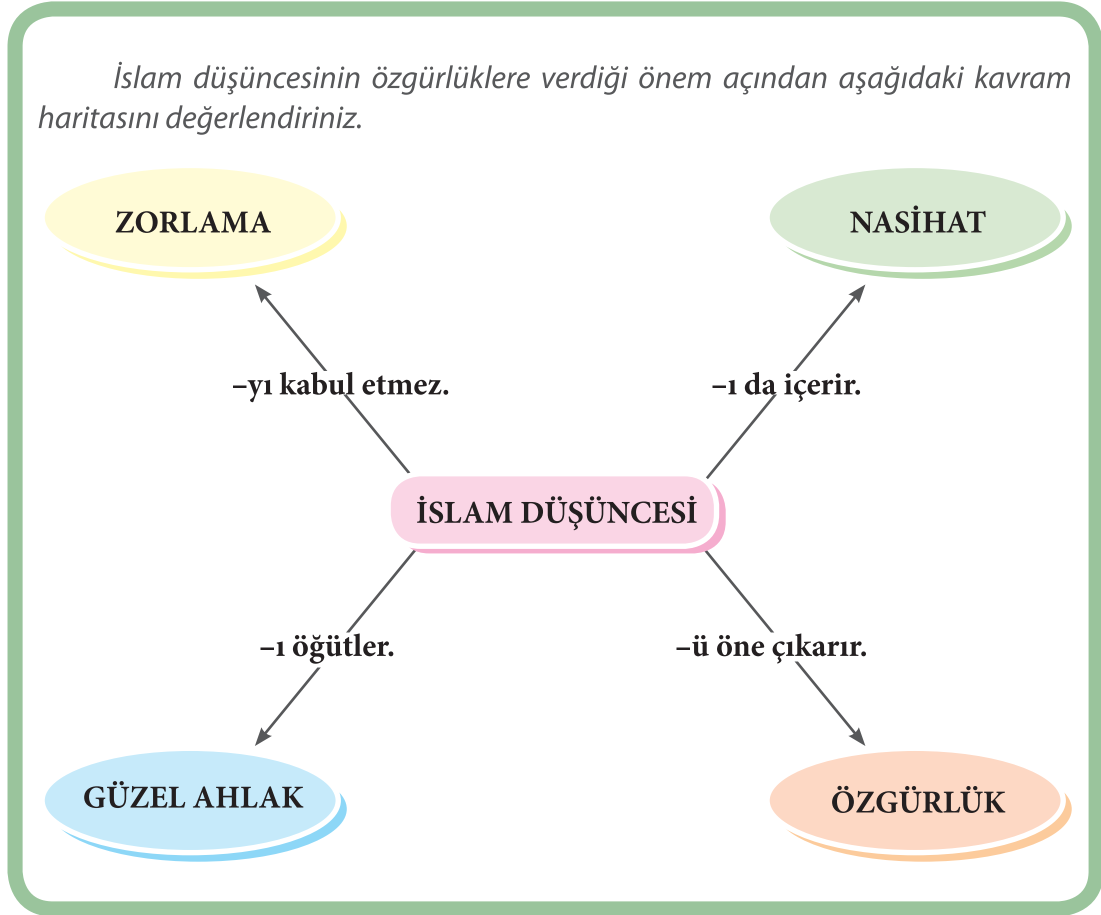
d. Kur’an’ın Özellikleri ve Müteşabih Ayetler: Dinî metinlerin bir kısmı yoruma açık yani müteşabihtir, anlamı hemen kavranamayan ve yoruma açık olan bu ayetleri insanlar kendilerine göre yorumlamakta ve bu yorumlar birbirinden farklı olabilmektedir. Kur’an-ı Kerim’de geçen müteşabih ayetlerin lafızlarını bazı âlimler mecaz şeklinde yorumlamalarına rağmen bazıları da bu lafızları olduğu gibi anlamışlardır. İnsanlar da akıllarına uyan bir yorumu benimsemişlerdir. Vahyin üslûbu ve Kur’an’da bulunan bazı ayetler de din anlayışında farklılaşmalara sebebiyet vermiş-

tir. Örneğin Kur'an'da "Allah'ın eli", "Allah'ın yüzü" gibi bazı deyimler geçmektedir. Bazı Müslümanlar, bunlardan hareketle Allah'ın insan gibi elinin, yüzünün ve diğer organlarının bulunduğunu ileri sürmüşler ve buna bağlı olarak da kendi anlayışlarını geliştirmişlerdir. Kur'an'ı bu şekilde yorumlayanlara "müşebbihe" denmiştir.

ETKİNLİK

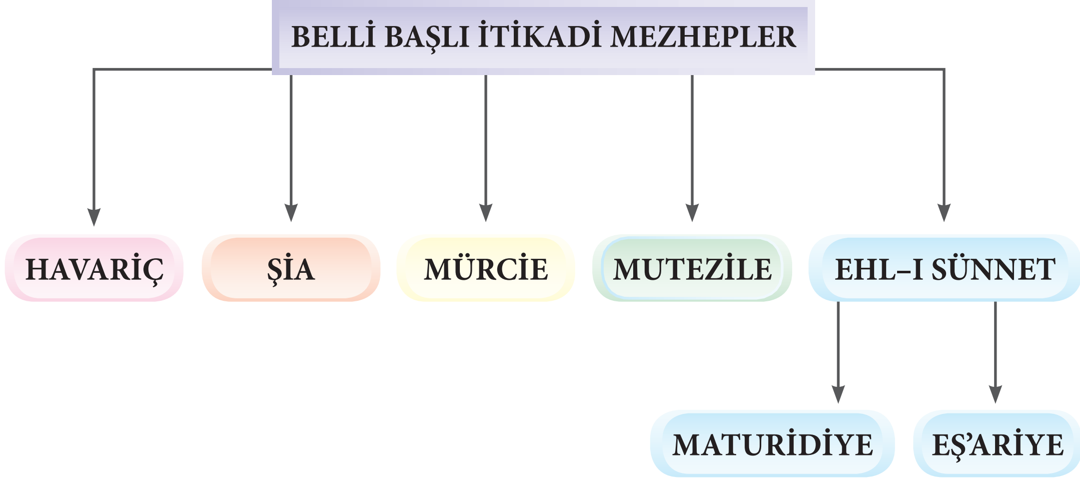
İslam düşüncesinin özgürlüklere verdiği önem açından aşağıdaki kavram haritasını değerlendiriniz.

İslam'ın akla sınır koymaması, ısrarla insanın düşünmesini, aklını kullanmasını istemesi, mezheplerin doğuşunda etkili olan hususlardan birisidir.

İslam dini ile İslam dünyasında ortaya çıkan itikadi yorumlar birbirinden farklıdır. Dinin kaynağı vahiydir. Din anlayışında ise insanın yaşadığı coğrafya, edindiği bilgiler, içinde bulunduğu kültürel ortam vb. durumlar etkilidir. Dinin kuralları değişmez. Din anlayışı ise toplumdan topluma değişebilir. Şu halde farklı din anlayışları ile İslam dini özdeşleştirilemez.

2. BELLİ BAŞLI İTİKADİ MEZHEPLER

2.1. Havariç

Havariç(Haricilik), Müslümanlar arasında ortaya çıkan itikadi nitelikli ilk farklılaşma hareketidir. Terim olarak cemaatin ittifak ederek seçtiği imama isyan eden her kişi harici olarak adlandırılır(eş-Şehristani, Muhammed Abdülkerim, İslam Mezhepleri, terc.: Mustafa Öz, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005, s. 119.). Hz. Muaviye'ye karşı Hz. Ali'yi destekleyen ve onun saflarında yer alan bir grup, Sıffin Savaşı esnasında gündeme gelen Hakem Olayı (Tahkim)'nı bahane ederek içinde oldukları gruptan ayrılmıştır. Bu sebeple ayrılanlar anlamında "Havariç" ismiyle adlandırılmışlardır. Bu görüşe mensup insanların görüşlerinin temelini "Lâ hükme illâ lillah" (Allah'tan başka hüküm verecek yoktur; hüküm ancak Allah'a aittir.) ifadesi oluşturmaktadır. Önceleri, Hz. Ali'ye ve Hz. Muaviye'ye, Hakem Olayı'na ve hakemlere karşı olma şeklinde beliren bu siyasi farklılaşma daha sonra, itikadi bir boyut kazanmıştır.

Hz. Ali ile Tahkim'e karşı çıkarak onun saflarından ayrılan bazı kimseler arasında 38 Safer 658 yılı Temmuz ayında Nehrevân'da bir savaş olmuştur. Bu sebepten, h.38/658 yılı, Haricilerin tarih sahnesine çıktıkları yıl olarak kabul edilmektedir.

Hariciliğin doğuşunda bazı faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Bu faktörlerden bazıları, bedevi hayattan yerleşik hayata geçişin getirdiği sorunlar, Kureyş'in merkezi otoritesine yönelik tepki, Hz. Osman devrinde meydana gelen otorite boşluğu ve adil-otoriter idare arayışı olarak sayılabilir.

Haricilerin görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

İslam'ın en ideal uygulaması Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde gerçekleşmiştir. Hz. Osman ilk altı yılından sonra, Hz. Ali de "Hakem Olayını" kabul ettiği için küfre düşmüştür. Hariciler Allah'tan başka "hakem" kabul edenleri küfürle it-

ham ederler. Halife olmak için Kureyşli olmak diye bir şart yoktur. Âlim ve cesur olan her Müslüman, - köle bile olsa- halife olabilir. Yine Haricilere göre amel ve iman bir bütündür. Bundan dolayı büyük günah işleyen bir kimse İslam dairesi dışına çıkmış olur.

Haricilerin en orijinal görüşleri, hilafet anlayışlarında ve Kur'an'la ilgili tavırlarında kendisini göstermiştir. Fakat karizmatik bir toplum anlayışına yönelerek kendilerinden başka hiç bir kimseyi Müslüman olarak kabul etmemeleri, dindeki aşırılıkları Haricilerin, tarih sahnesinden silinmelerine sebep olmuştur.

Bugün, Haricilerin sadece İbadiye kolu Kuzey Afrika'da yaşama şansı bulabilmiştir. İbadiye, Harici fırkalar arasında en ılımlı olanıdır. Kurucusu Abdullah b. İbad'dır. Abdullah b. İbad, Nafi b. El-Ezrak ve Necde b. Âmir'in görüşlerini aşırı bularak karşı çıkmış ve İbadiye fırkasını oluşturmuştur. İbadiye'ye göre, iman ve İslam bir bütündür; amel de imanın bir parçasıdır. Ancak, büyük günah işleyen bir kimse müşrik değil, Tevhit ehlidir; fakat nimet-i küfür içindedir. Ölmeden tövbe ettiği takdirde ebediyen cehennemde kalmaktan kurtulmuş olacaktır.

Haricilik, her ne kadar İbadiye'nin dışında taraftarı kalmamış olsa da Harici görüşler, zaman zaman gündeme gelebilmektedir. Haricilerin tipik özelliği olan taassup, İslam'ın hoşgörüsünün bilinmediği yerlerde kendisini hissettirmektedir.

2.2. Şia

Şia, Arapçada misafiri uğurlamak, peşinden gitmek, taraftar olmak, ayrılmak, fırkalaşmak vb. anlamlara gelmektedir (Onat, Hasan, Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiîliği, Ankara, 1993, s. 13; ayr. İbn Manzûr, Lisanu'l Arap, Beyrut, trz., c VIII, s. 188).

Şiilik, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed(sav)'den sonra nass ve tayinle halife olduğuna inanan, imametin kıyamete kadar onun ve Hz. Fatma'nın soyundan gelenlerin hakkı olduğuna inanan topluluklara verilen isimdir. (eş-Şehristani, age., s.147)

Şia'ya göre, Şiiliğin temelleri, Hz. Peygamberin sağlığında atılmış olup, Hz. Peygamber, Kur'an'ın emriyle Hz. Ali'yi imam tayin etmiştir. İlk Şii müellif Nevbahti (h. 300/912)'ye göre Şiilik, Hz. Peygamber hayatta iken Hz. Ali'nin taraftarı(Şiatu Ali) olan kimselerden meydana gelmiştir (a.g.e., s.13). Şii kaynaklar, bu imam tayin etme işinin Veda Haccı dönüşü Gadir Hum denilen bir yerde gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Bu konudaki rivayetlere göre, Hz. Peygamber, *Maide suresinin 67. ayeti* (Ey Peygamber, Rabb'inden sana indirileni tebliğ et, eğer bunu yapmazsan onun elçiliğini yapmamış olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah, kafirlere yol göstermez.) ile Hz. Ali'nin imam olduğunu ilan etme emrini almış ve Gadir Hum denilen yerde, hacdan dönen Müslümanları toplayarak, kızgın güneş altında onlara hitabetmiş; "men kuntu mevlahu fehuve Aliyyun mevlahu" (Ben kimin mevlası isem, Ali de

onun mevlasıdır.) buyurarak bu işi gerçekleştirmiştir. Bunun üzerine dinin tamamlandığını bildiren Maide suresinin 3. ayeti nazil olmuştur. Dinin tamamlanması işi, Hz. Ali'nin imametinin ilanıyla sağlanmıştır. Bu iddiaların, daha sonra teşekkül eden Şiiliğin, kendisini erken devirle, yani Hz. Peygamberin yaşadığı zaman dilimi ile irtibatlandırma çabasının bir ürünü olduğu söylenebilir. Çünkü böyle bir tayin, her şeyden önce Kur'an'ın ruhuna aykırıdır. Kur'an'dan hareketle, Hz. Peygamberin hilafet gibi önemli bir konuda, herhangi bir kimseye imtiyaz tanıyabileceğini düşünmek, pek mümkün değildir. Bu sebeple Hz. Peygamberin vefatını müteakip, "Hilafetin nass ve tayinle Hz. Ali'ye ve soyuna tahsis edildiği", "imamların masum olacakları" şeklindeki fikirlere rastlanmaz.

Hicri ikinci asrın sonlarında ve üçüncü asrın başlarında Şii İmâmet nazariyesi kendine özgü şeklini kazanmış; 12.İmam'ın h. 260/873 tarihinde "Gaybet- Suğra" denilen küçük gizlilik dönemine girmesiyle, nihai yapısına kavuşmuştur. Şiilik dendiği zaman, akla ilk gelen İmamiyye mezhebidir.

İmamet nazariyesi, Şiiliğin bel kemiğini oluşturmaktadır. Şia, bu konudaki görüşleri ile diğer mezheplerden ayrılmıştır. Bu imamlar, Allah'ın emriyle Hz. Peygamber tarafından belirlenmiş, hatasız günahsız masum kimselerdir. İmamların her sözü, Hz. Peygamber'in sözleriyle eşdeğerdedir; o da Kur'an'la eşdeğerdedir.

İslam'ın temel ilkeleri ile bağdaşmayan aşırı görüşlere sahip Şii fırkaların pek çoğu, zamanla, tarihin derinliklerinde kaybolup gitmiştir. Halen varlığı sürdüren Şii fırkalardan bazıları şunlardır: İmamiye, İsmailiye, Zeydilik, Nusayrilik, Dürzilik.

2.3. Mürcie

Mürcie kelimesi Arapça "ircâ" kelimesinden türemiştir ve "sonraya bırakma", "geciktirme", "ümit verme" gibi anlamlara gelir. Büyük günah işleyen bir kimsenin dinden çıkmayacağını, onun durumunu Allah'a bırakmanın doğru olacağını ileri sürdükleri için bu adı almışlardır. Mürcie, terim olarak, hicri 60/ 680'li yılların başından itibaren Hz. Osman ve Hz. Ali dâhil Cemel hadisesine ve Sıffin Savaşı'na katılan ve büyük günah işleyen herkesin durumunu Allah'ın vereceği karara bırakanları tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Mürcie'nin doğuşunda siyasi, dinî, ekonomik ve sosyo-politik yapının büyük etkisi olmuştur. Haricilerin aşırı fikirleri ve şiddet eylemleri, Emevî-Haşimi çekişmesi, İslam toplumunun birliğini savunan, siyasi çekişmelere karışmayan ve bu tavrını itikadi alana taşıyarak ilkeleştiren bu grubun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Mürcie'nin temel görüşlerini kısaca şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Büyük Günah: Bir Müslüman işlediği büyük günahı sebebiyle imandan çıkmaz ve küfre de girmez. O, bu dünyada gerçek bir mümindir. Yalnız işlediği günahı dolayısıyla fasıktır. Böyle birinin ahiretteki durumu Allah'ın iradesine kalmıştır, o isterse onun günahını bağışlar, isterse cezalandırır.

2. Amel-İman Münasebeti: İman, bilgi ve tasdikten ibarettir; ancak bunun söylenmesi lazımdır. İman artmaz ve eksilmez. İşlenen günahlar imana hiç bir zarar vermez. Mürcie, amellerin imanın bir parçası değil, imanın dışında birer farz(yükümlülük) olduğunu iddia eder.

3. İmanda İstisna: Şartlı ve şüpheli iman olmaz.

4. İman Tasdiktir, İkrardır veya Her İkisidir: İmanın gerçekleşmesi, ya dilin ikrarı veya kalbin tasdiki ya da her ikisiyle olur. İslam'ı benimseyen birisi, Allah'ın birliğini, Hz. Muhammed'in resul olduğunu gönülden benimsemesi diliyle söylemesiyle mümin sıfatını kazanır.

5. İmanda Artma ve Eksilme: Ameller imanın bir parçası olmadığı için amelleri işlemekle iman artmaz, onları terk etmekle veya günah işlemekle de azalmaz. Yalnız günahkâr olur ve cezasını çeker. Ancak hafife alarak veya inkar ederek bu günahları işlerse imanını kaybeder.

6. İmanda Eşitlik: Bütün Müslümanlar imanlarında eşittirler. Birinin imanı diğerinden daha üstün veya daha az değildir. Farklılık sadece amellerde söz konusudur.

7. İman-İslam İlişkisi: İman vasfını kazanan bir kimse aynı zamanda İslam vasfını da kazanmıştır. Yani bütün Müslümanlar mümin, bütün müminler de Müslümandır.

8. Va'd ve Vaîd: Allah, Kur'an-ı Kerim'de iyilik yapanları ödüllendireceğinden kötülük yapanları, zulmedenleri ve günah işleyenleri cezalandıracağından bahsetmektedir. Eğer Allah bir iyiliğe karşılık mükâfat vereceğini söylemişse o, bu sözünden asla dönmez ve bu mükâfatı verir. Bunun yanı sıra ebedi cehennemine koymakla tehdit etmişse, Allah bu tehdidinden rahmeti ve acıması dolayısıyla vazgeçerek kulunu affedebilir.

Mürcie, başlangıçta Mekke ve Medine'de daha sonraları, Kûfe, Basra, Bağdat, Şam, Mısır gibi meşhur şehirlerde pek çok kimse tarafından benimsenmiştir. Ancak Mürcie'nin en fazla yayıldığı yer, Horasan ve Maveraünnehir bölgesidir. Bu bölgede bulunan pek çok Arap olmayan Müslümanlar tarafından benimsenerek yaşatılmıştır. Mürcie, kardeşlik ve eşitlik, birlik ve beraberlik, barış ve adalet anlayışı üzerine kurulu İman nazariyesi geliştirmeyi başarmıştır. Mürcie, hür düşüncenin gelişmesine ciddi katkılarda bulunmuş bir mezheptir. Mürcie, amel-iman problemin çözümünün amel ve imanın biribirinden ayrı olduğunun vurgulanmasında yattığını çok iyi görmüştür. Ehli Sünnet'in doğuşunda Mürcie'nin etkisi bir hayli fazladır.

2.4. Mutezile

"Mutezile" ismi, ilk defa, Hz. Ali dönemindeki kargaşa ortamında, hiçbir gruba katılmayan, tarafsız kalanlar için kullanılmıştır. Ancak, bu dönemde, "Mutezile"

ismi, itikadi bir farklılaşmayı ifade etmemektedir. Mutezile, Ashabu'l-adl, Kaderiyye ve Adliye lakaplarıyla da isimlendirilir(eş-Şehristani, age., s.57) Mutezile, hicri ikinci asrın başlarından itibaren, Vâsıl b. Ata ve Amr b. Ubeyd'in Hasan Basri'nin meclisinden, birtakım görüş ayrılıkları yüzünden ayrılmaları sonucu doğmuş bir mezheptir. "Mutezile" adının da, "ayrılanlar" anlamında, bu olayla ilgili olarak verildiği nakledilmektedir. Büyük günah işleyenin durumu, Tevhit, insanın kendi fiillerinin yaratıcısı olması gibi konularda, aklı ön planda tutarak toplumun diğer kesimlerinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mutezilenin esas görüşleri, "Usûl-i Hamse" adı verilen beş ilkede özetlenmektedir:

1- Tevhit İlkesi: Mutezile, Allah'ın birliğine zarar vereceği düşüncesiyle kudret, irade, hayat ve ilim gibi sıfatlarla Allah'ın vasıflandırılmasına karşı çıkmıştır. Onlara göre Allah'ın sıfatları zatının aynıdır. Allah, zatı ile bilir, zatı ile görür ve zatı ile işitir. Bu ilke, Allah'ı sıfatlardan arındırmayı ve bunları Allah'ın zatıyla özdeşleştirmeyi öngörmektedir.

2- Adalet İlkesi: Bu ilke, insanın hür ve sorumlu bir varlık olduğunun açıkça belirtilmesini amaçlamaktadır. Buna göre, insan kendi fiillerinin yaratıcısıdır. Eğer insanın fiillerinin yaratıcısı Allah olsaydı, Allah'ın, istemediği fiillerden dolayı insanı cezalandırması anlamsız olurdu. İnsanın sorumlu tutulabilmesi için tam bir irade ve hareket hürriyetine sahip olması gerekir. Bu sebepten insan, kendi fiillerinin yaratıcısıdır. Bu ilkeye göre insanın özgür iradesi vardır. Allah bu iradeye müdahale etmez. Çünkü böyle bir durum onun ilahî adaletiyle çelişir.

3- el-Menziletu Beyne'l-Menzileteyn: Bu ilke, büyük günah işleyen bir kimsenin ne kafir ne mümin olduğu, bu ikisi arasında bir yerde bulunduğunu belirtir. Buna göre "Büyük günah sahibi ne mümin, ne de kâfirdir. O, iki yer arasında bir yerdedir." fikrini benimserler. Bu ilke gereğince büyük günah işleyen, tövbe etmedikçe öte dünyada kâfir olarak adlandırılır. Dünyada ise her Müslümanın İslam toplumunda yararlandığı haklardan yararlanabilir.

4- el-Va'd ve'l-Va'îd: Bu ilke, insanın dünyadaki davranışlarının karşılığını ahirette görmesi ile ilgidir. el-Va'd, Dünya'da Allah'ın emir ve yasaklarına uyanların cenneti hak etmesi; el-Va'id ise emir ve yasaklara uymayanların cehennemi hak etmesidir. Allah'ın adaleti, iyi iş işleyenlerin ahirette ödüllendirilmesini, kötü iş yapanların da cezalandırılmasını gerektirir.

5- el-Emri bi'l-Ma'rûf ve'n-Nehyi ani'l-Münker (İyiliği emretmek, kötülüğü yasaklamak): Mutezile'ye göre, aklın ve dinin iyi dediklerini emretmek, kötü gördüklerini yasaklamak gerekmektedir.

Ayrıca, Mutezile, Allah'ın ahirette kesinlikle görülemeyeceğini; bir şeyin iyi ya da kötü olduğunun aklen bilinebileceğini ileri sürmüştür. Onlara göre, Kur'an, mahlûktur ve Allah'ın ahiret gününde gözle görülebileceğini reddetmişlerdir. Mute-

zile, hicri 6. yüzyıldan sonra İslam düşünce hayatındaki rolünü tamamlamış ve tarih sayfalarına taşınmıştır. Her ne kadar Irak şiası ve Yemen'deki Zeydiye şiası ile günümüze kadar devam etmişse de mezhebin aslından uzaklaşılmıştır.

2.5. Ehli Sünnet

Ehli Sünnet kavramı, Hz. Muhammed (sav)'in sünnetine uyan, onun ve ashabının yolunda yürüyen kimselere verilen bir isimdir. Ehli Sünnet ikinci hicri asırda yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Hicri üçüncü yüzyıldan itibaren, Ehli Sünnet kavramı "Müslümanların büyük çoğunluğunu temsil eden zümreler için yaygın bir tarzda" kullanıldığı anlaşılmaktadır. Hz. Osman ve Hz. Ali'nin halifelikleri dönemindeki Müslümanları derinden yaralayan bazı talihsiz olaylar, başta Abdullah b. Ömer olmak üzere bazı sahabileri, tarafsız bir çizgi izlemeye sürüklemiştir. O dönemde ortaya çıkan Haricilik, Şia gibi gruplardan herhangi birine mensup olmayan merkezde yer alan çizgiyi temsil edenler "Ehli Sünnet" olarak adlandırılmıştır.

Ehli Sünnet, İslam dininin temel inanç esaslarında ortak düşünceye sahip olmakla birlikte inanç esaslarının yorumlanmasında farklı görüşler benimseyerek Eş'ariye ve maturidiye olmak üzere iki mezhebe ayrılmışlardır.

2.5.1. Eş'ariye

Eş'ariye, Ebû'l-Hasan el-Eş'ari'nin görüşleri etrafında şekillenmiş olan bir düşünce ekolüdür. Ebû'l-Hasan el-Eş'ari, 260/873 yılında Basra'da doğmuş, 324/936 'da Bağdat'ta vefat etmiştir.

Eş'ari, ünlü Mutezili âlimlerden Ebû Ali el-Cubbâi'nin gözde talebelerinden birisi olarak, kırk yaşlarına kadar Mutezili görüşleri savunmuştur. O, daha sonra, birtakım Mutezili görüşlere karşı çıkmıştır. Eş'ari, gerek Mutezili düşünceyi paylaştığı dönemde, gerekse bu görüşleri terk ettikten sonra pek çok eser kaleme almıştır. Bunlardan günümüze kadar ulaşan bazılarının isimleri şöyledir: Makâlâtu'l-İslamiyyîn, el-İbâne an Usuli'd-Diyane, el-Luma, İstihsanu'l-Havz fi İlmi'l-Kelâm.

Eş'arilik, Bakıllânî (403/1013), Cuveynî (478/1085), Gazzalî (505/1111), Fahreddin Razî (606/1209) ve Beyzavî (691/1291) gibi âlimler sayesinde kurumsallaşmıştır.

Eş'ariliğin temel görüşleri şöylece özetlenebilir: Allah birdir, eşi ve benzeri yoktur. Allah'ın zatı ile kaim ezeli sıfatları vardır; bunlar Allah'ın zatının aynı da değildir, gayrı da değildir. Kur'an, Allah'ın kelamı olup yaratılmamıştır. Allah ahirette müminler tarafından görülebilecektir. İnsanların fiilleri Allah tarafından yaratılmaktadır; kul ancak bunları kesbetmekte(kazanmakta)dır. İnsanların fiilleri için gerekli olan güç (İstitaa) fiil ile beraberdir. Eş'ari'ye göre iman, bilgi ve kalp ile tasdikten ibarettir. Büyük günah işleyen bir kimse fâsık olur, imandan çıkmış olmaz. Böyle bir kimsenin durumu Allah'a kalmıştır. Allah dilerse bağışlar, dilerse cehenneme sokar. Eş'ari'ye

göre, Allah katından bir melek aracılığı ile vahiy alan ve mucize gösteren kimseye nebi denir; yeni bir din getiren peygamberlere de resul denir. Hz. Muhammed, ahirette müminlere, Allah'ın izniyle şefaat edecektir.

Günümüzde Eş'arilik daha çok Hicaz, Kuzey Afrika, Mısır, Irak, Suriye ve Endonezya'da yaşayan Müslümanlar arasında yaygındır.

2.5.2. Maturidiye

Maturidilik, Ebu Mansur Muhammed Maturidi'nin görüşleri etrafında oluşmuş bir mezheptir. Maturidi'nin kesin olmamakla birlikte hicri 238/862 yılında Semerkand'ın Maturid kasabasında doğduğu, h. 333/944'de Semerkant'ta vefat ettiği zannedilmektedir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Türk olduğu söylenmektedir.

İmam Maturidi, Ebu Bekir el-Cürcanî, Ebu Süleyman el-Cürcanî ve İmam Muhammed gibi Hanefi ekolüne mensup âlimlerden ders almıştır. Onun günümüze ulaşan en önemli eserleri, Kitabu't-Tevhid ve Te'vilatu'l-Kur'an'dır. İmam Maturidi'den sonra Ebû Ca'fer et-Tahavî, Necmuddin en-Nesefî, Ebû'l-Muîn en-Nesefî, Kemâl b. Hümam gibi büyük âlimler, Maturidi'nin görüşlerini sürdürmüşler ve konuda çok sayıda eser vermişlerdir.

Maturidi, İmam Azam Ebu Hanife çizgisindeki Ehli Sünnet inancını sistematize ederek, Sünni anlayışa yeni bir ruh ve yeni bir çehre kazandırmıştır. İmam Maturidi, biraz daha Mutezile'ye yakın olmakla beraber, akıl ve nakil arasında çok esaslı bir denge kurmayı başarmıştır. Ona göre iman, dil ile ikrar, kalb ile tasdikten ibarettir. Amelin imana dahil edilmesi mümkün değildir. Çünkü Yüce Allah, Kur'an'da pek çok yerde, "iman" ve "amel"i ayrı ayrı zikretmiştir. Maturidi'ye göre, Allah vardır, birdir, eşi ve benzeri yoktur. İnsanoğlunun akıl yoluyla Allah'ın varlığına ulaşması mümkündür. Allah, Kur'an'da ısrarla insanoğlunun düşünmesini, aklını kullanmasını, ibret almasını istemektedir. Akıl Allah'ı tanıma konusunda yeterlidir; ancak, teklifi hükümleri tanıma konusunda yeterli değildir. Maturidi'ye göre Kur'an Allah'ın kelamıdır; mushafta olanlar Allah'ın kelamıdır. Kelam Allah'ın zatı ile kâim olan ezelî bir sıfattır. Kur'an'ın harfleri ve sesler sonradan yaratılmıştır.

İnsanın filleri konusunda Maturidi, bu fillerin yaratıcısının Allah olduğunu belirtir. Ancak, Allah'ın her şeyin yaratıcısı olması, insanın fillerini serbestçe yapmasını engellememektedir. İnsanın filleri, yaratma yönünden Allah'a, kesb yönünden insana aittir. İnsan bütün fiillerinden sorumludur. İnsanda bulunan cüz'î irade mahlûk değildir. İnsan bir işi yapmaya azmettiği zaman, Allah bu fiilin gerçekleşmesi için kudret yaratır; insan da bu kudretle o fiili gerçekleştirir. Sorumluluk, buradaki niyete ve azme bağlıdır.

Maturidi'ye göre, büyük günah işlemek insanı İslam dairesi dışına çıkartmaz. İman ve amel ayrı ayrı şeyler olduğu için, büyük günah işleyen kimsenin günahı, onun imanını etkilemez.

Maturidi, Allah'ın ahirette mü'minler tarafından görülebileceğininin, nakli ve akli delillerle sabit olduğunu ileri sürmüştür. Ancak, bu işin nasıl gerçekleşeceğini insanın bilmesi mümkün değildir.

Maturidilerin temel görüşleri şöyledir; İnsanda müstakil bir irade-i cüz'iyye vardır ve yaratılmamıştır. İnsan aklıyla Allah'ın varlığı fikrine ulaşabilir; Allah'ı bilmek aklen vaciptir. Hüsün (güzel, meşrû, iyi) ve kubuh (çirkin, gayr-ı meşrû, kötü) akıl ile bilinebilir. Din aklen güzel olan şeyi emreder; çirkin olanı yasaklar. Maturidilere göre iman, dil ile ikrar, kalp ile tasdiktir; artmaz ve eksilmez. Her şeyin yegâne yaratıcısı Yüce Allah'tır. İnsanın fiillerini yaratan da Allah'tır. Bu durum, insanın fiillerini serbestçe yapmasına engel değildir.

3. İSLAM DÜŞÜNCESİNDE FIKHİ YORUMLAR

İslam âlimleri Hz. Peygamber'in ölümünden sonra ortaya çıkan ibadet ve muamelât (günlük işler hakkındaki kurallar) ile ilgili problemler konusunda uygulamaların nasıl olacağına dair yorumlarda bulunmuşlardır. Zamanla bu görüşlerin kurumsallaşması sonucunda ameli-fıkhi mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu mezhepler şunlardır: Caferilik, Hanefilik, Malikilik, Hanbelilik ve Şafiilik'tir.

Caferilik, İmam Cafer Sadık (ö. 765)'ın görüşleri çerçevesinde oluşmuş bir mezheptir. Cafer Sadık, İmam-ı Malik ve İmam-ı Azam ile fikir alışverişinde bulunmuştur. Caferilik, Şia mezhebinin mensupları arasında yaygındır. Sünniler de İmam Cafer'i büyük bir müçtehit olarak kabul ederler.

Caferilikte dinî hukuk ilkeleri, Kur'an ve Sünnetten çıkarılır. Sünni ve Şiilik arasındaki farklılık Şiiliğin Hz. Muhammed'den sonra ilk yöneticinin hem peygamberin vasiyetiyle hem de ilahî seçimle Hz. Ali olması gerektiğine inanılmasıdır. Bunun sonucu olarak Caferiler; sadece on iki imam kanalıyla gelen Muhammed'in hadislerini kabul ederler. Hz. Muhammed(sav) ve kızı Hz. Fatma'nın yanı sıra on iki imamı masum ve yanılmaz olarak kabul ederler ve sadece Ehli beytin rivayetlerini dinde kendilerine örnek alırlar.

Caferilik'in, İran, Irak, Suriye, Lübnan ve Afganistan'da mensupları bulunmaktadır. Ülkemizde de bu mezhebin görüşlerini kabul eden insanlar vardır.

Hanefilik, İmam-ı Azam Ebu Hanife ve talebelerinin görüşleri etrafında kurumsallaşmış bir mezheptir. Ebu Hanife'nin adı Numan b. Sabit'tir. Numan b. Sabit M 699 yılında Kufe'de doğmuş, 767 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. İmam-ı Azam, küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir. Ashaptan Enes b. Malik, Abdullah b. Ebi Evfa,

Vasile bin Eska, Sehl bin Saide ve Ebu't-Tufeyl Amir bin Vasile'den hadis dinlemiştir. İmam-ı Azam önce kelam ilmini, iman itikad ve münazara bilgilerini İmam-ı Şabi'den öğrenmiştir. Daha sonra Hammad b. Ebi Süleyman'ın ders halkasına katılarak fıkıh dersleri almıştır. Hocası Hammad'ın dersine devam ettiği sırada sık sık Hicaz'a gidip Mekke ve Medine'de çoğu tabiinden olan âlimler ile görüşmüş, onlardan hadis dinlemiştir. Ehli beytten Zeyd bin Ali ve Muhammed Bakır'dan ilim almıştır. Tasavvuf bilgilerini Muhammed Bakır, ondan sonra da Silsile-i aliyyeden olan Cafer-i Sadık'tan öğrendi.

İmam-ı Azam'ın en meşhur eseri Fıkhü'l-Ekber'dir. Diğer eserleri, Risale-i Redd-i Havaric ve Redd-i Kaderiyye, el-Fıkh'ül-Ebsat, er-Risale li Osman Büsti, Kitab'ül-Âlim vel-Müteallim, Vasiyyet-i Nukirru, Kaside-i Numaniyye ve El-Asl'dır.

Hanefi mezhebi, İmam-ı Azam'ın ve talebeleri İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed'in görüşlerinin sistemleştirilmesi, sonucunda oluşmuştur.

Hanefi mezhebinde bir konuda hüküm çıkarmak için önce Kur'an'a başvurulur. Onda bir delil bulunamazsa sünnete bakılır. Sünnette de yoksa sahabenin birinin görüşü temel alınır. Sahabe sözünde de bir cevap bulunamazsa en son kıyasa başvurulur. Bazen maslahat icabı kıyas tercih edilir. Hanefi mezhebinin en önemli özelliği re'ye önem vermesidir.

Hanefi mezhebi Türkistan, Afganistan, Türkiye, Hindistan ve Pakistan'da yaygındır. Hanefi mezhebi dört sünni mezhebin en yaygın olanıdır. Takipçileri tüm İslam âleminin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır.

İmam Şafii'nin görüşleri etrafında oluşan mezhep Şafilik'tir. Şafii'nin künyesi, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris el-Kureşî el-Hâşimî el-Muttalibî b. Abbas b. Osman b. Şafi' olup M 767'de Gazze'de doğmuştur. Hz. Peygamber'in soyundandır.819 yılında Mısır'da vefat etti.

İmam Şafi, küçük yaşta Kur'an-ı Kerim'i ezberlemiştir. Mekke müftüsü Müslim b. Hâlid ez-Zenâ'den ders aldı. İmam Malik b. Enes'in el-Muvatta isimli eserini ezberledi. İmam Şafii, Süfyan b. Uyeyne, Fudayl b. Iyâz'dan, amcası Muhammed b. Şafii'den hadis öğrendi. Bağdat'ta Ahmed b. Hanbel'den ders alarak Hanbeli fıkhını öğrendi. İmam Şafii ilk olarak fıkıh usulünü tedvin etmiş ve bu konuda "er-Risâle" yi yazmıştır. "el-Hucce" isimli eseri Irak'taki, "el-Ümm" ise Mısır'daki görüşlerini kapsar. İmam Şafii, Hicaz ve Irak fıkhını birleştirici bir yol izledi. Ahmed b. Hanbel onun hakkında; "Şafii, Allah'ın kitabı ve Rasulünün sünneti konusunda insanların en fakihi idi" demiştir.

Şafi mezhebinde, fıkhi delil olarak sırasıyla Kur'an, Sünnet, İcma ve Kıyas'ı kabul ederler. Şafi, Hanefi ve Malikîlerin kabul ettiği "İstihsan"ı ve "Masâlih-i Mürsele'"yi delil olarak kabul etmez.

Şafii'nin en meşhur eseri el-Ümm'dür.

Şafiilik günümüzde ülkemizin doğu kesiminde, Kafkasya, Azerbaycan, Hindistan, Filistin, Seylan ve Malaya Müslümanları arasında Şafii mezhebine mensup olanlar bir hayli fazladır. Endonezya adalarında ise hâkim olan tek mezhep Şafii mezhebidir.

Hanbeli mezhebi, büyük İslam âlimi ve mezheb imamı olan Ahmed bin Hanbel'in görüşleri etrafında kurumsallaşmıştır. İmam Ahmed b. Hanbel M 780 yılında Bağdat'ta doğmuş, 855 yılında orada vefat etmiştir. Hadis ve fıkıh ilminde meşhurdu. Üç yüz bin hadis-i şerifi ezbere bilirdi.

İmam Ahmed b. Hanbel, dinî problemlerin çözümünde sırasıyla şu kaynaklara başvurmuştur; 1. Kitap ve sünnet, 2. İcma ve sahabe görüşü, 3. Bir mesele hakkında, Sahabe veya Tabiine ait bir re'y (içtihat) bulamazsa, zayıf hadislerle amel eder, ona göre hüküm verirdi. Zayıf hadisin de, sahih hadisin bir çeşidi olduğunu göz önünde tutardı. 4. Kıyas.

Ahmed b. Hanbel'in "Müsned" adlı eseri meşhurdur. Müsned'in en önemli özelliği hadisleri senedleriyle beraber tasnif etmiş olmasıdır.

Hanbeli mezhebi ilk zamanlarda Şam ve Bağdat taraflarında yayılmışsa da şu an mensubu azalmıştır. Arabistan'da da mensupları vardır.

Maliki mezhebi veya Malikilik, İmam Malik'in görüşleri etrafında oluşmuştur. Malik b. Enes, büyük müçtehit ve hadisçidir. Adı Ebu Abdullah Malik bin Enes'tir. 712 yılında Medine'de doğmuş, 795 yılında vefat etmiştir.

Maliki mezhebi daha çok Kuzey Afrika'da yaygındır. Endülüs, Maliki mezhebinin merkezi idi..

4. TASAVVUFİ BİR YORUM OLARAK ALEVİLİK-BEKTAŞİLİK

4.1. Alevilik ve Bektaşilik Kavramları

Alevilik ve Bektaşilik, Anadolu insanının hayatında önemli yeri olan bir tasavvuf ekolüdür. Tasavvuf, İslam'ın en güzel bir şekilde hayata yansıtılmasıdır. Bu da insanın kendini kontrol etmesi, samimi bir şekilde davranışlarında ve düşüncelerinde Allah'ın denetimi ve gözetimi altında olduğunu bilmesidir (Hamidullah, Muhammed, İslam'a Giriş, TDV Yayınları, Ankara 1996, s. 110). Alevilik ve Bektaşilik'te de en önemli ilkelerden birisi "eline, beline, diline hâkim olmak" tır.

Alevilik, Hz. Peygamberin damadı ve dördüncü halife olan Hz. Ali'yi ve Hz. Peygamberin Ehli beytini seven ve onları diğer insanlardan üstün tutan Müslümanları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bektaşilik ise Hoca Ahmet Yesevi'nin

manen talebesi olan ve ondan el alanlardan ders alan Hacı Bektaş Veli'nin yolunu takip edenlere verilen bir isimdir. Hacı Bektaş Veli miladi XIII. yüzyılda orta asya'dan Anadolu'ya gelerek İslam'ı insanlara öğretmeye çalışmıştır. Alevilik ve Bektaşilik kavramlarını birbirinden ayrı olarak değerlendirmek mümkün değildir. Prof. Melikoff'un da belirttiği gibi "Alevilik, Bektaşilik'ten ayrılamaz. Çünkü her iki deyim de aynı olguya, Türk halk İslamlığı olgusuna bağlıdır."(Melikoff, Irene, Uyur İdik Uyardılar, trc.: Turan Alptekin, İstanbul 1994, s. 29.) Alevilik ve Bektaşilik, inanç ve ahlak esasları ve edebiyatları bakımından temel olmayan bazı farklılıklar dışında ortaktırlar. En temel farklılıklardan biri Bektaşi kitlelerin daha çok şehirde yaşamalarına karşın, Alevilerin göçebe/yarı göçebe çevrelerde yaşamaları şeklinde ortaya çıkmış sosyal bir farklılıktır. Ancak tarihsel olarak doğru olan bu sosyal farklılık günümüzde anlamını yitirmeye başlamış, "Alevi" adı daha yaygın olarak kullanılır olmuştur. Diğer bir fark ise Aleviliğin soya, Bektaşiliğin ise isteğe bağlı olmasıdır(İlyas, Üzüm, Günümüz Aleviliği, İSAM Yayınları, İstanbul 1997, s. 4.).

4.2. Tarihsel Gelişim

Aleviliğin kökeni konusunda farklı görüşler vardır. Genel olarak Alevilik ekolü, Hz. Muhammed'in vefatı sonrasında yaşanan gelişmelere dayanmaktadır. Ancak Anadolu Aleviliği ele alınırken İslam öncesi ve sonrası birçok farklı kültürel unsuru da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bu X. yüzyıldan başlayarak günümüze kadar devam eden bir süreçtir (Üzüm, age., s. 4-5.).

XI. yüzyılın başlarında Türklerin Anadolu'ya akınlarının başlamasıyla beraber Alevi kültürü de gelmiştir. Çünkü Türklerin bir kısmı Türkistan'da iken Emevi iktidarının Arap olmayan Müslümanları "Mevali" adı altında hor görmeleri ve Hz. Ali ve ehlinin haksızlığa uğradığı fikrinden dolayı Şiiliği tercih etmişlerdi(Kocadağ, Burhan, Alevi-Bektaşi Tarihi, Can Yayınları, İstanbul Haziran 1996, s. 62.). Ayrıca Şia'nın İmamiyye kolunun Safeviler döneminde etkili olmasıyla Azeri Türklerinin geneli Şiiliği benimsemiştir (Kutlu, Sönmez, Din Anlayışında Farklılaşmalar, DİB Yayınları, Ankara, 2003, s. 23.).

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra batıya çekilen Bizanslıların yerini Sünni Türk oymaklarının yanı sıra yer yer Şii ve Alevi Türkmenler aldı. Birçok yerde Şii-Alevi beylikler kuruldu. Bunlardan bazıları; Erzurum-Kars-Çoruh-Rize bölgesindeki Saltukoğulları, Kelkit-Erzincan-Gümüşhane-Giresun yöresindeki Gücükoğulları, Sivas-Tokat-Amasya-Çorum yörelerinde Danişmentoğulları, Maraş ve Elbistan'da Maraş Beyliği, Harput ve çevresinde Dersim Beyliği'dir. Bu beyliklerin dışında Alevi topluluklardan Karkınlar Diyarbakır yöresine, Çepniler Sivas, Kayseri, Samsun ve Balıkesir çevresine, tüm yörükler Akdeniz ve Ege sahillerine yerleşmişlerdir. Toroslarda ağaç işleri ile uğraşan Alevilere "Tahtacı" denilmiştir (Kocadağ, Burhan Alevi-Bektaşi Tarihi, Can Yayınları, Haziran 1996, İstanbul, s. 63.).

Hoca Ahmet Yesevi'nin talebesi Lokman-ı Pârende aracılığıyla Yeseviliği öğrenen ve ondan etkilenen Hacı Bektaş Veli'nin(Alevi-Sünni İnancında Mevlana-Yunus ve Hacı Bektaş Gerçeği, Lütfi Kaleli, Alev Yayınları, Mart 1993, İstanbul, s. 106.) Anadolu'ya gelmesi ve irşad çalışmalarıyla Anadolu Aleviliği Bektaşiliğe dönüşür (Kocadağ, Age, s. 67.).Hacı Bektaş'tan sonra Bektaşiliğin piri sanisi sayılan Balım Sultan, ayin ve erkânı yeniden düzenlemiş, Bektaşiliğe bu günkü şeklini vermiştir(İlyas, Üzüm, Age, s. 8.).

Ayrıca Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde Güney Azerbaycan'ın Erdebil şehrindeki Erdebil Tekkesi'de Aleviliğe ve Türkmen aşiretlerine tesir etmiştir (Ekinci, Mustafa, Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı, Beyan Yayınları, s. 9.).

Bugün Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan Tahtacı, Çepni, Amucalı, Bedrettinli, Sıraç gibi değişik gruplar genelde Alevi olarak adlandırılırlar. Günümüzde genel de Alevi-Bektaşi olarak adlandırılan kitleler üç gruba ayrılırlar:

- Ocakzade Dedeler
- Çelebiler
- Dedebabalar

Bu üç gruptan Anadolu'da en fazla etkinliğe ve nüfuza sahip olan Ocakzade Dedeler'dir. Daha sonra Çelebiler gelir. Dedebabaların ise Anadolu'da nüfuzları zayıftır, Balkanlar'da daha etkindirler.

Anadolu Aleviliği, tarihsel ve sosyal olayların doğal bir sonucu olarak, kitabi olmaktan çok sözlü geleneğe dayalı bir şekilde İslam'ı yaşamaktadırlar.

4.3. Hacı Bektaş Veli ve Dört Kapı Kırk Makam

BİR ÂRİF

Padişahın biri âriflerden biri olan vezirini çağırarak ondan şeriat, tarikat, marifet ve hakikatin ne olduğunu öğrenmesini ister. Vezir gider, padişahın istediklerini öğrenir ve gelir. Padişah, vezire;

– Şeriat nedir, diye sorar. O da,

– "Şeriat, doğmak, yiyip içmek, gelişip büyümek ve şeriat evine girmek, abdest almak, namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek ve zekat vermektir." der. Peki "tarikat nedir?" diye sorar Padişah. O da,

– "Bir mürşide ikrar vermek, eline, beline, diline; işine, eşine, aşına; sözüne, gözüne, özüne sahip olmak, zikir çekip Hak aşkına düşmektir." der. Peki "marifet nedir?" diye sorar Padişah. O da,

– "Tüm kötülüklere karşı abdestli ve oruçlu olmak; yani nefsi terbiye etmek, kötülüklerden arınmak; dostun, fakirin eşiğine varmayı hac saymak, aşkı

alıp sırra ermek, oturmasını kalkmasını bilmek. Peki "hakikat nedir?" diye sorar Padişah. O da,

– "Efendim, ben oraya girdim, gördüm. Siz de girip görün." der.

– Ben gördüğünü söyle diye seni görevlendirdim.

– "Efendim. Gören bir gözüm vardı, oraya verdim. Söyleyen bir dilim vardı, orada kaldı. Duyan kulağımı oraya verdim." der.

Uyarlanmıştır (Kaleli, Lütfi, Bin bir Çiçek Mozaiği Alevilik, Can Yayınları, İstanbul 2003,s. 25-26 .).

Hacı Bektaş Veli, 1209/1210 yılında Horasan'ın Nişapur kentinde doğmuş, 61 yaşında Sulucakarahöyük(Hacıbektaş)'te vefat etmiştir. O, "Kul Tanrı'ya kırk makamda erer, ulaşır, dost olur. Bunun onu Şeriat, onu Tarikat, onu Marifet, onu da Hakikat kapısı içindedir." demektedir. Bunlara dört kapı kırk makam denmektedir. Dört Kapı Kırk Makam, aynı zamanda İslam'ın temel değerlerini de yansıtmaktadır. Hoca Ahmet Yesevi'den Hacı Bektaş Veli'ye kadar insanlara İslam'ı öğretmeyi görev edinmiş büyük şahsiyetler dört kapı aracılığıyla dinin kolayca öğrenilmesini ve hafızalarda kalıcı olmasını amaçlamışlardır. Kişi ister derviş olsun ister sufi, talip, pir veya halife, dört kapı kırk makamın gereğini yerine getirmek zorundadır.

Bektaşilikte dört kapı kırk makam, Hz. Peygambere isnat edilen şu hadisle açıklanmaktadır: "Şeriat benim sözlerimdir. Tarikat benim işlerimdir. Marifet benim her işimin başıdır. Hakikat benim ruhsal durumumdur." (Bırge, John Kıngsley, Bektaşilik Tarihi, Ant Yayınları, İstanbul 1991, s.118.). veli Baba'nın rivayet ettiği bir başka misal ise şu şekildedir: Şeriat bir ağaçtır. Tarikat onun budaklardır. Marifet yapraklarıdır. Hakikat meyvesidir. Kur'an-ı Azim'üş-Şan hepsini içine almaktadır (Veli Baba Menakıbnamesi, haz.: Bedri Noyan, Can Yayınları, İstanbul 1995, s.204.). Ağaç yetiştirmekten maksat, meyve almak olduğu gibi, şeriattan maksatta hakikate ulaşmaktır.

Hacı Bektaş Veli, insanın yiyep-içmesini dahi dört kapı kırk makama göre açıklamıştır. Böylece o, bu anlayışı günlük hayata taşıyarak insanların inanç, ibadet ve ahlak açısından gelişimlerine olumlu katkıda bulunmak istemiştir(Hacı Bektaş Veli, Makalat-ı Gaybiyye ve Kelimât- Ayniyye, haz.: Davut Duman, Gazi Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Arş. Mrk. Yayınları, Ankara 2004, s. 14-15.).

Bektaşilikte her kapıdan geçen kişinin ne ile karşılaşacağı izah edilmiştir. Hangi kapıda, hangi manevi olgunluk derecesine ulaşılacağı aşağıdaki gülbankta ifade edilmektedir:

Esselamu aleyküm ey şeriat erenleri,
Esselamu aleyküm ey tarikat pirleri,

Esselamu aleyküm ey ma'rifet kâmilleri,

Esselamu aleyküm ey hakikat şahları.

(Uluçay, Ömer, Alevilikte Dua, Gözde Yayınevi, Adana 1996, s.59.)

Burada her kapının insana açacağı manevi zenginlik dile getirilmektedir. Erenlikten şahlığa kadar devam eden bu süreçte durmak yoktur. Sürekli bir olgunlaşma ve manevi yükseliş söz konusudur. Hakikat kapısına ulaşan ve Hakk'a kavuşan kişi, insan-ı kâmildir. Buyruk kitabında İmam Cafer-i Sadık'tan şu açıklama rivayet edilmektedir: "Şeriat doğruyu bilmektir. Tarikat doğru iş yapmaktır (doğruyu uygulamak). Marifet doğru yolu seçmektir. Hakikat Hakk'a ermektir.

Dört Kapı Kırk Makam şunlardan oluşmaktadır:

a. Şeriat Kapısı ve On Makamı:

Dinin ilk öğrenildiği yerdir.

Makamlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. İman getirmek: Allah'a ve buyruklarına, meleklere, Kur'an'a ve diğer kitaplarına, peygamberlerine, dostlarına ve ahiret gününe iman
2. İlim öğrenmek
3. Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek, hacca gitmek, cihat etmek ve cünüplükten temizlenmek (Gusletmek)
4. Helal kazanmak ve faizi haram bilmek
5. Nikâh kıymak
6. Hayız ve lohusalıkta cinsî münasebeti haram bilmek
7. Sünnet ve Cemaat Ehli'nden olmak
8. Şefkatli olmak
9. Temiz yemek ve temiz giyinmek
10. İyiliği emredip kötülüklerden sakındırmak

b.Tarikat Kapısı ve On Makamı:

Şeriatı aşmış birinin kendi isteğiyle bir mürşide teslim olduğu ve tövbekârlık kapısıdır.

Makamlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Pirden el alıp tevbe etmek
2. Mürid olmak
3. Saç kesmek, giyim ve kuşamını döndürmek
4. Nefs savaşında olgunlaşmak, pişmek
5. Hizmet etmek

6. Havf tutmak
7. Ümit
8. Hırka, zenbil, makas, seccade, tespih, iğne ve hidayet
9. Cemaat, nasihat, kanaat ve muhabbet sahibi olmak
10. Aşk, şevk, sefa ve fakirlik

c.Marifet Kapısı ve On Makamı:

Bilgiyle Allah'a ulaşma kapısıdır. İnsanı incitmemek ve ona hizmet etmektir. Hacı Bektaş Veli "Benim gönlüm marifet evidir. Marifet dünyadan ve ahretten yeğdir. İmdi, marifetli can, erenler canıdır, marifetsiz can ise hayvanlar canıdır." demektedir.

Makamlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Edeb
2. Korku
3. Perhizkârlık
4. Sabır ve kanaat
5. Utanmak
6. Cömertlik
7. İlim
8. Miskinlik
9. Marifet
10. Kendini bilmek

D. Hakikat Kapısı ve On Makamı:

Her zaman ve mekânda Allah'a ulaşıp onda yok olmaktır. "…Ben kuluma şah damarından daha yakınım." *(Kaf suresi 16. ayet.)* buyuran Allah'a varmaktır. Makamlarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Toprak olmak (mütevazı olmak)
2. Yetmiş iki millete aynı gözle bakıp, hiç kimseyi ayıplamamak
3. Elinden gelen iyiliği hiç kimseye esirgememek
4. Dünyada yaratılmış bütün varlıkların kendisinden emin olması
5. Mülk sahibine yüzünü sürüp, yüzsuyunu bulmak (Yaratılış sebebi olan Muhammed nurunu bulmak)
6. Sohbette hakikat sırlarını söylemek
7. Seyr-i Sülûk
8. Sır saklamak
9. Münâcaat

10. Tanrıya vuslat-kavuşma:

(Hacı Bektaş Veli, Makâlât, hz. Abdurrahman Güzel, Ankara 2002, s.181-193.)

Hacı Bektaş Veli, kırk makamdan birisinin eksik olması halinde hakikate ulaşılamayacağını ifade ederek bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: "Mesela bir kişi diliyle iman etse ve gönlüyle etmese, öşürü zekatı tam vermese, hacca giderken yoldan geri dönse, Allah'ın emirlerinden birini batıl saysa veya Muhammed Mustafa'yı inkâr etse, işlediği bütün ameller boşa gider."(Hacı Bektaş Veli, Makâlât, hz. Esat Coşan Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s.18.)

4.4. Alevilik-Bektaşilik Düşüncesinde Temel Unsurlar

4.4.1. Allah Sevgisi

İyi ve güzel olanı sevmek insanın fıtratında koyulan bir şeydir. İnsan gönlünün idrak edip varabileceği en yüce ve kutsal duygu Allah sevgisidir. Sonsuz güzellik ise Allah'a mahsustur. Onda hiç bir kusur ve eksiklik mevcut değildir. O iyiliklerin kemal ve güzelliklerin kaynağıdır; herkesin sahip olduğu her türlü iyilik ve güzellik ondadır. İnsan ne kadar onun emirlerine itaat ederse Allah sevgisi ve aşkı da o kadar güçlü olur. Nitekim peygamberler, imamlar ve Allah'ın velileri takvaları herkesten daha fazla olduğu için herkesten daha çok Allah'ı severler. Müminler, Allah'ı her şeye tercih edip onun rızasını kazanmayı en büyük hedef olarak seçerler. Kur'an-ı Kerim şöyle buyrulmaktadır:

"…İman edenlerin Allah'a olan sevgisi ise, daha güçlüdür…" *(Bakara suresi 165. ayet.)*

Tevbe suresi 24. ayetinde ise "(Ey resulüm) deki: Eğer babalarınız çocuklarınız, eşleriniz, akrabalarınız, kazandığınız mallar, az kar getireceğinden korktuğunuz ticaret ve hoşunuza giden evler, sizlere Allah'tan, O'nun resulünden ve onun yolunda cihat etmekten size daha sevimli ise, artık Allah'ın emri gelinceye kadar bekleye durun Allah fasıkları hidayet etmez." buyrulmaktadır.

Allah aşığı olan Hz. Ali 'nin duasındaki şu ifade dikkat çekicidir; "Rabb'im eğer beni cehenneme götürürsen, azap ateşinin hararetine dayansam bile, senden ayrılmaya nasıl dayanırım?" İmam Zeynelabidin'in bir münacatında "İlahî, senin muhabbetinin tadını tadan birisi başkasını nasıl isteyebilir ve senin yakınlığına ünsiyet kuran-alışan, senden nasıl ayrılabilir!" demektedir. İmam Sadık'ın rivayet ettiği bir hadiste Peygamberimiz "Kalp Allah'ın haremidir, Allah'ın haremine Allah'tan gayrısını yerleştirme!" demektedir.

Resim 02.01: Yaprak üzerine "Allah" ve "ya Fettah" yazılı bir hat örneği.

Alevi düşüncesine mensup olanlar Resulullah'ı, Ehli Beyti'ni, imamları ve Allah'ın velilerini severler. Çünkü Allah onları seviyor ve onları sevmek Allah'ı sevmektir. Çoluk çocuk sevgisi, mal mülk sevgisi de eğer Allah'ın rızası doğrultusunda olursa, yani Allah sevgisine engel olmaz veya Allah'ın emirlerine engel olmazsa makbuldür.

OKUMA METNİ

HACI BEKTAŞ VELİ'NİN MAKÂLÂT ADLI ESERİNDE TEVHİT VE İNANÇ ESASLARI

Şimdi aziz kardeşim! … Eğer sen, … her hangi bir edepsizlik edersen ve senin gibi kişilerin yanında edepsizlik etmezsen; o zaman senin meleklere olan imanının nerede kaldığını düşünebilir misin?

…

Şimdi, eğer senin için; kibir, haset, cimrilik, tamah, öfke, gıybet, kahkaha, şamata ve maskaralıklarla dolu ise;

Aziz kardeşim, bu kötü huylardan herhangi birinin iman ehlinin içinde bulunacağına dâir bir tebliğin hangi kitapta yazıldığını söyleyebilir misin? Söyleyemezsin. Öyle ise, Tanrı'nın kitaplarına ve tebliğlerine "inandım, iman ediyorum" diyebilir misin?

…

Ey Mü'minler! Kıyamete inanmak, böyle sizin inandığınız gibi değildir. Zira siz, haram ve helâl, her ne bulursanız giyinir, donanır; haksız yere nimetler bulup, yiyip-içip beslenirsiniz. İşte bu inanan kişilerin yapacağı bir iş midir ki, siz inanmış insan olacaksınız? (Hayır)

Şimdi ey Müminler! Eğer kendinizi bildiyseniz; bu kapı, ümit kapısıdır ve sizlere rahmet eder.

Hacı Bektaş Velİ, Makâlât, hzl. Abdurrahman Güzel, Ankara 2002, s.178-180

4.4.2. Peygamber Sevgisi

Türk tasavvuf anlayışında olduğu gibi Alevilik- Bektaşilik düşüncesinde Hz. Muhammed'i sevmek çok önemlidir. Çünkü Kur'an-ı Kerim'de "De ki (ey Müslüman'lar), eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ve itaat edin ki Allah ta sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin..." *(Âl-i İmran suresi 31. ayet.)* buyrulmaktadır.

Alevilik- Bektaşilik düşüncesinde de gül Hz. Muhammed(sav)'in remzidir. Birçok Alevi önder Peygamber Efendimizle alakalı şiirler, ilahiler ve nefesler söylemişlerdir. Kaygusuz Abdal, hacca gittiğinde Medine'de Hz. Peygamberin kabrini ziyaret etmiş ve yetmiş beyitten oluşan Gevhernamesinde ona duyduğu sevgiyi ve özlemi dile getirmiştir. Hatayi'de şiirlerinde Peygambere duyduğu sevgiyi "Canım Mustafa, Ya Muhammed Mustafa" vb. ifadelerle belirtmiştir (Kutlu, Sönmez, Din Anlayışında Farklılaşmalar, DİB Yayınları, Ankara 2003, s. 36.). Alevi-Bektaşi şiirlerinde Hz. Muhammed sevgisi "Muhammed, Mustafa, Muhammed Mustafa, Şah, Şah Muhammed Mustafa, Ahmed-i Mahmud, Resul, Resulullah, Resul-i Kibriya, Habîb, habibullah" gibi isim ve sıfatlarıyla anılmıştır (Yağmur Dergisi, Alevi/Bektaşi Şiiri'nde Hz. Muhammed(sas) Sevgisi, Dr. Hüseyin Özcan, sayı:35, 2007, s. 7-14.).

Alevi şairlerin dilinden Hz. Muhammed sevgisine örnek şiirler;

Hakkında denildi sadr-ı levlâk
Levlâke lemâ halaktü'l-eflâk
Vasfın beyan edem ruh-ı zîbânın
Maksûd u murâd-ı künfekânsın
Hatayî

Sultan-ı enbiyadır
Sall-i âlâ Muhammed
Bil şah-ı evliyadır
Haydar vâsi-i Ahmed
Yeminî

Ahmed olan son peygamberin vâsisidir.
Enbiyaya evliyaya cümlesinin şahıdır
Dü cihanın revnakıdır gül cemâli mahıdır
Aşıkî sevse acep mi ol habibullahıdır
Ahmedi Mahmut Muhammed Mustafa'dır sevdüğüm
Aşıkî

Gül kokusu Muhammed'in teridir
Gönlü saf olanlar Hakk'ın yâridir
Âşıka mâşukun bergüzârıdır
Sevdalar nasipler nurlar saçılır
Kul Himmet

Berk vurur alnında Muhammed nur'u
Arttı aşkım hüsnün göreli beri
Şibh-i kamer yüzün ey mah-ı peri
Sureti ve'ş-şemsi ved-duha'sın sen
Feyzullah Çelebi

Ne nazım ne niyazım
Muhammed'dir iki gözüm
Ayağı tozuna yüzüm
Sürecek hallerim çokdur
Seyyid Nizamoğlu

Muhammed aşkına salâvat verdim
Arşda meleklerin seyrine girdim
Nuh Peygamberle gemiye bindim
Necef deryasında yüzdüm idi ben
Hamdullah Çelebi

Aleviler Peygamberin zahiri yönünden çok batıni(gizli) yönünü önemserler. Hz. Muhammed(sav) Miraç'ta Tanrı ile konuşan bir padişahtır. O, nebidir, velidir. O, dünya ve ahiret müminelerinin "seyyidesi" olan Hz. Fatıma'nın babası, "Esedullah" olan Hz. Ali'nin "Musahib"i, "Müminlerin seyyidleri" Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in dedeleri ve Ehli Beyt'in Abası'dır(Lütfi KALELİ, Bin bir Çiçek Mozaiği Alevilik, Can Yayınları, İstanbul 2003, s. 64.).

4.4.3. Ehli Beyt Sevgisi

Alevilik- Bektaşilik düşüncesinin temelini Hz. Ali, Ehli Beyt ve On iki İmam sevgisine dayanır. Ehli Beyt sözcük olarak ev halkı demektir. Ev halkı yani Ehli Beyt Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den oluşmaktadır. Ehli Beyt halk arasında Pençe-i Âl-i Abâ olarak da adlandırılır. Bazı âlimler Hz. Peygamberin hanımlarını ve diğer çocuklarını da Ehli Beytten sayarlar. Ehli Beyti sadece bu düşünceye sahip olanlar değil bütün Müslümanlar sevilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "…(Ey Peygamberin) Ev halkı! Allah sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor." *(Ahzâb suresi 33. ayet.)* buyrulmaktadır.

Allah sevgisinin alameti Hz. Peygamberden sonra da onun gerçek halifeleri olan Ehli Beytine uymak ve onlara itaat etmektir. Bunu da Resulullah (sav) muhtelif hadislerinde beyan etmiştir ki, bunların en önemlisi "Sekalayn" hadisidir ki Resulullah

ölümü yaklaştığında şöyle buyurmuştur: "Ben, sizin aranızda iki ağır emanet bırakıp gidiyorum; biri Allah'ın kitabı diğeri itretim olan Ehli Beytimdir. Onlara sarıldığınız müddetçe asla sapıklığa düşmezsiniz. Bu ikisi Kevser havuzu başında bana varıncaya kadar birbirinden asla ayrılmazlar. Bakın görün onlara nasıl davranacaksınız." Bu hadis Şia kaynaklarının yanı sıra birçok Ehli sünnet kaynaklarında da nakledilmiştir. Yine bir hadislerinde şöyle buyurmuştur: "Her şeyin bir temeli vardır, İslam'ın temeli de beni ve Ehli beytimi sevmektir."

Bütün Alevi- Bektaşiliğe mensup olanların manevi yardım (himmet) ve şefaat umduğu kişiler Hz. Muhammed (sav) ve Hz. Ali'dir. Alevi- Bektaşilik düşüncesine göre Hz. Peygamber, ümmetini Hz. Ali'ye emanet etmiştir (Kutlu, age., s. 37.).

ETKİNLİK

Server-i âlem Muhammed Mustafa'nın aşkına
Fakr ile fahr eyleyüb hırka giyen Bektâşîdir
Şehidî

Muhammed Mustafa ey Şah-ı Merdan
Aliyyü'l-Murtaza sana sığındım
Hadice Fatıma Hasan Mücteba
Hüseyn-i Kerbelâ sana sığındım
Virdî Derviş

Hüdâ kıl mağrifet cümle günahım
Muhammed Mustafa için bağışla
Velayet mülkinin hem padişahı
Aliyyü'l Murteza için bağışla
Feyzullah Çelebi

Bütün dünya dost göründü kalmadı ağyarımız
Bu dünyada olduk her dem zarar etmek kârımız
Muhammed Mustafa bizim ol şefaatkânımız
Şah Hüseyn'i gözetleriz doğru raha gideriz.
Hasan Koç Baba

Yandaki şiirleri Ehli Beyt sevgisi açısından değerlendiriniz

....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....

OKUMA METNİ

HZ. ALİ'NİN ÖRNEK ŞAHSİYETİ VE İBADETİN ÖNEMİNE DAİR SÖZLERİ

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in en küçük oğludur. Annesi Esed'in kızı Fâtıma (ö.h.4/M.625-626)'dır. O, Hz. Peygamber'e sekiz yaşından itibaren annelik yapmıştır. Bu sebeple Peygamberimiz ona ikinci annem demiştir. Hz. Ali'nin babası Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'i kendi evlâdı gibi büyütmüş, evleninceye kadar evinde barındırmıştır. Hz. Peygamber, evlenince Ebû Tâlib'in evinden ayrılarak Hz. Hatice'nin evine taşınmıştır. Hz. Ali, bundan 5 yıl kadar sonra, milâdi 600 yılında Mekke'de dünyaya gelmiştir.

Hz. Ali, çocukluğunda hiç puta tapmadığı için, kendisi daha sonraları Kerremallahu veche (Allah yüzünü şereflendirsin) sıfatıyla anılmıştır. Sahabe arasında bu sıfatla anılan tek kişidir. Çeşitli künye ve ünvanlarla anılan Hz. Ali'nin Aslan anlamında "Haydar", Allah'ın güçlü aslanı anlamında "Esedullahi'l-Gâlib", Allah'ın rızâsını kazanmış anlamında "el-Murtazâ" gibi lakapları da vardır.

Medine'ye hicret etmeye karar veren Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi, kendisini öldürmeye gelecek müşrikleri oyalamak, yokluğunu gizlemek ve üzerindeki emanetleri sahiplerine vermek maksadıyla Mekke'de bırakmıştır. O da geceyi Peygamber'in yatağında geçirerek, onun evde olduğu kanaatini uyandırmıştır. Daha sonra da Hz. Peygamber'in kendisine bıraktığı emanetleri sahiplerine iade edip, yine onun emri ile Mekke'den ayrılarak, Kubâ'da Hz. Peygamber'e yetişmiştir. Hicretin beşinci ayında muhacirler ile ensar arasında yakınlık ve dayanışma sağlamak amacıyla, kardeşleştirme (muâhât)'de, Hz. Peygamber onu kendisine kardeş seçmiştir

Hz. Ali hicretin ikinci yılının son ayında, Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma ile evlendi. Bu evlilikten Hasan, Hüseyin ve Muhsin adlı oğulları ile Zeyneb ve Ümmü Gülsüm adlı kız çocukları dünyaya geldi. Hz. Ali, Hz. Fâtıma hayattayken başka evlilik yapmadı. Ancak Fâtıma'nın vefatından sonra evlendi. Hz. Ali ve Fâtıma'nın çocuklarından Hz. Hasan'ın nesli genelde "Şerif", Hz. Hüseyin'in nesli ise "Seyyid" unvanıyla bilinir.

Hz. Ali, Hz. Peygamber'le birlikte Tebük dışındaki bütün savaşlara katıldı. Bu gazvelerde sancaktarlık yaptı ve büyük kahramanlıklar gösterdi. Bedir savaşına çıkarken Hz. Peygamber'in önünde iki siyah sancaktan birini o taşıyordu. Uhud savaşında, düşman tarafından tuzak olarak kazılan çukurlardan birisine düşen Hz. Peygamberi, elinden tutarak, Talha b. Ubeydullah ile birlikte buradan çıkardı. Bu gazvede o, Hz. Peygamberi koruyan ve onunla birlikte dağa sığınan az sayıda sahabiden biriydi.

Hz. Ali, Hudeybiye Antlaşması'nın metnini yazdı ve aynı zamanda antlaşmanın şahitleri arasında yer aldı. Hz. Peygamber tarafından, Hayber'in fethinden önce,

Fedek'e, Sa'doğulları üzerine gönderilen 100 kişilik askeri birliğe komutanlık yaptı. Hz. Peygamber Hayber seferine çıkarken beyaz renkli sancağı Hz. Ali'ye verdi ve bu hücum sonunda Hayber'in fethi gerçekleşti. Mekke'nin fethinden sonra Kâbe'nin ve daha sonra Taif'in putlardan arındırılması görevi kendisine verildi. Huneyn Savaşında, başlangıçta Müslümanların bozguna uğradığı esnada, Hz. Peygamber'le birlikte sebat edenler arasında o da bulunuyordu.

Hz. Peygamberin vasiyeti üzerine cenazesini Hz. Ali, Hz. Abbas, onun oğulları Fazl, Kusem ve Üsâme b. Zeyd birlikte yıkadılar. Hz. Ali ilk üç halife döneminde Medine'de kaldı. Savaşlara katılmadı ve idari görevlerde bulunmadı. Kur'an ve hadis konusunda bilgin olduğu için Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer halifelikleri döneminde, özellikle dinî ve toplumsal meselelerde kendisine danışırlardı. Hz. Ömer zamanında, hicretin takvim başlangıcı olarak kabul edilmesine dair Hz. Ali'nin yapmış olduğu teklif kabul edildi. Hz. Ömer'in vefat etmeden önce halife seçimini havale ettiği altı kişilik şûra üyeleri arasında Hz. Ali de vardı. Bu üyeler arasından Hz. Osman halife seçildi ve Hz. Ali ona biat etti.

Hz. Ali, Hz. Osman'ın öldürülmesi üzerine Medine'de kendisine teklif edilen hilâfete geçmeyi kabul etti. Aynı zamanda o, Benî Hâşim'den ilk halife olandır.

Hz. Ali, Kûfe'de bir hâricî olan Abdurrahman b. Mülcem tarafından zehirli bir hançerle bir sabah namazında yaralandı ve aldığı yaranın tesiriyle, 63 yaşında 40 hicri/ 661milâdi yılında vefat etti. Cenaze namazını oğlu Hasan kıldırdı. Hilâfeti 4 yıl 9 ay sürdü.

Hz. Ali, Müslümanlar arasında ilim, takvâ, ihlas, samimiyet, fedakârlık, şefkât, merhamet ve kahramanlık gibi yüksek ahlâkî ve insânî vasıflar bakımından özel bir yere sahiptir. Aynı zamanda Müslümanlar arasında kahramanlık ve cesaretin simgesi olmuştur.

Hz. Ali, Hz. Peygamber'e vahiy kâtipliği yapmıştır. Onun fıkıh alanındaki üstünlüğü de sahabiler tarafından tartışılmayan bir gerçektir. Sevgili Peygamberimiz onun ilmi ile ilgili şöyle demiştir: "Ey Ali, ben ilmin şehriyim, sen ise onun kapısısın." O hayatında söylediğini yaşayan biriydi. Adalet sahibi ve insan haklarına son derece riayet eden bir idareciydi.

Hz. Ali, Hz. Peygamber'in hayatında Kur'an-ı Kerim'in tamamını ezberlemiş bulunan ve onun hükümlerine vakıf olan sahabîlerden biriydi. Ayetlerin nerede ve ne zaman nâzil olduğunu çok iyi bildiğini söylerdi. Güzel Kur'an okurdu. Ondan kıraat öğrenen tâbiîler vardır. Kur'an hakkında şöyle derdi:

"Bana Allah'ın Kitabı'ndan sorunuz! Allah'a andolsun ki, ister gece, ister gündüz indirilmiş olsun, bilmediğim bir tek ayet yoktur." ve "Allah için, Kur'an'a uyun."

"Allah'ın beyanıyla (Kur'an'la) faydalanın, Allah'ın öğüdüyle öğütlenin. Kur'an, öğüdünde aldatmayan, yol göstermede insanı azdırmayan, söyleyişte yalan söylemeyen bir öğütçüdür. Kur'an'la oturup kalkan, doğrulukta noksanlaşmadan oturup kalkar. Hiç kimseye Kur'an'dan sonra bir ihtiyaç, bir yoksulluk gelip çatmaz. Dertlerinize ondan şifa dileyin; güçlüklerinize ondan yardım isteyin; Allah'tan Kur'an'la dilediğinizi dileyin; onunla Allah'a yönelin."

Hz. Ali, sünneti de en iyi bilen sahabilerden biriydi. Hz. Peygamberden 586 hadis rivayet etmiştir. Bu sebeple o, Kur'an ve sünnete bağlılığıyla ve onlara dair derin bilgisiyle tanınır.

Hz. Ali günlük ibadetler konusunda da son derece titiz ve takva sahibi bir şahsiyettir. İbadet ederken mescitte şehit edilmiştir. Hz. Ali, ibadetlerin önemi ve yerine getirilmesi konusunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyelerden bazıları şunlardır:

"Allah'ın buyruklarından yararlanın, Allah'ın öğütleriyle öğütlenin, Allah'ın nasihatlarını tutun."

"Namaz her takva sahibinin, Allah'tan sakınan kişinin Allah'a yakınlaşmasıdır. Hac, her zayıfın cihadıdır. Her şeyin bir zekâtı vardır; bedenin zekâtı ise oruçtur..."

"İyiliği buyurmayı ve kötülükten sakındırmayı terketmeyin; yoksa başınıza aranızdaki kötüler geçer de sonra dua edersiniz, ama duanız kabul edilmez."

Hz. Ali, güzel konuşması ve üstün hitabeti ile tanınır. Kaynaklar, onun pek çok hutbe, mektup, güzel ve hikmetli sözünü bize ulaştırmıştır. Bütün Müslümanların kalbinde taht kurmuş olan Hz. Ali, askerî ve siyasî başarıları, dindarlığı, ilmî kişiliği ve Hz. Muhammed'in damadı olması dolayısıyla, tarih boyunca bütün Müslümanlarca sevilip sayılan ve örnek alınan tarihî bir şahsiyettir. Hz. Ali, bütün Müslümanların ortak bir değeridir.

(Prof. Dr. İbrahim Sarıçam (8 Ekim 2004 tarihinde Bursa'da düzenlenen
Hz. Ali Sempozyumu'na "Hz. Ali, Hayatı ve Şahsiyeti"
adıyla sunulan bir tebliğinden hareketle, yazarı tarafından hazırlanmıştır.)
Özetlenmiştir.

4.4.4. Tevella, Teberra

Tevella kelimesinin sözlük anlamı birbirini dost kılma, veli kılmadır. Terim olarak Ehli Beyti ve Hz. Ali'yi içten sevmek, onlardan şefaat ve merhamet dilemek anlamına gelir. Alevi- Bektaşi düşünürleri Hz. Peygamberin "Ey insanlar! Siz Muhammed'e hürmetinizi Ehli beyt içinde gösteriniz." ve "Ben, sizlere(ehli beyte) savaş açana savaş açtım ve sizlerle barış içinde olana barışık oldum." hadisleriyle "Ben sizden ehlime muhabbet istiyorum." ayetini ilke edinmişlerdir. Bu sebeple Alevi- Bektaşi

düşüncesine mensup Müslümanlar Hz. Ali ve EhliBeyti sevenleri sever, sevmeyenleri sevmezler.

Teberra kelimesi Arapça be-re-a sözcüğünden gelmektedir. Be-re-a kelimesi uzaklaşmak, uzak durmak, çekilmek ve yüz çevirme anlamlarına gelir. Alevi- Bektaşi düşüncesine mensup Müslümanlar bu kavramı, ehli beyte düşman olanlardan yüz çevirmek ve onlara beddua etmek anlamında kullanırlar (Kaleli, age., s. 156.).

4.4.5. On İki İmam

Hz. Muhammed(sav)'nin soyundan ilimle meşgul olan ve çevrelerindeki insanları müspete yönlendiren önderler yetişmiştir. Bunlar içinde on iki imamın ayrı bir yeri vardır (İmam Musa Kâzım İmam Ali Rıza İmam Muhammed Taki, Avni İlhan, TDV Yayınları, Ankara 1996, s. VII.) Oniki İmamlar, Alevilerin Hz. Muhammed'den sonra önder olarak tanıdıkları Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın soyundan gelen kişilerdir. Hz. Ali için duyulan bu sevgi ve bakış açısının tesiriyle Anadolu'da kısa sürede elden ele ilgiyle dolaşan kitaplar arasında Hz. Ali'nin cenknâmeleri göze çarpar. Bu ilgi aynı zamanda milletlerin inanç ve kimlikleriyle ilgili destani şahsiyetlere olan tabii ihtiyacın bir yansımasıdır.

On iki imamın adları sırasıyla şöyledir:

İmam Ali(ra)

İmam Hasan(ra)

İmam Hüseyin(ra)

İmam Zeynel Abidin,

İmam Muhammed Bakır,

İmam Cafer Sadık,

İmam Musa Kâzım,

İmam Ali Rıza,

İmam Muhammed Taki,

İmam Ali Naki,

İmam Hasan Askeri,

İmam Mehdi.

4.4.6. Musahiplik

Musahip tutma, yol kardeşliği anlamına gelir. Bu iyi huyluların (yol düşkünü olmayanların) kadını bacı, erkeği kardeş saymasıyla olur. Bu kardeş ve bacıların tasada-kıvançta, varlıkta-yoklukta, ağlıkta-hastalıkta birbirlerini koruyup gözlemekle olur. Musahiplikte öz kardeşten daha fazla birbirlerini desteklemeleri esastır.

Musahipliğin amacı yardımlaşmanın geliştirilmesi ve kibrin kırılmasıdır. Musahip kardeş olacaklar en az üç yıl birbirlerini denerler ve anlaşacaklarına inanırlarsa bu yola girerler.

Alevilikte musahiplik Hz. Muhammed(sav)'in "Ya Ali! Musa'ya Harun ne denli yakınsa sen de bana o denli yakınsın. Benden sonra peygamber yok. Sen bu dünyada da ahrette de benim kardeşimsin." hadisine isnat edilir. Böylece Hz. Ali, Hz. Peygamberle musahip kardeşi olmuştur.

Evli olan iki kişi musahip kardeş olmak isterlerse cem töreninde bir dede öncülüğünde mürşidin huzuruna gelir ve dört kapıya selam verirler. Mürşid, musahipliğin zorluğunu anlatarak bir süre daha düşünmeleri için süre verir. Bir süre sonra eşler yeniden gelerek kararlarını açıklarlar. Cemaatin huzurunda törenle musahip kardeşi olurlar. Mürşid törenin sonunda şu sözü alır: Bütün mürşidlerden, pirlerden, rehberlerden el tutacaksınız, Muhammed-Ali yoluna bağlanacaksınız. Bu yoldan dönmeyeceğinize, musahiplik kavline uyacağınıza, bu ikrara uyacağınıza cemaat, ay, gün, yer, gök tanık olsun mu? Kardeşler eyvallah diyerek bunu ikrar ederler ve birbirlerinin musahip kardeşi olurlar. Tören dua ile bitirilir. (Kaleli, age., s.246-247.)

Pir musahip olan kişilere şöyle öğüt verir; "Evladım! Siz musahip oldunuz. Başta musahip musahipten evini ayırmayacak. Malını ayırmayacak. Birbirinin evinde olanı izinsiz alıp gidebilecek. Aranızda tartışma çıksa, Allah korusun temmuz sıcağında bir tülbent kuruyuncaya dek dargın dursanız, derdinize derman bulunmaz. Yalan söylememek, haram yememek, zina yapmamak, dedikodu etmemek, elinle koymadığını almamak, gözünle görmediğini gördüm dememek, kimseyi incitmemek gerek. Tüm bu dediklerimi yapacaksınız. Nefsinize uymayın, yolunuzdan azmayın. Çiğ(haram) lokma yemeyin. Malı mala, canı cana katın. Halinize hadleş, yolunuza yoldaş olun."(Buyruk, age., s. 57-58.)

4.4.7. Ayin-i Cem

Ayin-i cem, Alevilerin Allah'a yakarış şeklidir. Pir ve mürşidin yönetiminde gerçekleştirilen on iki hizmete Ayin-i cem adı verilmektedir. Okunan gülbank, Rua, on iki imam aşkına söylenen düvaz-imam adı verilen deyiş ve nefesler arasında sık sık "Allah Allah" denir. Her hizmet yapılmadan önce o hizmetin anlamını ifade eden bir ayet okunur. Mesela; çerağ yakılırken "Allah, göklerin ve yerin nurudur. Onun nuru, içinde ışık bulunan bir kandil yuvasına benzer…" *(Nûr suresi 35. ayet.)* (Yaman, age., s.194-198; Tur, age., s.355-446.). Böylece Hakk'a olan inanç ve ikrar tazelenmiş olur. Tevhidler (Lâ ilâhe illallâh), tekbirler (Allâhu ekber) okunur. Eller göğüslere konarak Hz. Peygambere ve Ehli beytine salâvatla getirilir ve işlenmiş olan günahlar için tövbe istiğfâr edilir. Dargın ve küskünle barışır, ceme katılan canların birbirlerine rızalık vermesi sağlanır. Kesilen kurbanların lokmaları "rıza lokması" olarak yenilir.

Resim 02.03: Ayin-i cem'den bir görünüm.

Alevilikte genel olarak kabul edilen beş cem vardır. Yılın ilk cemi yol büyüklerinden Abdal Musa adına yapılır ve Abdal Musa Cem'i olarak adlandırılır. Taliplerin bir yıl içerisinde dedeye verdikleri söze (ikrara) ne kadar bağlı kaldıklarından sorguya çekilecekleri ceme Görgü Cem'i denir. Tıpkı Hz. Peygamber döneminde Mekke'den Medine'ye göç eden Müslümanlarla onlara malları ve canlarıyla yardımcı olan ensarın kardeşlikleri gibi yol kardeşi olmak isteyen iki ailenin kurban kestikleri ve kardeş olmaya söz verdikleri cem; Musahiplik Cem'idir. Hakk'a yürüyen (ölen) bir kişinin yedisi veya kırkında kurban kesilip lokma dağıtılan cem, Dâr Cem'i olarak adlandırılır. Son olarak işlediği bir suç nedeniyle yol düşkünü ilan edildikten sonra tövbe ederek üzerindeki kul hakkını iade eden kişiler için Düşkünlükten Kaldırma Cem'i yapılır. Tarihsel olarak bir yıl içerisinde yas ve matem ayı olan muharrem dışında kırk sekiz hafta cem yapılır ve bu uygulamaya Kırk Sekiz Cuma adı verilir.

Görgü cemi en büyük ve önemli cemdir. Başta yol düşkünleri(tarikat makamına layık olamayan, edep ve erkâna uyamayan, şeriat makamına düşen) ve suçlu olanlar bu ceme katılamazlar. Bu cemde on iki hizmet ve musahiplik törenleri yapılır. Ayrıca suçluları sorgulamak, yargılamak, cezalandırmak için kararlarda bu cemde alınır. Buna suçluyu dara çekmek denir. Bu cemde iki rekâtlık halka namazı kılınır.

Allah aşkına semahlar dönülür. Cemde gülbenkler(dualar), deyişler, şiirler okunur. Bu cem genellikle yılda bir kez yapılır. Abdal Musa cemi, Nevruz, Hızır İlyas günü gibi önemli günlerde Antalya'nın Tekke köyünde bulunan Abdal Musa Türbesi'nde yapılır. Cemde lokma pişirilir ve yemek dağıtılır. Lokma cemi her zaman her yerde yapılabilir. Adağın yerine gelmesi için kestiği kurbanı lokma etmesi esasına dayanır. Ayrıca her Cuma yapılan cumalık cemler de vardır (Kaleli, age., s.24.).

Cem şu şekilde yapılır;

Pir, evladı olduğu Hz. Peygamberin manevi makamına (posta) oturur ve başından sonuna kadar cem sırasında yerine getirilen ibadetleri yönetir. Bu sırada Hz. Ali postuna oturan Rehber, dedenin yanındaki yerini alır.gelen insanların ayakkabılarından sorumlu olan İznikçi, içeriye rahat girilmesini sağlayan Kapıcı, içeriye girenlere yer gösteren Gözcü, gelen lokmaları alan Lokmacı ve kurban kesme işlemini yerine getiren Kurbancı yerlerini alırlar. Dede cemi şu duayı okutarak başlatır; "Bismillâh lâ ilâhe illallâh bism-i Şah Allah Allah. Akşamlar hayrola, hayırlar fethola, hizmetlerimiz kabul ola. On iki imam, on dört masum-u pak, on yedi kemerbest efendilerimiz katarlarından didarlarından ayırmaya. Üçlerin, beşlerin, yedilerin himmeti üzerimize ola. Allah iki cihanda korktuğumuzdan emin, umduğumuza nail eyleye. Dertlerimize derman, gönüllerimize iman, hastalarımıza şifa, borçlularımıza edalar nasip eyleye. Devlet ve milletimizin kılıcını keskin, sözünü üstün eyleye. Gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ihsan eyleye. Niyazlarımızı lokmalarımızı kabul eyleye. Dualarımızı Dergâh-ı İzzet'inde kabul eyleye. Dil bizden, nefes Pirimizden ola. Nur-u Nebi, keremi İmam Ali, gülbank-ı Hünkâr Hacı Bektaş veli demine hû." (Uluçay, age., s.48-49; Mehmet Yaman, Alevilik İnanç Edep Erkân, Garib Dede Türbesi Derneği Yay., İstanbul 2001, s.193; Seyit Derviş Tur, Erkânname, s.354.).

Dede ilk önce dargın ve küskün olanlar varsa onları barıştırır. Daha sonra sırasıyla süpürge ve post hizmeti, on iki hizmeti yerine getireceklerin duası, delil hizmeti (çerağ uyandırma, mum veya ışık yakma), tezekkâr hizmeti (abdest aldırma), kurban ve lokma hizmeti yerinegetirilerek cem birlenir. Topluca tövbe istiğfâr edilir ve peyk hizmetini yapanlar (semah dönenler) miraçlalama semahı dönerler. Sakkasuyu hizmetini yerine getirenler Hz. Hüseyin aşkına su dağıtırlar. Son olarak kurban lokmaları dualandıktan sonra dağıtılır. Her hizmet sırasında Zâkir (aşık), bağlama ile düvaz imam (on iki imam aşkına okunan methiye), deyiş, nefes ve mersiyelerden okur.

4.4.8. Üç Sünnet Yedi Farz

Cafer-i Sadık, yol ehli canların üç sünneti yedi farzı yerine getirmelerini zorunlu görür (İmam Cafer Buyruğu, Hz.:Esat Korkmaz, Ant Yayınları, İstanbul Haziran 1997, s. 121.).

Alevilikte uyulması gereken üç sünnet şunlardır;

1. Allah-Muhammed-Ali'yi, On iki İmamları anmak, sevgilerini gönülden düşürmemek

2. Kibirlenmemek, gönül kırmamak, kin tutmamak, kimseye düşman olmamak, can almamak

3. Tarikatın gereklerini yerine getirmek

Ayrıca Alevilikte üç ilke önemlidir. Bu eline, beline ve diline sahip olmak. Hacı Bektaş Veli'nin "Pes, imdi adam gerek ilkine, bilkine, tılkine ıssu kıla." ifadesinden ülkeni, kültürünü ve öz dilini korumanın önemi anlaşılmaktadır.(İl: Ülke, yurt; bil: Bilgi, kültür; tıl: öz dil)

Alevi-Bektaşilikte yedi farz yani yapılması gereken yedi davranış ise şunlardır;

1. Çok sır saklaya

2. Talip binbir ise, bir otura ve bir dilden söyleye

3. Hakkın terazisine itaat ede, yaptığı bir günaha bin özür ve niyaz eyleye, kimsenin gıybetini etmeye ve yalan yere and içmeye, yalan söylemeye

4. Mürebbi hakkına itaat ede, emrine uya

5. Kuşak kuşana, halifeden el alıp, tövbe eyleye

6. Musahip ini hakikatte Hak cemiyetine eriştire

7. Halife'den tac ve kisvet kabul eyleye. Özünü şeyhlere ulaştıra. (http://www.alevibektasi.org/inances5.htm)

İmam Cafer'in pire hizmet olarak nitelediği yedi farz şunlardır;

1. Musahip edinmek

2. Mürebbiye düşmek yani Hak kazanında pişmektir.

3. Rehber sahibi olmak. Candan geçip Hakk'tan geçmeyen sufi, rehber ile ona ulaşır.

4. Mürşitten el almak

5. Aşina bulmak

6. Peşine olmak

7. Çiğildeşi olmaktır.

Bu yedi farz evin yedi direğidir. Onlarsız sufi ceme giremez (İmam Cafer Buyruğu, age., s. 122.).

ÖZET

İslam, Allah tarafından insanların dünya ve ahiretteki saadetini temin etmek için Hz. Muhammed(sav) aracılığıyla gönderilmiş olan son, bozulmamış ve evrensel dindir. Bu sebeple İslam bütün insanların kıyamete kadar gelecek olan problemlerine çözüm getirebilecek kapasitededir.

Peygamberimiz hayatta iken vahiy süreci devam ediyor, sahabiler karşılaştıkları ve çözüm yolu bulamadıkları sorularını ona soruyorlardı. Peygamberimizin vefatından sonra ortaya çıkan sorunlara çözüm yolu bulabilmek için dinin prensiplerini yorumlama ihtiyacı doğdu. İslam âlimleri ayetleri ve hadisleri yorumlayarak ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmaya çalıştılar. Ayet ve hadislerde yer almayan konularda ise İslam'ın evrensel prensiplerinden yola çıkarak çeşitli görüşler ileri sürdüler.

Mezheplerin ortaya çıkışında etkili olan sebeplerin bazıları insanın yapısı, ortam ve kültür, siyasi hadiseler, Kur'an'ın özellikleri ve müteşabih ayetlerdir. Belli başlı itikadi mezhepler şunlardır:

Havariç(Haricilik), Müslümanlar arasında ortaya çıkan itikadi nitelikli ilk farklılaşma hareketidir. Cemaatin ittifak ederek seçtiği imama isyan eden her kişi harici olarak adlandırılmıştır. Hz. Muaviye'ye karşı Hz. Ali'yi destekleyen ve onun saflarında yer alan bir grup, Sıffin Savaşı esnasında gündeme gelen Hakem Olayı (Tahkim)'nı bahane ederek içinde oldukları gruptan ayrılmıştır. Bu sebeple ayrılanlar anlamında "Havariç" ismiyle adlandırılmışlardır.

Şia, Arapçada misafiri uğurlamak, peşinden gitmek, taraftar olmak, ayrılmak, fırkalaşmak vb. anlamlara gelmektedir. Şiilik, Hz. Ali'nin Hz. Muhammed(sav)'den sonra nas ve tayinle halife olduğuna inanan, imametin kıyamete kadar onun ve Hz. Fatma'nın soyundan gelenlerin hakkı olduğuna inanan topluluklara verilen isimdir. Şiilik dendiği zaman, akla ilk gelen İmamiyye mezhebidir.

İslam'ın temel ilkeleri ile bağdaşmayan aşırı görüşlere sahip Şii fırkaların pek çoğu, zamanla, tarihin derinliklerinde kaybolup gitmiştir. Halen varlığı sürdüren Şiî fırkalardan bazıları şunlardır: İmamiye, İsmailiye, Zeydilik, Nusayrilik, Dürzilik.

Mürcie kelimesi Arapça "ircâ" kelimesinden türemiştir ve "sonraya bırakma", "geciktirme", "ümit verme" gibi anlamlara gelir. Büyük günah işleyen bir kimsenin dinden çıkmayacağını, onun durumunu Allah'a bırakmanın doğru olacağını ileri sürdükleri için bu adı almışlardır. Mürcie, terim olarak, hicri 60/ 680'li yılların başından itibaren Hz. Osman ve Hz. Ali dâhil Cemel hadisesine ve Sıffın Savaşı'na katılan ve büyük günah işleyen herkesin durumunu Allah'ın vereceği karara bırakanları tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır.

"Mutezile" ismi, ilk defa, Hz. Ali dönemindeki kargaşa ortamında, hiçbir gruba katılmayan, tarafsız kalanlar için kullanılmıştır. Ancak, bu dönemde, "Mutezile" ismi,

itikadî bir farklılaşmayı ifade etmemektedir. Mutezile, Ashabu'l-adl, Kaderiyye ve Adliye lakaplarıyla da isimlendirilir. Mutezile, hicri ikinci asrın başlarından itibaren, Vâsıl b. Ata ve Amr b. Ubeyd'in Hasan Basri'nin meclisinden, birtakım görüş ayrılıkları yüzünden ayrılmaları sonucu doğmuş bir mezheptir. "Mutezile" adının da, "ayrılanlar" anlamında, bu olayla ilgili olarak verildiği nakledilmektedir. Büyük günah işleyenin durumu, Tevhit, insanın kendi fiillerinin yaratıcısı olması gibi konularda, aklı ön planda tutarak toplumun diğer kesimlerinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Ehli sünnet kavramı, Hz. Muhammed (sav)'in sünnetine uyan, onun ve ashabının yolunda yürüyen kimselere verilen bir isimdir. Hicri üçüncü yüzyıldan itibaren, Ehli Sünnet kavramı "Müslümanların büyük çoğunluğunu temsil eden zümreler için yaygın bir tarzda" kullanılmıştır.

Ehli sünnetin önemli fırkalarından biri olan Eş'ariye, Ebu'l-Hasan el-Eş'ari'nin görüşleri etrafında şekillenmiş olan bir düşünce ekolüdür. Ebu'l-Hasan el-Eş'ari, Basra'da doğmuş, Bağdat'ta vefat etmiştir. Eş'arî, ünlü Mutezili âlimlerden Ebu Ali el-Cubbâi'nin gözde talebelerinden birisi olarak, kırk yaşlarına kadar Mutezili görüşleri savunmuştur. O, daha sonra, birtakım Mutezilî görüşlere karşı çıkmış ve Ahmed b.Hanbel çizgisindeki hadislere ağırlık veren bir oluşumun içinde yer almıştır.

Ehli sünnetin önemli fırkalarından Maturidilik, Ebû Mansur Muhammed Maturidi'nin görüşleri etrafında oluşmuş bir mezheptir. Maturidi'nin kesin olmamakla birlikte hicri 238/862 yılında Semerkand'ın Maturid kasabasında doğduğu, h. 333/944'de Semerkant'ta vefat ettiği zannedilmektedir. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Türk olduğu söylenmektedir. Maturidi, İmam Azam Ebu Hanife çizgisindeki Ehli sünnet inancını sistematize ederek, Sünni anlayışa yeni bir ruh ve yeni bir çehre kazandırmıştır. İmam Maturidi, biraz daha Mutezile'ye yakın olmakla beraber, akıl ve nakil arasında çok esaslı bir denge kurmayı başarmıştır.

İslam âlimleri Hz. Peygamber'in ölümünden sonra ortaya çıkan ibadet ve muamelât (günlük işler hakkındaki kurallar) ile ilgili problemler konusunda uygulamaların nasıl olacağına dair yorumlarda da bulunmuşlardır. Zamanla bu görüşlerin kurumsallaşması sonucunda ameli-fıkhi mezhepler ortaya çıkmıştır. Bu mezhepler şunlardır: Caferilik, Hanefilik, Malikilik, Hanbelilik ve Şafiilik'tir.

Caferilik, İmam Cafer Sadık (ö. 765)'ın görüşleri çerçevesinde oluşmuş bir mezheptir. Cafer Sadık, İmam-ı Malik ve İmam-ı Azam ile fikir alışverişinde bulunmuştur. Caferilik, Şia mezhebinin mensupları arasında yaygındır. Sünniler de İmam Cafer'i büyük bir müçtehit olarak kabul ederler.

Caferilik'in, İran, Irak, Suriye, Lübnan ve Afganistan'da mensupları bulunmaktadır. Ülkemizde de bu mezhebin görüşlerini kabul eden insanlar vardır.

Hanefilik, İmam-ı Âzam Ebu Hanife ve talebelerinin görüşleri etrafında kurumsallaşmış bir mezheptir. Ebu Hanife'nin adı Numan b. Sabit'tir. Numan b. Sabit M 699 yılında Kufe'de doğmuş, 767 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.

Hanefi mezhebi, İmam-ı Âzam'ın ve talebeleri İmam Ebu Yusuf, İmam Muhammed'in görüşlerinin sistemleştirilmesi, sonucunda oluşmuştur.

İmam Şafii'nin görüşleri etrafında oluşan mezhep Şafilik'tir. Şafii'nin künyesi, Ebu Abdullah Muhammed b. İdris el-Kureşî el-Hâşimî el-Muttalibî b. Abbas b. Osman b. Şâfi' olup M 767'de Gazze'de doğmuştur. Hz. Peygamber'in soyundandır.819 yılında Mısır'da vefat etti.

Hanbeli mezhebi, büyük İslam âlimi ve mezheb imamı olan Ahmed bin Hanbel'in görüşleri etrafında kurumsallaşmıştır. İmam Ahmed b. Hanbel M 780 yılında Bağdat'ta doğmuş, 855 yılında orada vefat etmiştir. Hadis ve fıkıh ilminde meşhurdu. Üç yüz bin hadis-i şerifi ezbere bilirdi.

Maliki mezhebi veya Malikilik, İmam Malik'in görüşleri etrafında oluşmuştur. Malik b. Enes, büyük müçtehit ve hadisçidir. Adı Ebu Abdullah Malik bin Enes'tir. 712 yılında Medine'de doğmuş, 795 yılında vefat etmiştir.

Alevilik, Hz. Peygamber'in damadı ve dördüncü halife olan Hz. Ali'yi ve Hz. Peygamber'in ehlibeytini seven ve onları diğer insanlardan üstün tutan Müslümanları tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Bektaşilik ise Hoca Ahmet Yesevi'nin talebelerinden ders alan Hacı Bektaş Veli'nin yolunu takip edenlere verilen bir isimdir. Alevilik ve Bektaşilik, inanç ve ahlak esasları ve edebiyatları bakımından temel olmayan bazı farklılıklar dışında ortaktırlar. En temel farklılık, Bektaşi kitlelerin daha çok şehirde yaşamalarına karşın, Alevilerin göçebe/yarıgöçebe çevrelerde yaşamaları şeklinde ortaya çıkmış sosyal bir farklılıktır. Ancak tarihsel olarak doğru olan bu sosyal farklılık günümüzde anlamını yitirmeye başlamış, "Alevi" adı daha yaygın olarak kullanılır olmuştur.

Alevilik ve Bektaşilik, Anadolu insanının hayatında önemli yeri olan bir tasavvuf ekolüdür. Tasavvuf, İslam'ın en güzel bir şekilde hayata yansıtılmasıdır. Bu da insanın kendini kontrol etmesi, samimi bir şekilde davranışlarında ve düşüncelerinde Allah'ın denetimi ve gözetimi altında olduğunu bilmesidir.

Aleviliğin kökeni konusunda farklı görüşler vardır. Genel olarak Alevilik ekolü, Hz. Muhammed'in vefatı sonrasında yaşanan gelişmelere dayanmaktadır. Ancak Anadolu Aleviliği ele alınırken İslam öncesi ve sonrası birçok farklı kültürel unsuru da gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Anadolu Aleviliği, tarihsel ve sosyal olayların doğal bir sonucu olarak, kitabi olmaktan çok sözlü geleneğe dayalı bir şekilde İslam'ı yaşamışlardır

Hacı Bektaş Veli ve Dört Kapı Kırk Makam Alevi-Bektaşi düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. Dört kapı ve kırk makam ise onun rızasına ulaşmada önemli olan ilkelerdendir. Hacı Bektaş Veli "Kul Tanrı'ya kırk makamda erer, ulaşır, dost olur. Bunun onu Şeriat, onu Hakikat, onu Marifet, onu da Hakikat içindedir." demektedir.

Alevilik-Bektaşilik düşüncesinde Allah sevgisi önemli bir yer tutmaktadır. O iyiliklerin kemal ve güzelliklerin kaynağıdır; herkesin sahip olduğu her türlü iyilik ve güzellik ondadır. İnsan ne kadar onun emirlerine itaat ederse Allah sevgisi ve aşkı da o kadar güçlü olur. Nitekim Peygamberler, imamlar ve Allah'ın velileri takvaları herkesten daha fazla olduğu için herkesten daha çok Allah'ı severler. Müminler, Allah'ı her şeye tercih edip onun rızasını kazanmayı en büyük hedef olarak seçerler.

Alevi düşüncesinde bazı önemli kavramlar vardır. Bunlar, tevella, teberra, musahiplik, Ayin-i cem, üç sünnet yedi farzdır. Tevella kelimesinin sözlük anlamı birbirini dost kılma, veli kılmadır. Terim olarak ehli beyti ve Hz. Ali'yi içten sevmek, onlardan şefaat ve merhamet dilemek anlamına gelir. Musahip tutma, yol kardeşliği anlamına gelir. Bu iyi huyluların (yol düşkünü olmayanların) kadını bacı, erkeği kardeş saymasıyla olur. Bu kardeş ve bacıların tasada-kıvançta, varlıkta-yoklukta, ağlıkta-hastalıkta birbirlerini koruyup gözlemekle olur. Musahiplikte öz kardeşten daha fazla birbirlerini desteklemeleri esastır. Musahipliğin amacı yardımlaşmanın geliştirilmesi ve kibrin kırılmasıdır. Ayin-i cem, Alevilerin Allah'a yakarış şeklidir. Ayin-i cem'de, tevhid (Allah'ın birliği), Hz. Muhammed'in peygamberliği ve Hz Ali'nin velayetinin dille ve kalben tasdiki vurgulanır. Aynı zamanda tevella ve teberrayada bu törende yer verilir. İmam Cafer-i Sadık, yol ehli canların üç sünneti yedi farzı yerine getirmelerini zorunlu görür

Hz. Muhammed(sav)'nin soyundan ilimle meşgul olan ve çevrelerindeki insanları müspete yönlendiren önderler yetişmiştir. Bunlar içinde on iki imamın ayrı bir yeri vardır On iki İmam, Alevilerin Hz. Muhammed'den sonra önder olarak tanıdıkları Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın soyundan gelen kişilerdir. Hz. Ali için duyulan bu sevgi ve bakış açısının tesiriyle Anadolu'da kısa sürede elden ele ilgiyle dolaşan kitaplar arasında Hz. Ali'nin cenknâmeleri göze çarpar. Bu ilgi aynı zamanda milletlerin inanç ve kimlikleriyle ilgili destanî şahsiyetlere olan tabii ihtiyacın bir yansımasıdır.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi mezheplerin ortaya çıkış sebeplerinden değildir?

   A. İnsanın yapısından kaynaklanan sebepler
   B. Coğrafi sebepler
   C. Sosyal, kültürel sebepler
   D. Dinden kaynaklanan sebepler

2. Müslümanlar arasında ortaya çıkan ilk itikadi mezhep hangisidir?

   A. Şia
   B. Mürcie
   C. Mutezile
   D. Haricilik

3. Manası açık olmayan farklı anlamlara gelme ihtimali olan ayetlere ne ad verilir?

   A. Muhkem
   B. Müteşabih
   C. Mensuh
   D. Zahir

4. Aşağıdakilerden hangisi Maturidi ile Eşari arasındaki görüş farklarından değildir?

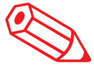
   A. Cüz'i irade
   B. Tevhid.
   C. Rü'yetullah
   D. Marifetullah

5. Aşağıdaki isimlerden hangisi Ehli beytten <u>değildir</u>?

   A. Hz. Ali
   B. Hz. Hasan
   C. Hz. Ebu Bekir
   D. Hz. Fatma

6. Aşağıdakilerden hangisi dört kapıdan şeriat kapısına aittir?
   A. İman getirmek
   B. Mürit olma
   C. Edep
   D. Sır Saklamak

7. Aşağıdakilerden hangisi üç farzdan değildir?
   A. Allah-Muhammed-Ali'yi, On iki İmamları anmak, sevgilerini gönülden düşürmemek
   B. Mürebbi hakkına itaat ede, emrine uya
   C. Kibirlenmemek, gönül kırmamak, kin tutmamak, kimseye düşman olmamak, can almamak
   D. Tarikatın gereklerini yerine getirmek

ÜNİTEDE ÖĞRENDİKLERİMİZİ NOT EDELİM

3. ÜNİTE

İMAN, BİLGİ VE AMEL

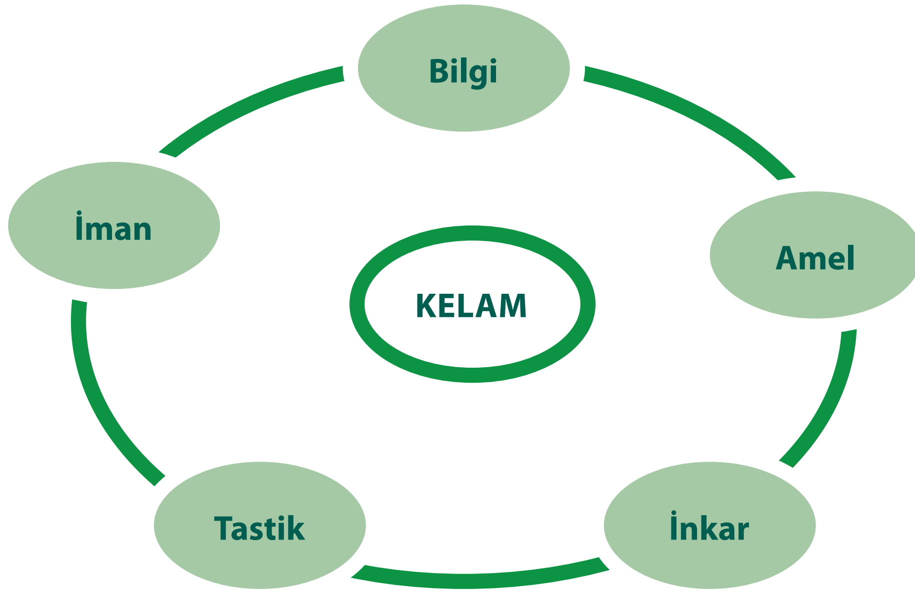
İnsanın bir fikir veya inanç hakkında yeterli bilgisi olmadan ona inanması doğru mudur?

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

Bu ünitenin sonunda;

1. İman kavramını açıklayabilecek
2. İman kavramının İslam düşüncesinde ele alınışını öğrenecek
3. Kur'an çerçevesinde insanın inanç durumlarını fark edecek
4. İman ile bilgi arasındaki ilişkiyi öğrenecek
5. İman–amel ilişkisini değerlendirebileceksiniz.

ANAHTAR KAVRAMLAR

GİRİŞ

İman bir varlığa kesin bir biçimde içtenlik ve samimiyetle inanmak, onu doğrulamak, söylediğini benimsemek anlamlarına gelir. "İMAN, BİLGİ VE AMEL" ünitesi ile iman kavramını, bu kavramın İslam düşüncesinde ele alınış biçimlerini, iman ile bilgi ve iman ile amel arasındaki ilişkinin farkına varacak, bunları İslam düşüncesindeki yorumlar çerçevesinde doğru bir şekilde değerlendirme yollarını öğreneceksiniz.

1. İMANIN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMLARI

İman, Arapça bir kelime olan e-me-ne kökünden gelmektedir. Kelime olarak inanmak, emin olmak, güvenmek anlamlarına gelir. Terim olarak bir dinde veya inançta bulunan ve inanılması gereken konulara şüpheye yer vermeyecek bir şekilde inanmaktır. Dinimizde iman, Allah'ın var ve bir olduğunun onun Hz. Muhammed'e gönderdiği esasların dil ile söylenip kalp ile tasdik edilmesidir. Kur'an'da iman edenlerin cennetle mükâfatlandırılacağı bildirilmektedir: "…İman edenler ve salih amel işleyenler naim cennetlerindedir." *(Hac suresi, 56. ayet.)*. İman edilmesi gereken bazı esaslar vardır. İslam âlimleri bu esasları ayet ve hadislerin ışığında altı iman esası olarak sınıflandırmışlardır. Bunlara "Amentü esasları" denir; Allah'a iman, meleklerine iman, kitaplarına iman, peygamberlerine iman, ahiret gününe iman, kader ve kazaya iman.

İslam düşüncesindeki itikadi mezhepler iman konusu hakkında değişik yorumlarda bulunmuşlardır. Mutezile insanın amelleri ile imanını beraber değerlendirir. Büyük günah işleyeni kâfir olarak nitelendirir. Eşari'ye göre ise iman dil ile ikrar, kalple tasdiktir. Mümin olmak için kalple tasdik yeterlidir. İman amellerle tamamlanır. Ameller imandan bir cüz değildir. Mürcie, bir kimsenin Müslüman veya kâfir mi olacağının bilinemeyeceğini söyleyerek "hükmü askıya almayı" tercih ederler (İzutsu, Toshihiko, İslam Düşüncesinde İman Kavramı, Pınar Yayınları, İstanbul 1984, s.106). Hükmü askıya almak verilecek karar hakkında herhangi bir hüküm vermeden sonucu Allah'a bırakmaktır. İmam Maturidi, iman ile ameli birbirinden ayrı kabul eder. Büyük günah işleyen kimsenin imandan çıkmayacağını kabul eder.

2. TASDİK VE İNKÂR

İnsanın temel özelliklerden biri onun iyi ile kötü, inanma veya inanmama arasında özgür bırakılmış olmasıdır. İnsan iradesini kullanarak kendi özgür tercihinde bulunur. O, bu tercihinin sonuçlarına da katlanır. İman açısından bu tercih onun iman esaslarını tasdik veya inkâr etmesi olarak nitelendirilir.

“Tasdik” kelimesi sözlük anlamıyla bir şey hakkında hüküm vermektir. Yani bir şeyi doğrulamak, kabul etmek ve onaylamak, gönülden bağlanma anlamlarına gelir. Bir kişi “bu söz veya hüküm doğrudur, bunu kabul ettim” dediğinde, o sözü veya hükmü tasdik etmiş olur. İman söz konusu olunca tasdik, iman esaslarını tereddütsüz bir şekilde inanmak anlamına gelir. “İnkâr” ise sözlükte gizleme, saklama, çirkin, kötü, reddetme, tanımama, inanmama, kabul ve tasdik etmeme anlamlarına gelir. İman esaslarını inkâr etmek, bu esasları tamamen veya kısmen reddetmektir. Bu konuda Kur’an’da “Onlar ki, Allah’ı ve elçilerini inkâr ederler, Allah ile elçilerinin arasını ayırmak isterler, ‘Peygamberlerin kimine inanırız, kimini inkâr ederiz.’ derler; bu ikisinin (imanla inkârın) arasında bir yol tutmak isterler…” *(Nisa suresi150-151. ayetler.)* buyrulmaktadır.

İnsan tasdik ve inkâr tercihinde bulunurken bunu bir bilgiye dayanarak yapması önemlidir. Çünkü bilgiye dayanmayan bir tercih o insanın inanç konusuna önem vermediğini gösterir. İmanı tasdik ve inkâr açısından insanlar için çeşitli nitelemelerde bulunulur. Bunlar; mümin, müşrik, münafık ve kâfirdir.

Bir insan, İslam’ın getirdiği iman esaslarına ve prensiplerine şeksiz şüphesiz inanırsa mümin olarak nitelendirilir. Mümin olan bir kimse, bazı emir ve yasakları yapmakla mükelleftir ve İslam’ın istediği gibi bir insan olmaya çalışmalıdır. O artık Allah’ın emirlerine uyar, yasaklarından kaçınır.

Mümin insan, ancak, İslam’ın iman esası sayılan unsurlarından birisini inkâr eder ve bunu açıkça ilan ederse, artık o kimse İslam dairesinden çıkmış olur. Meselâ bir kimse, açıkça,”ben Allah’ın varlığına inanmıyorum” derse, artık ona mümin demek mümkün değildir. Ama kimse bu tür bir söz etmiyorsa, davranışları yüzünden başka bir şekilde isimlendirilemez.

Hz. Peygamber “Mümin insanların dilinden ve elinden güvende olduğu kimsedir” diye buyurarak müminde olması gereken sıfatları açıklamıştır.

ETKİNLİK

“Onlar gayba inanırlar, namaz kılarlar, kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar.” (Bakara suresi 3. ayet.)

“…İyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah’a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah’ın rızasını gözeterek) yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar… zekât verir. Antlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakîler ancak onlardır!” (Bakara suresi 177. ayet.)

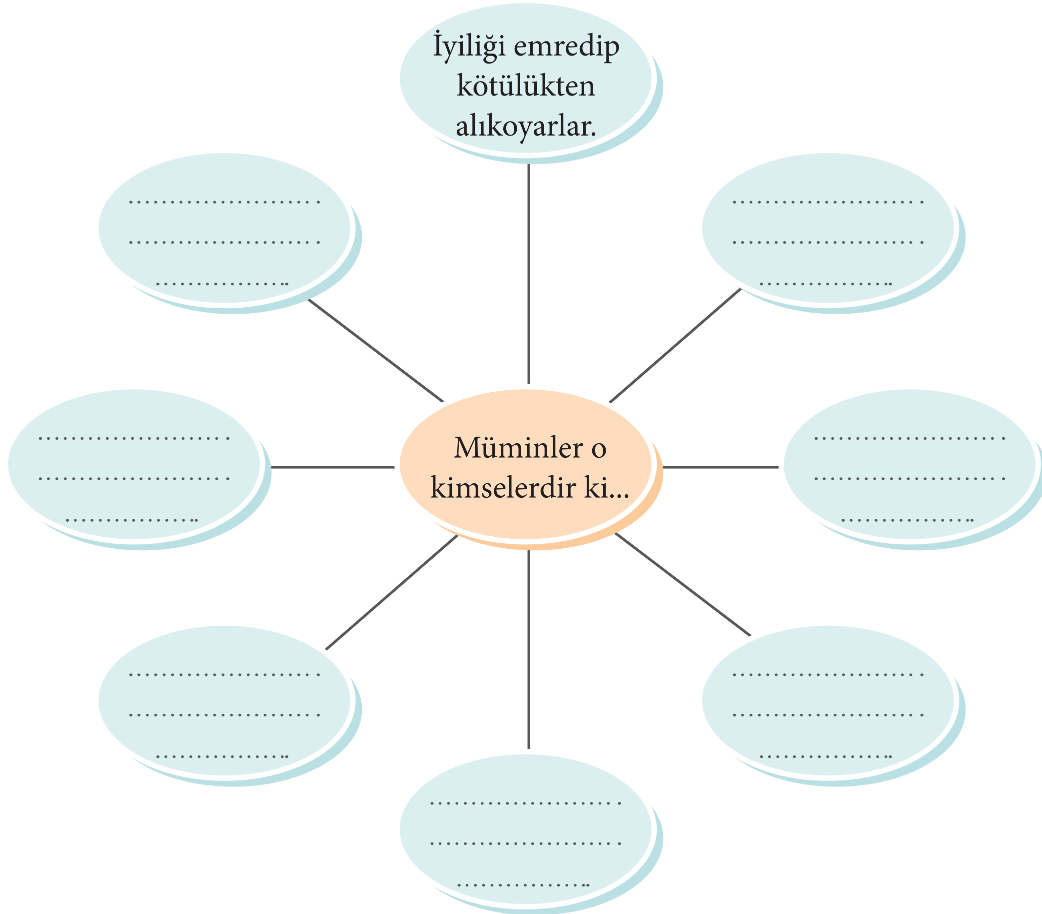
"Onlar ki, boş ve yararsız şeylerden yüz çevirirler… iffetlerini korurlar …Yine onlar (o müminler) ki, emanetlerine ve ahitlerine riayet ederler." (Mü'minûn suresi 3-8. ayetler.)

"Rahmân'ın(has) kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) "Selam!" derler (geçerler.)" (Furkan suresi 63. ayet.)

"(Onlar)…boş sözlerle karşılaştıklarında vakar ile (oradan) geçip giderler." (Furkan suresi 72. ayet.)

"Onlar, büyük günahlardan ve hayasızlıktan kaçınırlar; kızdıkları zaman da kusurları bağışlarlar. Yine onlar, Rab'lerinin davetine icabet ederler…Onların işleri, aralarında danışma iledir. Kendilerine verdiğimiz rızıktan da harcarlar. Bir haksızlığa uğradıkları zaman, yardımlaşırlar." (Şûrâ suresi 37-39. ayetler.)

Yukarıda verilen ayet meallerinden faydalanarak müminlerin sıfatlarını kavram haritasında boş bulunan yerlere yazınız.

Münafık; dil ile inandığını söylediği ettiği halde, kalbiyle söylediğini tasdik etmeyen kimsedir. Peygamberimiz münafığın üç alametinden söz eder. Bunlar; konuştuğunda yalan söyler, emanete ihanet eder, söz verdiğinde sözünü yerine getirmez. Kur'an'da da münafıkların birçok özelliği anlatılmaktadır. Bakara suresi 14. ve 15. ayetlerde "İnananlarla yanyana gelince de; "sizinle beraberiz" derler. Fakat reisleri ve şeytanlarıyla başbaşa kalınca; "biz onları aldattık" diye alay ederler" buyrulmaktadır. Başka bir ayette "Sizi gözetleyip duranlar, eğer size Allah'tan bir zafer (nasib) olursa, "Sizinle beraber değil miydik?" derler. Kâfirlerin (zaferden) bir nasipleri olursa (bu sefer de onlara), "Sizi yenip (öldürebileceğimiz halde öldürmeyip) müminlerden korumadık mı?" derler…" *(Nisâ suresi 141. ayet.)* buyrulmaktadır. Kur'an'da münafıkların en ağır şekilde cezalandırılacağı söylenmektedir: "Şüphe yok ki münafıklar cehennemin en alt katındadırlar. Artık onlara asla bir yardımcı bulamazsın." *(Nisâ suresi 145. ayet.)*. Onların en büyük özelliği sözü özüne uygun olmayan, olduğundan farklı görünen kimseler olmalarıdır.

İslam dininde iman edilmesi gereken esaslardan birini veya hepsini kalben inkâr eden ve bunu dil ile açıkça söyleyen kimseye kâfir denir. Kâfir sözlükte açık olan bir şeyi gizleyen demektir. Arapça da çiftçi de tohumu toprağın altına gizlediği için kâfir olarak adlandırılır. İslam'a göre kâfir, aşikâr olan gerçeği gizlemektedir.

Bir insan ancak İslam'ın iman esaslarından birisini inkâr eder ve bunu açıkça ilan ederse, kâfir olarak nitelenebilir. Bunu açıkça ifade etmeyen biri davranışları" sebebiyle bu tür bir nitelemeye maruz kalamaz.

"Şirk" ortaklık demektir, birlemek manasına gelen "Tevhid"in zıddıdır. Müşrik, Allah'a zatında, sıfatlarında ve fiillerinde ortak koşan, Allah'ın yanında başka ilahlar edinen kimseye denir. Kur'an bütün insanları tek olan Allah'a inanmaya ve ibadet davet eder. Kur'an'da şirkten başka diğer bütün günahların bağışlanacağı haber verilir: Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını, (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah (ile) iftira etmiş olur. *(Nisâ suresi, 48. ayet.)*.

Şirk, insanın Allah'a ulaşmasını engelleyen, insan şeref ve haysiyetine aykırı, insanı alçaltan bir davranıştır. Allah'ı bırakarak, taşa, toprağa, güneşe, aya, insana vb. varlıklara tapınma şirkin en açık çeşididir. Bir Müslümanın davranışlarını gösteriş, riya olsun diye yapması da gizli şirk olarak kabul edilmiştir. Kur'an'da "Kendi heves ve arzularını ilah edineni gördün mü?" *(Furkân suresi, 43. ayet.)* buyrulmaktadır. Kur'an şirki zulüm olarak tanımlamıştır. Çünkü şirk insanın kendisine bir eziyetidir. Şirk içinde olan biri ahiretini mahvetmiştir.

3. İMAN-BİLGİ İLİŞKİSİ

İman, Kur'an-ı Kerim ve sünnetle belirlenmiş olan esaslara şüphesiz bir şekilde inanmaktır. İmanda tereddütte bulunmak imanın sıhhatini zedeler. Tereddüdün yok edilebilmesi için imanın bilgi ile kuvvetlendirilmesi gerekir.

Resim 03.01: Kur'an insanın mutluluğu için indirilmiş son, bozulmamış ve evrensel bir kitaptır.

İslam'ın ilk inen ayeti "Oku!" dur. Bu sebeple okumak, araştırmak ve öğrenmek İslam'ın bir emridir. Yeterli bilgiye sahip olunmadan iman etmek İslam alimleri tarafından makbul görülmemiştir. Çünkü bilgiye dayanmadan taklidi iman eden kimse, küçük bir şüphe ve tereddütte imanını kaybedebilir. Oysa Kur'an-ı Kerim insanı kâinattaki mükemmellik ve denge üzerinde düşünmeye çağırır: "O ki, birbiri ile âhenktar yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz (aradığı bozukluğu bulmaktan) âciz ve bitkin halde sana dönecektir." *(Mülk suresi, 3-4. ayetler.)* Kur'an-ı Kerim bu ve buna benzer birçok ayetle Müslümanların Allah'a olan imanını kuvvetlendirir.

Resim 03.02: Hz. Peygamber ilme çok önem vermiştir.

İnsan, bilgi sahibi olmadan ailesinden, arkadaşlarından görerek duyarak iman edebilir. İlk Dönem Kelamcılarında Eş'ariler, Mu'tezililer ve Maturidilerin çoğu bu anlamda mukallidin imanının geçerli olmadığını söylemiştir. İman Maturidi taklit ile hiçbir şeyin ispatlanamayacağını söyler. Eş'ari, dinde akli araştırma ve inceleme yapmayı hoş görmeyen kim-

seleri ağır bir dille eleştirmiştir. Hemen hemen bütün kelamcılar akıl baliğ olmuş her bireyin ilk sorumluluğunun Allah'ın varlığının bilgisine ulaşmak için aklını kullanmak olduğunda birleşmiştir. İmam Maturidi Allah peygamber göndermese de insanın aklı ile Allah'ın varlığını bulması gerektiğini söylemiştir.

İnsan öğrenmeye devam ettiği sürece imanını kuvvetlendirir. Salim aklın rehberliğinde imanını kuvvetlendiren bir Müslüman'ın doğru yoldan çıkması çok zordur. Kelam ilmi, inanç esasları hakkında ortaya çıkan şüpheleri izale etmeye çalışan bir ilim dalıdır.

4. İMAN-AMEL İLİŞKİSİ

İslam tarihinde meydana gelen bazı olaylar, Müslümanları iman-amel ilişkisi üzerinde akıl yürütmeye sevketti. Cemel hadisesinde ve Sıffin savaşında savaşanların ahiretteki durumlarının nasıl olacağı, büyük günah işleyen bir devlet adamına itaat etmek gerekir mi, Allah'ın mutlak yaratıcı olması ile insanın davranışları arasındaki ilişki nasıldır, gibi sorular İslam âlimleri tarafından cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu tür sorulara verilen cevaplar itikadi kelam ekollerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

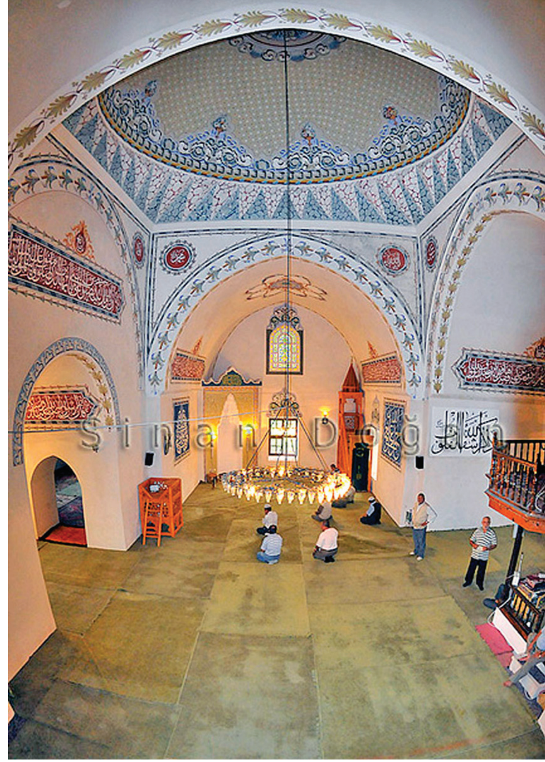
Kelam ekolleri arasında iman-amel ilişkisi farklı şekillerde açıklanmıştır. Özellikle Harici ve Mu'tezili düşünürler, ameli imanın bir parçası saymışlardır. İnsanın günah işlemesi veya işlememesinin imanının varlığını belirlediğini iddia etmişler, büyük günah işleyenlerin kâfir olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık Maturidi âlimler ameli imanın bir parçası saymamışlardır. Büyük günah işleyenin imanının yok sayılamayacağını ifade etmişlerdir. Bu kimselerin Müslüman fakat günahkâr olduklarını söylemişlerdir. Kur'an'da "İman edip salih amel işleyenler" şeklinde ifade edilen ayetlerde iman ve amel kavramlarının ayrı ayrı zikredilmiş olmasından dolayı kelam âlimleri ameli imanın bir parçası olarak değil, birbiriyle ilişkili iki farklı değer olarak kabul etmişlerdir. Çünkü ameli imandan bir parça kabul etmek bir takım ibadetleri yerine getirmeyen insanları kâfir ilan etmeye kadar gidecek tehlikelere yol açacaktır. Nitekim Müslüman toplum, tarihte bu tür tehlikelerle karşılaşmış, toplumsal barış ciddi anlamda yara almıştır.

Amel ve iman birbiriyle ilişkili iki değerdir. Bilinçli ve şuurlu bir imana sahip bir Müslüman, bunu hayatına güzel ameller işleyerek yansıtacaktır. Çünkü bilgiye dayalı iman inanan insanı doğru ve hayırlı ameller yapmaya yönlendirir. Bu yönüyle iman ameli değerlerden yoksun bir değer değildir.

Ünlü kelam âlimi Nesefî "İman amellerin şartıdır, ameller imanın şartı değildir." demektedir. Ebu Hanife'de "Müminler, imanlarından dolayı namaz kılar, hacca gider, zekât verirler, yoksa namaz kıldıkları, hacca gittikleri için iman etmezler" diyerek,

amelin imanın bir sonucu ve meyvesi olduğunu ifade eder. Nasıl ki, bakımı ve sulanması tam olmayan bir ağacın meyve vermesi söz konusu olmazsa, amellerle süslenmeyen, bakılmayan bir imanın da meyvesi az olur. İman ve ameller birbirini besler ve güçlendirir.

İman etmiş olduğu halde tembellikten, bir takım arzularından, sosyal şartlardan dolayı ibadet ve amellerinde eksiklik bulunan kimse, imandan çıkmaz. Günahkâr olur. Fakat unutmamak gerekir ki, Allah'ın sonsuz rahmeti ve bağışlaması her zaman için günahkâr kullarına açıktır.

Resim 03.03: Namaz Müslümanın Allah'a bir teşekkürüdür.

5. İMANDA ARTMA-EKSİLME

İman İslam'ın vazgeçilmez bir şartıdır. Bütün iman sahipleri inanç yönüyle birbiriyle eşittir. Çünkü inananların hepsi, imanlarını dille ifade ederek, aynı hüküm ve tasdikte birleşmişlerdir. Bu tasdik bütün müminleri birleştiren yegâne bağdır. Bu nedenle Maturidi kelamcılar imanda artma ve eksilmeyi kabul etmemişlerdir.

Artma ve eksilme nicelik bildiren ifadelerdir. Peki, imandaki artma ve eksilmeyi neye göre ölçebiliriz? Bunu ancak amellere göre tespit edebiliriz. İmanda artma ve eksilme olduğunu söyleyen Eş'ari ve Mutezile'nin iddiasını amellerin artma ve eksilmesi olarak anlamamız gerekir. Oysa bu anlayış oldukça tehlikeli sonuçlar doğurabilir. Her hangi bir ibadeti yerine getirmeyen bir kimse toplumda imanı zayıf biri olarak görülür. Ya da daha aşırı gidilerek bir takım eksikliklerden dolayı insanlar küfür ile suçlanabilir. Ebu Hanife ve Mâturidi imanda artma ve eksilmenin olmadığını kabul eder. Bir kimse bir şeyi kesin, güven duyarak bir kez tasdik etmiş, onaylamış ise artık onda eksilme ya da artma meydana gelmez. Ebu Hanife'ye göre iman da, eksilme küfrün artmasıyla, artma da küfrün azalmasıyla olabilir. Bu durumda biz bir şahsın küfrünün azaldığı imanın arttığından bahsedersek, onda hala birazcık da olsa küfür kırıntısı bulunduğu anlamına gelir. Bu da küfür ile imanın aynı yerde bulunması gibi çelişik bir durumu ortaya çıkarır. Bu ise kabul edilemez.

Bütün insanların imanda eşit olduğunu savunmanın temelinde amelleri imana dahil etmeme vardır. Zira Ebu Hanife amelleri imanın olmazsa olmaz bir parçası olarak değil, onun sonucu ve meyvesi olarak görür. Böylece bir takım günahları işlemek ya da bir takım amelleri, yani ibadetleri ve iyi işleri yerine getirmemek insanı mümin olmaktan çıkarmaz. Bu durumda inanmış olmakla bütün Müslümanlar birbirleriyle aynı haklara sahip olmuş olurlar. Çünkü amellerin karşılığını verecek olan Yüce Allah'tır. Bununla birlikte imanda tasdikin bir sonucu olan güven, itaat ve boyun eğme itibariyle bir artma veya eksilmeden de bahsetmek mümkün gözükmektedir. Bu da bireysel farklarla açıklanabilir. Bir kimsenin tasdiki bir başkasından daha güçlü ya da daha zayıf bir güvene yol açabilir. Ebu Hanife bunu bir örnekle şöyle açıklar: "Yüzme bilen iki kimse var. Bunlardan biri diğerinden daha usta değil. İkisi de suyu bol, şiddetli akıntılı bir nehre giriyor. Bunlardan biri suya girerken çok cesaretli, diğeri ise korkuyor." Ebu Hanife burada yüzme bilmeyi iman, cesaret ve korkuyu da bu imanın meyvesine benzetir. Şu halde her imanın yol açtığı bilinç, yakîn herkeste aynı olmayabilir. Fakat inanmış olarak her birey aynı imana sahiptir. Bu durumda imanın eksilme ya da artmasını amellere değil, bu imanın yol açtığı bilinç durumuna bağlamak daha makul gözükmektedir.

ÖZET

İman, Arapça bir kelime olan e-me-ne kökünden gelmektedir. Kelime olarak inanmak, emin olmak, güvenmek anlamlarına gelir. Terim olarak bir dinde veya inançta bulunan ve inanılması gereken konulara şüpheye yer vermeyecek bir şekilde inanmaktır. Dinimizde iman, Allah'ın var ve bir olduğunun onun Hz. Muhammed'e gönderdiği esasların dil ile söylenip kalp ile tasdik edilmesidir. İslam alimleri bu esasları ayet ve hadislerin ışığında altı iman esası olarak sınıflandırmışlardır. Bunlara "Amentu esasları" denir.

İtikadi-ameli mezhepler iman konusu hakkında değişik yorumlarda bulunmuşlardır. Mutezile insanın amelleri ile imanını beraber değerlendirir. Büyük günah işleyeni kâfir olarak nitelendirir. Eşari'ye göre iman dil ile ikrar, kalple tasdiktir. Mümin olmak için kalple tasdik yeterlidir. İman amellerle tamamlanır. Ameller imandan bir cüz değildir.

İnsanın temel özelliklerden biri onun iyi ile kötü, inanma veya inanmama arasında özgür bırakılmış olmasıdır. İnsan iradesini kullanarak kendi özgür tercihinde bulunur. O, bu tercihinin sonuçlarına da katlanır. İman açısından bu tercih onun iman esaslarını tasdik veya inkâr etmesi olarak nitelendirilir.

"Tasdik" kelimesi sözlük anlamıyla bir şey hakkında hüküm vermektir. Yani bir şeyi doğrulamak, kabul etmek ve onaylamak, gönülden bağlanma anlamlarına gelir. "İnkâr" ise sözlükte gizleme, saklama, çirkin, kötü, reddetme, tanımama, inanmama, kabul ve tasdik etmeme anlamlarına gelir. İman esaslarını inkâr etmek, bu esasları tamamen veya kısmen reddetmektir. Tasdik ve inkâr bakımından inanmanın mümin, münafık, kâfir ve müşrik olmak üzere dört çeşidi vardır. Mümin İslam'ın getirdiği iman esaslarına şeksiz şüphesiz inanarak İslam dairesi içine giren kişiye denir. Münafık, dil ile inandığını ifade ettiği halde, kalbiyle söylediğini tasdik etmiyorsa buna "münafık" denir. Münafık sözü özüne uygun olmayan, olduğundan farklı görünen kimsedir. İslam dininde iman edilmesi gereken şeylerden birini veya hepsini kalben inkâr eden ve bunu dil ile açıkça söyleyen kimseye kâfir denir. "Müşrik" ise Allah'a zatında, sıfatlarında ve fiillerinde eş, ortak koşan, Allah'ın yanında başka ilahlar edinen kimseye denir. Müslümanlar arasında, bir Müslüman'ın hangi hallerde imandan çıkmış olacağı tartışılmış ve "tekfir meselesi" ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in sağlığında, Müslümanlar birlik-beraberlik içinde yaşamışlardır. Hiç bir Müslüman, diğer bir Müslüman'ı tekfir etmek, yani onu İslam dairesi dışına itmek ihtiyacı hissetmemiştir. Bir insan Müslüman olmaya karar veriyorsa, artık onun imanından şüphe etmenin hiç bir anlamı yoktur.

İman, Kur'an-ı Kerim ve sünnetle belirlenmiş olan esaslara şüphesiz bir şekilde inanmaktır. İmanda tereddütte bulunmak imanın sıhhatini zedeler. Tereddüdün

yok edilebilmesi için imanın bilgi ile kuvvetlendirilmesi gerekir. Yeterli bilgiye sahip olunmadan iman etmek İslam alimleri tarafından makbul görülmemiştir. Çünkü bilgiye dayanmayan taklide dayalı bir imanı olan kimse, küçük bir şüphe ve tereddütte imanını kaybedebilir.

İslam tarihinde meydana gelen bazı olaylar, Müslümanları iman-amel ilişkisi üzerinde akıl yürütmeye sevketti. Cemel hadisesinde ve Sıffin savaşında savaşanların ahiretteki durumlarının nasıl olacağı, büyük günah işleyen bir devlet adamına itaat etmek gerekir mi, Allah'ın mutlak yaratıcı olması ile insanın davranışları arasındaki ilişki nasıldır, gibi sorular İslam alimleri tarafından cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu tür sorulara verilen cevaplar itikadi kelam ekollerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Kelam ekolleri arasında iman-amel ilişkisi farklı şekillerde açıklanmıştır. Özellikle Harici ve Mutezili düşünürler ameli imanın bir parçası saymışlardır. İnsanın günah işlemesi veya işlememesinin imanının varlığını belirlediğini iddia etmişler, büyük günah işleyenlerin kâfir olduğunu ileri sürmüşlerdir. Buna karşılık Maturidi görüşüne mensup olan âlimler ameli imanın bir parçası saymamışlardır. Büyük günah işleyenin imanının yok sayılamayacağını ifade etmişlerdir. Bu kimselerin Müslüman fakat günahkâr olduklarını söylemişlerdir. Kelam âlimleri ameli imanın bir parçası olarak değil, birbiriyle ilişkili iki farklı değer olarak açıklamışlardır. Amel ve iman birbiriyle ilişkili iki değerdir. Bilinçli ve şuurlu bir imana sahip bir Müslüman, bunu hayatına güzel ameller işleyerek yansıtacaktır. Çünkü bilgiye dayalı iman inanan insanlı doğru ve hayırlı ameller yapmaya yönlendirir. Bu yönüyle iman ameli değerden yoksun bir değer değildir.

İman İslam'ın vazgeçilmez bir şartıdır. Bütün iman sahipleri inanç yönüyle birbiriyle eşittir. Çünkü inananların hepsi, imanlarını dille ifade ederek, aynı hüküm ve tasdikte birleşmişlerdir. Bu tasdik kabul etmemişlerdir. Bununla birlikte imanda tasdikin bir sonucu olan güven, itaat ve boyun eğme itibariyle bir artma veya eksilmeden de bahsetmek mümkün gözükmektedir. Bu da bireysel farklarla açıklanabilir. Şu halde imanın yol açtığı bilinç yani yakin herkeste aynı olmayabilir. Fakat inanmış olarak her birey aynı imana sahiptir. Bu durumda imanın eksilme ya da artmasını amellere değil, bu imanın yol açtığı bilinç durumuna bağlamak daha makul gözükmektedir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. İmanın tanımında yer alan “kalp ile tasdik” ifadesindeki kalp ile verilen hükmün akla uygunluğu kastedilmektedir. Bunun nedeni aşağıdakilerden hangisidir?

   A. Bir şeye iman etmek için onu sevmek gerekir.
   B. Bilgi imanın temelidir.
   C. Akılla kavranmayana iman edilmez.
   D. Güven, imanda önemli bir yer tutar.

2. Tasdik bir şeyi doğrulamak, kabul etmek ve onaylamak anlamlarına gelir. Buna göre aşağıdakilerden hangisi bir tasdik değildir?

   A. Peygamberler Allah’tan vahiy alırlar.
   B. Allah vardır ve birdir.
   C. Namaz farz olan bir ibadettir.
   D. Cahiliye Dönemi Arap toplumunda putperestlik yaygındı.

3. Ebu Hanife ve Maturidi âlimlerine göre imanda artma ve eksilme olmaz. Bu görüş doğrultusunda aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

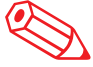
   A. Ameller imanın olmazsa olmaz bir parçası değildir.
   B. İmanda eşitliği savunmak amelleri imana dâhil etmemek anlamına gelir.
   C. Günah işlemek insanı mümin olmaktan çıkarmaz.
   D. Amel olmadan imanın bilgi temeli sağlanamaz.

4. Nesefi “İman amellerin şartıdır, ameller imanın değil.” demektedir. Buna göre aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

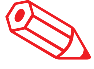
   A. Amellerinde eksiklik bulunan kişinin imanı büyük yara almıştır.
   B. Ameli olmayan bir kişiyi mümin olarak kabul edemeyiz.
   C. Amel imanın bir sonucudur.
   D. İman-amel ilişkisini amellerin azlığı, çokluğu ve devamlılığı belirler.

5. Bir insan İslam'ın getirdiği iman esaslarına şüphesiz bir biçimde inanırsa mümin olur.
   Aşağıdakilerden hangisi iman-birey ilişkisi açısından söylenemez?
   A. İman etmek bireye özgü bir davranış biçimidir.
   B. Kişi iman etmeye özgür iradesiyle karar verir.
   C. İbadetleri yerine getirmeyen kişinin mümin olduğundan söz edilemez.
   D. İslam'ı kabul eden kimse mükelleftir.

6. Münafık, dil ile inandığını ifade ettiği halde, kalbiyle söylediğini tasdik etmeyen kimsedir. Aşağıdakilerden hangisi münafıkların özelliklerinden değildir?
   A. Münafık gerçekte inanmayan kimsedir.
   B. Münafık yalancıdır.
   C. Münafık güvenilir kimsedir.
   D. Münafık emanete ihanet eder.

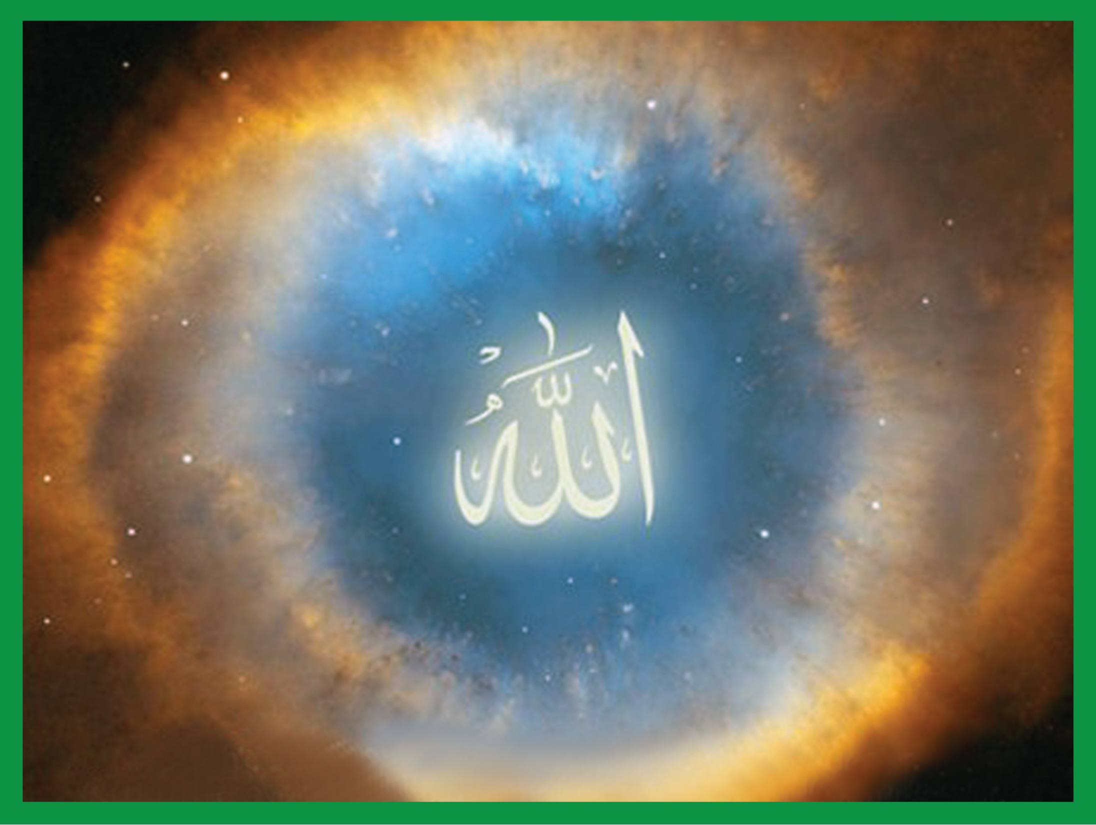
ÜNİTEDE ÖĞRENDİKLERİMİZİ NOT EDELİM

ÜNİTEDE ÖĞRENDİKLERİMİZİ NOT EDELİM

4. ÜNİTE

ALLAH'IN VARLIĞI VE BİRLİĞİ: TEVHİT

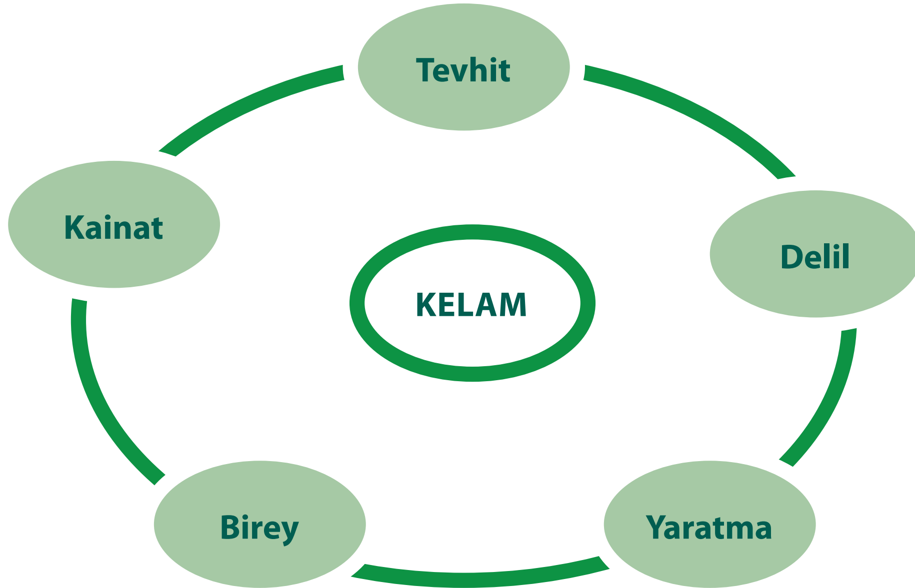
Rus astronot Yuri Gagarin "Uzaya çıktım orada Tanrı'yı göremedim." demiştir. Bu söz size ne düşündürmektedir?

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

Bu ünitenin sonunda;

1. Allah'ın varlığı ve birliğini akli ve naklî olarak delillendirebilecek
2. Allah'ın varlığına ve birliğine inanmanın kendi hayatındaki yerini ve önemini fark edecek
3. Allah'ın zati ve subuti sıfatlarını sayarak bu sıfatların varlıktaki yansımalarını açıklayabilecek
4. Allah'ın isimlerinin ne anlama geldiğini öğrenip yaratılmışlarla ilişkilendireceksiniz.

ANAHTAR KAVRAMLAR

GİRİŞ

Kur'an'da Allah'ın varlığına ve birliğine inanma ona gönülden bağlanma mümin olmanın temel şartı olarak anlatılır. "ALLAH'IN VARLIĞI VE BİRLİĞİ: TEVHİD" ünitesi ile Allah'ın varlığı ve birliğinin akli delillerini, onun varlığına, birliğine inanmanın kendi hayatındaki yerini ve önemini, Allah'ın zati ve subuti sıfatlarını, bu sıfatların yaratılmışlarla ilişkisini öğreneceksiniz. Ayrıca Allah'ın isimlerinin ne anlama geldiğini kavrayacaksınız.

1. ALLAH'IN VARLIĞI VE BİRLİĞİNİN DELİLLERİ

Hz. Âdem (as)'den Hz. Muhammed (sav)'e kadar gelen yüz yirmi dört bin (bir diğer rivayete göre iki yüz yirmi dört bin) peygamberin mesajının temelini Allah'ın var ve bir olduğu gerçeği oluşturmaktadır. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de "Senden önce hiçbir resul göndermedik ki ona: 'Benden başka ilah yoktur; şu halde bana kulluk edin' diye vahyetmiş olmayalım." *(Enbiyâ suresi 25. ayet.)* buyrulmaktadır. Allah'ın bir olduğuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle delillendirilir: "Eğer yer de ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunmuş olsa idi, yer ve gök kesinlikle bozulup gitmişti." *(Enbiya suresi 91. ayet.)* Evrendeki her şey, Allah'ın varlığına ve birliğine işaret etmesi yönüyle bir delildir. Nitekim Allah, Kur'an'da göklerin ve yerin yaratılışı, gece ve gündüzün birbirini takip etmesi gibi birçok örnekle bunu insana anlatır *(Âl-i İmran suresi 190-191. ayetler.)*.

İnsan aklı ve hür iradesiyle Allah'ın var ve bir olduğunu (tevhit) bulabilir. Kelam âlimleri bunun üzerinde çok durmuşlar ve birçok delil ortaya koymuşlardır. Bu delillerden bir kısmını şöyle sıralamak mümkündür:

a. Hudus Delili

Hudus delili, evrenin sonradan var olduğu tezine dayanır. Bu konuda şöyle bir akıl yürütmede bulunulur: Âlem sürekli değişmekte ve her an genişleyerek bir sona doğru yol almaktadır. Bu da onun bir başlangıcının olduğunu göstermektedir. Başlangıcı olan her şey sonradan yaratılmıştır (hâdistir). Her sonradan yaratılan, bir var ediciye muhtaçtır. Âlem de bir var ediciye muhtaçtır. Bu var edici ise Yüce Allah'tır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Bu delile göre evreni meydana getiren bütün unsurlar sonradan yaratılmıştır. Bütün unsurları sonradan yaratılan evrenin kendisi de sonradan yaratılmıştır. O halde âlemin bir yaratıcıya ihtiyacı vardır. O yaratıcı da, varlığı zorunlu olan Yüce Allah'tır.

b. İmkân Delili

Çevremize baktığımız zaman, varlıkları mümkün olan(olup-olmaması varlığın devamı açısından önemli olmayan) birçok şey görürüz. Varlığı mümkün olan şey, var

olmak için başka bir şeye, yani bir sebebe muhtaçtır. Var olmak için bir sebebe muhtaç olana mümkün denir. Mümkünün ise, yokluğa ve varlığa kabiliyeti vardır. Yani, mümkün varlığın var olması da, yok olması da aynı derecede imkân dâhilindedir. Başka bir ifade ile, mümkünün varlığını ve yokluğunu düşünmek çelişki doğurmaz. Halbuki zorunlu olanın yokluğu düşünülemez. Varlığı kendi zâtının gereği olmayan her şey, varlığını başkasından alır. Allah'ın varlığı ise başkasına bağlı değildir. Hiç bir sebep ona varlık vermemiştir. Onun varlığı zorunludur (Vacibü'l-Vücûd). Yokluğu düşünülemez. Nasıl ki ressam olmadan bir resmin varlığından söz edemeyiz. Resim varsa ressam da var demektir. Eğer Allah (haşa) yoksa bütün varlık alemi de yoktur eğer varlık âlemi varsa o zaman Allah da vardır. Kelamdaki ifadesi ile "Bu âlem mümkündür, her mümkünün bir vâcibe ihtiyacı vardır; öyleyse âlemin de bir vacibe ihtiyacı vardır.

c. Kemâl Delili

Evrendeki var olan her şeyde bir eksiklik, bir zayıflık vardır. Bütün bu var olanlar, eksikliklerini tamamlama doğrultusunda, yani kemâle doğru hareket etmektedirler. Bu olgunluk ve yetkinlik özlemi, üstün bir varlığa ulaşma arzusu göstermektedir. Bizde mevcut olan bu Yüce Varlık düşüncesi, Allah'ın varlığına bir delildir. Çünkü bir şeyin varlığına o şey hakkındaki fikrin varlığından hareket edilerek ulaşılabilir.Kemâl delilinde şu düşünceden hareket edilir: Ben kâmil (yetkin) bir varlık olmadığım halde, kemâl fikrine sahibim. Bu kemâl fikrinin kendi benliğimden gelmesi mümkün değildir. Ben yetkin bir varlık olmadığıma göre, bendeki kemâl fikri "mutlak kemâl"e sahip olan bir varlıktan gelmiştir ki, o da Yüce Allah'tır.

d. Temanu' Delili

Temanu' delili, Allah'ın birliğini ispatlamak için kullanılan en yaygın ve meşhur delildir. Temanu'nun Türkçe karşılığı, birbirini engelleme, birbirine mani olma, çekişmedir. Bu delilin özü varlığı düşünülen ilahlar arasındaki irade uyuşmazlığıdır. Bu delil Kur'an'da ki şu ayete dayandırılır: "Onunla birlikte hiçbir tanrı yoktur. Aksi takdir de her tanrı kendi yarattığını sevk ve idare eder, bir gün mutlaka onlardan bir diğerine üstün gelirdi." *(Mü'minun suresi 91. ayet.)* Çünkü her iki ilahın ilah kabul edilmesi için aynı niteliklere sahip olması gerekir. Her iki varlık aynı niteliklere ve kudrete sahip olunca da, birbirleri arasında bir uyuşmazlık, rekabet ve çekişme olacaktır. Bu kaçınılmaz bir sonuçtur. Söz gelimi bu iki ilahtan biri bir cismin hareketini, diğeri de aynı cismin hareketsizliğini istediklerinde ortaya şu üç ihtimal çıkacaktır: Ya her iki ilahın da istediği olacak, aynı cisim hem hareket edecek hem de hareketsiz kalacaktır. Hâlbuki bu imkânsızdır. Çünkü iki zıttın bir arada bulunması muhâldir. Ya da ilahların hiçbirinin isteği gerçekleşmeyecektir. Bu durum da ilahların bir şeyi yap-

maktan aciz oldukları sonucu çıkacaktır. Bu da ilahlık sıfatıyla çelişmektedir. Üçüncü durumda bu iki ilahtan sadece birinin isteği gerçekleşecektir. Bu durumda, isteği gerçekleşen gerçek ilah olacaktır. İsteği gerçekleşmeyenin ilah ise reddedilmiş olacaktır. Görüldüğü gibi bu delil aynı anda iki ilah düşünmenin birbiriyle çelişik ve saçma bir durum oluşturacağını ispatlamaya yöneliktir. Âlemde gördüğümüz nizam ve düzen bize âlim ve kudret sahibi tek bir ilahın olduğu göstermektedir. Kur'an'da Allah'ın birliği ile ilgili birçok ayet vardır. Bir ayette "O, kendinden başka bir tanrı olmayan Allah'tır." *(Haşr suresi 22. ayet.)* buyrulmaktadır.

d. Gaye ve Nizam Delili

Âlemde var olan bütün varlıkların bir düzen ve insicam içinde olduğunu görüyoruz. Evrendeki hiçbir şey gayesiz, abes ve boşuna var edilmemiştir. Her şey bir sebeple var edildiği gibi, belli bir gayeye de yönelik olarak yaratılmıştır. Gaye, varlığın var olmasının hikmetidir. Kur'an sık sık bu gerçekliğe işaret eder: "Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ve gündüzün gidip gelişinde elbette aklıselim sahipleri çini ibret verici deliler vardır. Onlar... Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. Rabbim sen bunu boş yere yaratmadın, sen yücesin ve bizi ateş azabından koru derler." *(Âl-i İmrân suresi 190-191. ayetler.)*

Gaye ve nizam delili felsefenin kullandığı en eski delillerden biridir. Örneğin bir aletin veya varlığın bir gayesinin olması onun bilinçli biri tarafından yapıldığını gösterir. Bir varlıktaki insicam ve düzen onu yapana işaret eder. Tüm varlıklar halifetullah olan insanın emrinde ve hizmetindedir. Bütün varlıklar arasında akıllara durgunluk veren bir düzen ve nizam söz konusudur. Âlemde var olan bu düzen ve gayenin cansız varlıkların kendisinden gerçekleşmesi düşünülemez. Böylece gaye ve nizam delili âlemdeki oluş ve düzeni planlayan akıllı ve hikmet sahibi bir yüce varlığı ispatlamaya yönelir. Bu delil yalnızca Allah'ın varlığını değil aynı zamanda onun tek ve gerçek kudret sahibi bir ilah olduğunu da ispatlamayı amaçlar. Evrende yaratılan her şey, bir düzen ve ahenk içinde yaratılış gayesine uygun olarak görevini yerine getirmektedir. Bu evrenin hareketlerinin gerisinde belirli bir gaye ve hedef yer almaktadır. Bu durum ise, hikmet sahibi bir yöneticinin varlığını zorunlu kılar. Her şeye varlık vererek, onların amaçlarını tespit eden de Yüce Allah'tır. İşte gerek yaratılışı gerekse yaratıldıktan sonraki işleyiş düzeniyle âlemde mevcut olan bu harika nizam Allah'ın birliğine delâlet etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "O ki birbiri ile ahenkli yedi göğü yaratmıştır. Çok merhametli olan Allah'ın yaratışında hiçbir uygunsuzluk göremezsin." *(Mülk suresi 3. ayet.)*

Mümin imanını sosyal ve fen bilimlerinde bilgi sahibi olarak kuvvetlendirmelidir. Çünkü öğrenilen bütün bilgiler insanı Allah'ın varlığını ve birliğini daha iyi anlamaya götürür. Bu sebeple insan hayatı boyunca öğrenmeye devam etmelidir.

2. ALLAH'IN VARLIĞI VE BİRLİĞİNE İNANMA

Var olanın ispatı, yokun ispatından daha kolaydır. Evrende var olan bir maddeyi ispatlamak için, o varlığı göstermek veya varlığına dair bir delil göstermek kâfidir. Bir şeyin yokluğunu ispat için bütün evreni aramak lazımdır. Yani dünyada elmanın var olduğunu göstermek için bir elmayı göstermek kâfidir. Olmadığını ispat için bütün evreni gezip aramak lazımdır.

Evren'de yokluğu düşünülemeyecek tek varlık Müsebbibü'l-esbap olan Allah'tır. İnsan aklıyla Allah'ın varlığını ve bir olduğunu kavrayabilir. Çünkü çevremizde bunu ispatlayan birçok delilin var olduğunu görebiliriz. İnsan yeter ki ön yargılarından arınarak salim bir akılla tefekkür etsin ve Allah'ın yarattığı varlıklar hakkında bilgi edinsin. Allah'a iman etmek kolay inanmamak zordur. İnsanın inanmaması için aklını ve beş duyusunu kullanmaması demektir. Çünkü salim bir akılla okuyan araştıran ve düşünen insan onun varlığını bulur. Kur'an-ı Kerim inanmayan insanları sağır ve dilsiz olarak nitelendirmesi *(Enfâl suresi 22. ayet.)* onların hakikatler karşısında sağır ve dilsiz olmalarından dolayıdır.

Allah'a iman, insanın fıtratının gereğidir. İnsan beden ve ruhtan oluşmaktadır. Bedenin nasıl hava, su gibi ihtiyaçları vardır. Ruhunda inanç, ibadet gibi manevi ihtiyaçları vardır. Allah'a iman insan ruhunun bu ihtiyacını karşılar.

Allah'ın varlığına ve birliğine iman eden bir insan, insanları ve yaratılmış olan her canlıyı sever, onları incitmemeye çalışır, Yunus Emre'nin dediği gibi "Yaratılmışı Yaradan'dan ötürü sever", kendiyle barışık olur. Kibirden, riyadan, gururdan uzak durur.

Allah'ın varlığına ve birliğine iman eden bir insan, kâinatın oluşumuyla ilgili var olan sorulara kolay ve net cevaplar bulur. Çevresinde meydana gelen her hadisenin bir gayesinin olduğunu bilir ve kaygılarından emin olur. Belli bir yaratılış gayesinin olduğunu fark ederek hayatına çeki düzen verir.

Tevhide inanan kimse kendini güvende hisseder. Rabbine duyduğu güven sayesinde çalışmasının karşılığını Allah'ın vereceğini bilir. Her halükarda iyilik yapmaya gayret eder.

3. ALLAH'IN SIFATLARI

Allah'a imanın olması için iman ettiğimiz zatı doğru bir biçimde tanımamız gerekir. Allah'a iman; yalnız onun zat-ı ilahî'sine inanıp, aynı zamanda o yüce varlığın zatı hakkında olan sıfatlara inanmakla olur. Bu sıfatlarda noksan ve kusur yoktur. Bundan dolayı Allah'ın sıfatlarına "sıfat-ı kemaliye" denmiştir. Bu itibarla Allah'a şanına layık kemal sıfatlarıyla muttasıf ve noksan sıfatlardan da münezzeh bir şekilde inanmak lazımdır.

Allah'ın sıfatları konusunda kelamcılar birbirinden farklı ve çeşitli sınıflandırmalar yapmışlardır. Bu her ekolün kendi yöntemine göre kabul ettiği ilkelere bağlı olarak değişmektedir. Bununla birlikte bütün bu sınıflamaları iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi "zati sıfatlar", ikincisi "subuti sıfatlar"dır. Fakat şu bilinmelidir ki bu sıfatlar bizim bilebildiğimiz kadardır.

Zati sıfatlar: Allah'tan başka hiçbir varlıkta olmayan sıfatlardır. Altı tanedir.

1. Vücut: Bu sıfat, Allah'ın varlığının kendinden olduğunu ifade eder. Allah mevcuttur ve yokluğu düşünülemez. Eğer o olmasaydı hiç bir şey var olmazdı. Onun varlığı, başka bir varlık vasıtasıyla olmayıp; zatının gereğidir. Vücudu zatının icabı olduğundan ve yokluğu düşünülemediğinden Allah'a "Vacibu'l Vücud" yani "varlığı zorunlu olan varlık" denmiştir. Allah'ın zatının ve sıfatlarının hakikatini anlamak; sıfatlarının zatının aynı mı, yoksa ondan ayrı, ona zıt bir şey mi olduğu hususunu kavrayabilmek aklen mümkün değildir. Allah'ın ilahî vücudu ister zatının aynı, ister gayrı olsun, her Müslümana vacip olan husus; Allah'ın var olduğuna inanmaktır.

2. Kıdem: Allah'ın varlığı, zatının gereği olduğu için kadimdir, başlangıcı yoktur, ezelîdir. Geçmişe doğru ne kadar gidilirse gidilsin, Allah'ın var olmadığı bir zaman düşünülemez. Zamanı da yaratan odur. Zaman yaratılmış varlıkların içinde olduğu bir boyuttur. Yaradan için zaman bahis mevzu değildir.

3. Bekâ: Allah ebedîdir, varlığının sonu yoktur. O daima vardır. Varlığı kendinden olduğu için o, hem kadim ve ezeli; hem de baki ve ebedidir. Kur'an-ı Kerim'de bu konuda "O, evvel ve ahirdir." *(Hadid suresi 3. ayet.)* buyrulmaktadır. Allah bakidir, varlığının sonu yoktur. Âlimler, beka sıfat-ı sübhaniyesini bazen "lâ yezâl", bazen "lâ yemût", bazen de "lâ yefnâ" sözcükleriyle de ifade etmişlerdir ki esas itibarıyla hemen hepsi de aynı manaya gelmektedir. Allah'ın baki olması, ahret hayatının devamıyla ilgili insana ümit vermektedir.

4. Muhalefetü'n li'l-Havâdis: (Sonradan vücut bulan varlıklara benzememe): Allah zat ve sıfatı ile sonradan yaratılmış olan hiçbir şeye benzemez. Sınırlı olan aklımızla Allah'ı nasıl düşünürsek düşünelim, nasıl canlandırırsak canlandıralım, o bizim düşündüklerimizden hayal ve tasavvurumuzdan geçirdiklerimizin hepsinden başka ve hiçbirine benzemeyen ilâhî bir varlıktır. Hayalimizden geçirdiğimiz bütün varlıklar, yok iken sonradan var olan, varlığı, bir başkasının varlığına muhtaç olan ve sonunda yok olmaya mahkûm, noksan varlıklardır. Allah ise her türlü noksanlıklardan uzak mükemmel ve mukaddes bir varlıktır. Böyle yüce bir varlık, önce yok iken var olan sonra yine yok olacak hiçbir varlığa benzemez. Kur'an-ı Kerim'de "Onun benzeri yoktur…" *(Şûrâ suresi 11. ayet.)* buyrulmaktadır. Peygamberimiz de "Allah aklına gelen her şeyden başkadır." buyurmuştur. Kur'an-ı Kerim'de geçen "Allah'ın eli", "Allah'ın yüzü", ''Allah'ın arşı istiva-istilâ etmesi" *(Fetih suresi 10. ayet; Rahman suresi 27. ayet; Tâhâ suresi 5. ayet.)* gibi maddi varlıklara ait sıfatların Allah hakkında kulla-

nılmış olması, mecazi anlamdadır. Allah'ın eli: Allah'ın kudreti; Allah'ın yüzü: Allah'ın zatı, manasında kullanılmıştır.

5. Kıyam binefsihi: Kıyam ayakta durmak, varlığını devam ettirmektir. Her şey, kendi dışında bir varlığın yaratmasına muhtaç olduğu halde, Allah hiçbir şeye muhtaç olmadan kendi kendine vardır. Allah'ın varlığı kendi zatının gereğidir, var olmasında, kendinin dışında bir başka varlığa muhtaç değildir. Zatı düşünüldüğü zaman, vücudu da zatıyla beraber düşünülür. Ne zatı vücudundan, ne de vücudu zatından ayrı tasavvur edilemez. Kâinatın var olması, kendinden evvel var olan, ezeli ve ebedi bir yaratıcı sayesindedir, oda Allah'tır. Allah yaratıcıdır, diğer varlıklar ise yaratılandır. Yaratıcı, yaratılana muhtaç olamaz. Kur'an-ı Kerim'de bu konuda "Ey insanlar! Siz, Allah'a muhtaçsınız. Allah ise -her şeyden- müstağnidir (muhtaç değil), öğünmeye lâyık olandır." *(Fâtır suresi 15. ayet.)*, "Şüphe yok ki Allah, bütün âlemlerden müstağinidir." *(Ankebût suresi 8. ayet.)* buyrulmaktadır. Bu itibarla bizim var olmak ve yaşamak için Rabb'imize ihtiyacımız vardır. Bu biliçte olan insan başkalarına kibirli davranmaz. İmkânlarını paylaşmayı ve yardımlaşmayı öğrenir.

6. Vahdâniyet: Allah'ın bir olduğunu ifade eden vahdaniyet, onun eşinin benzerinin olmadığını ve tek olduğunu bildiren bir sıfatıdır. Allah birdir ve ortağı yoktur. Bütün semavi dinlerdeki inanç esaslarının temelini "Allah'ın birliği" oluşturur. Bu inanca "Tevhit inancı" denir. Tevhit inancı insanı özgürleştirir. İman insanı diğer güç telakkilerine bağımlılıktan kurtarır.

Allah, âlemlerin Rabbi'dir. Her şeyi yaratan, rızkını vererek besleyen, büyüterek kemâle erdiren yalnız odur. Onun ortağı, oğlu veya kızı yoktur. Doğurmamıştır, doğurulmamıştır. Hiç bir şey onun eşi ve benzeri olamamıştır. İslam, Allah'tan başkalarını rab edinmeyi en büyük günah ve şirk kabul etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu konuda birçok ayet vardır. Bir ayet mealinde "De ki: O Allah birdir. Allah Samed-dir (Her şey varlığını ve varlığının devamını ona borçludur. Her şey ona muhtaçtır. O, hiç bir şeye muhtaç değildir. Her şeyin başvuracağı, yardım dileyeceği tek varlık odur). Kendisi doğurmamıştır ve (başkası tarafından) doğurulmamıştır. Hiçbir şey onun dengi olmamıştır." *(İhlâs suresi 1-4. ayetler.)* buyrulmaktadır. Mü'minûn suresi 91. ayette de "Onunla birlikte hiçbir ilâh yoktur. (Eğer olsaydı) muhakkak ki her tanrı kendi yarattığını kabullenir (ve korur) ve mutlaka kimisi de diğerine galebe ederdi." buyrulmaktadır.

Sübûtî sıfatlar, Matüridilere göre, sekiz; Eş'arilere göre yedi'dir; "Hayat", "İlim", "Semi", "Basar", "Kudret", "İrade", "Kelam" ve "Tekvin". Eş'arîler "Tekvin" i ayrı bir sıfat olarak kabul etmezler.

1. Hayat: Diri ve canlı olmak demektir. Allah bir başkasına muhtaç olmayan ezeli ve ebedî bir canlılığa sahiptir. Âl-i İmrân suresi 2. ayette "Allah hayat sahibidir." buyrulmaktadır. Bu sıfat, Allah'ın zatına vacip olan sıfatlardandır. Fakat Allah hakkın-

da vacip olan bu sıfat, mahlûkatta olduğu gibi geçici değil ezelî ve ebedîdir. Allah hakkındaki vücut sıfatının kamil olması, onun diri olmasıyla mümkündür. Kur'an-ı Kerim'de "Ölmek şanından olmayan, daima hayat sahibi (olan Allah)'a dayanan." *(Furkan suresi 58. ayet.)*. buyrulmaktadır.

2. İlim; bilmek demektir. Allah'ın bilgisinde hiçbir şey gizli kalmaz. Allah'ın hem kâinatı ve içindekileri yoktan var edip hem de bunları bilmemiş olması imkânsızdır. İnsan ve kâinat gibi olağan üstü bir varlığı yaratmak Allah'ın bilgisinin gücünü ve kudretini göstermektedir.

3. Semi; işitmek demektir. Bu sıfat ta, Allah'ın yeryüzünde bütün her şeyi işittiği ve duyduğu anlamına gelir. Ancak onun işitmesi hiçbir zaman yaratılmış varlıkların işitmesine benzetilemez. Onun bir şeyi işitmesi, başka şeyleri işitmesini engellemediği gibi, işitmek için maddi araçlara da ihtiyaç duymaz.

4. Basar; görmek demektir. Bu sıfat bize Allah'ın yeryüzünde gerçekleşen her şeyi gördüğünü bildirir. Kuşkusuz Allah'ın görmesi de işitmesi gibi yaratılmışlarla kıyaslanamaz ve maddi araçlara ihtiyaç duymaz.

5. Kudret; Yüce Allah'ın sonsuz güç sahibi olmasıdır. Onun kudretinin yetmeyeceği hiç bir şey yoktur. O sonsuz kudreti ile alemde adaletine uygun olarak tasarrufta bulunabilir.

6. İrade; dilemek, bir şey üzerinde yapmaya ya da yapmamaya yönelmektir. Yüce Allah yaptığı tüm işlerde irade sahibidir. O dilediğini yapabilir.

7. Kelam; konuşmak demektir. Allah maddi araçlara sahip olmaksızın mesajını peygamberlere iletir. Onlarla konuşur. Fakat biz bu konuşmanın mahiyetini bilemeyiz.

8. Tekvin; yok olan bir şeyi yokluktan varlığa çıkarmak ve var etmek demektir. Mâturidîlere göre, Allah'ın zatında bulunan ezeli bir sıfattır.

ETKİNLİK

Aşağıdaki şiirde Allah'ın hangi sıfatlarından söz edilmektedir, boş bırakılan satırlara listeleyiniz.

Bulunmaz Rabb'imin zıddı ve niddi, misli âlemde,

Ve suretten münezzehtir, mukaddestir Teâlallah.

Şerîki yok, berîdir doğmadan doğurmadan ancak,

Ehaddir, küfvü yok, "İhlâs" içinde zikreder Allah.

Ne cism u ne arazdır, ne mütehayyiz ne cevherdir

Yemez, içmez, zaman geçmez berîdir cümleden Allah.

Tebeddülden, tagayyürden, dahi elvân u eşkâlden,
Muhakkak ol müberrâdır budur selbî sıfâtullah.
Ne göklerde ne yerlerde, ne sağ u sol ne önü arka,
Cihetlerden münezzehtir ki hiç olmaz mekânullah
Hudâ vardır velî, varlığına yok evvel ü âhir;
Yine ol varlığıdır kendinden, gayrı değil vallah.
Bu âlem yoğ iken ol var idi, ferd ü tek ü tenhâ;
Değildir kimseye muhtaç O, hep muhtaç gayrullah.
Âna hâdis hulûl etmez ve bir şey vacib olmaz kim;
Her işte hikmeti vardır, abes fiil işlemez Allah.

İbrahim Hakkı

....
....
....
....
....

4. KUR'AN'DA ALLAH'IN İSİMLERİ

İnsan, inandığı varlığı tanımak ve bilmek ister. Bu da onun isimlerini ve hangi anlama geldiğini bilmekle; onun isimlerinin varlık üzerindeki akislerini yansımalarını görmekle olur.

Kur'an'da ve hadislerde Allah'ın isimlerinden bahsedilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır. En güzel isimler onundur." *(Tâhâ suresi 8. ayet.)*, buyrulmaktadır. Bir başka ayette de "En güzel isimler onundur. Gökteki ve yerdeki bütün varlıklar, onu noksanlıklardan tenzih ederler." *(Haşr suresi 24. ayet.)* denmektedir. Allah'a dua ederken

Resim 04.01: Allah, kâinatı en güzel şekilde yaratmıştır.

isimleriyle dua etmemiz gerektiği Kur'an-ı Kerim'de şöyle belirtilmektedir: "En güzel isimler Allah'ındır. Ona bu isimlerle dua edin…" *(Â'râf suresi 180. ayet.)*. Bu isimleri Allah'ın uluhiyyetinin, yani ilahlığının birer ifadesi olarak düşünebiliriz. İslam düşünürleri genel olarak bu isimlerin yani "Esmâ-yı Hüsnâ"nın sayısının doksan dokuz olduğunu söylemişlerdir. Diğer bir ifadeyle biz Allah'ın 99 ismini biliyoruz.

Allah'ın isimlerini İslam âlimleri dört kısımda ele almışlardır; 1. Zât-ı İlahîyeye delâlet eden isimler 2. Evsâf-ı Sübhâniyeyi anlatan isimler 3. Ef'âl-i İlâhiyeyi gösteren isimler 4. Celâli ve Cemâli isimler.

Zât-ı İlahîyeye delâlet eden isimler şunlardır;

Allah (Cenâb-ı Hakk'ın has ismidir. Bu itibarla diğer isimlerin ifade ettiği bütün güzel vasıfları ve ilahî sıfatları içine alır. Diğer isimler ise, yalnız kendi manalarına delâlet ederler. Bu bakımdan Allah isminin yerini hiçbir isim tutamaz. Bu isim, Allah'tan başkasına mecazen de verilemez. Diğer isimlerinden bazılarının, Allah'tan başkasına isim olarak verilebilir.), Rab (Terbiye edip yetiştiren, sahip olan), Melik (Her şeyin mâliki, sahibi olan), Kuddûs (Kusurdan münezzeh olan), Selâm (Selâmet veren), Mü'min (Güven veren/vadeden, emin kılan, koruyan, iman nurunu veren), Müheymin (Görüp gözeten), Azîz (İzzet sahibi, her şeye galip olan/yegâne galip, karşı gelinemeyen), Cebbâr (İradesini, azametini gösteren), Mütekebbir (Büyüklüğünü izhar buyuran), Alî (En yüce), Zâhir (Varlığı apaçık olan), Bâtın (Zât'ı, hakikatiyle ihata edilmeyen/ kavranamayan), Kebîr (Ululardan ulu olan), Celîl (Büyüklüğü idrak edilemeyen), Mecîd (Çok şanlı), Hak (Bizzat var olan), Metîn (Her şeye güç yetiren), Vâcid (Dilediği her şeyi bulan), Mâcid (Şanlı, namlı), Samed (Herkesin muhtaç olduğu kendisinin hiçbir şeye muhtaç olmayan), Evvel (Varlığının başlangıcı olmayan), Âhir (Varlığının sonu olmayan), Müteâlî (Zâtî ulviyet sahibi), Ganî (Her şeyden müstağni olan), Nur (Işık kaynağı olan), Vâris (Her şeyin nihâî tek sahibi olan), Zü'l-celâli ve'l-ikrâm (Celâl ve ikram sahibi), Rakîb (Gözleyip, kontrol eden), Bâkî (Fena bulmayan), Hamîd (Övgüye layık olan), Vâhid (Her şeyiyle tek olan)'dir.

Evsâf-ı Sübhâniyeyi anlatan isimler ise şunlardır;

Hayy (Ebedî hayat sahibi olan), Şekûr (İyiliklere karşılık veren), Kahhâr (Kahrolacakları kahreden), Kâhir (Kahredici), Muktedir (Her şeye güç yetiren), Kavî (Her şeye gücü yeten, kuvvetli), Kâdir (Her şeye gücü yeten), Rahmân (Engin rahmet sahibi, Dünyada bütün mahlûkata merhamet eden, şefkat gösteren, ihsan eden.), Rahîm (Rahmeti bol, Ahirette sadece müminlere acıyan, merhamet eden.), Kerîm (İyilik ve ikramda bulunan), Gaffâr (Günahları yarlıgayan, günahları örten ve çok mağfiret eden), Gafûr (Her günahı yarlıgayan), Vedûd (Seven ve sevilen, iyiliği seven, iyilik edene ihsan eden, sevgiye layık olan), Raûf (Çok şefkatli), Halîm (Hilm ile muamele eden, cezada, acele etmeyen, yumuşak davranan, hilm sahibi), Berr (İyilik eden),

Sabûr (Çok sabırlı), Alîm (Her şeyi bilen), Habîr (Her şeyden haberdar), Muhsî (Her şeyi teferruatıyla ta'dat edip bilen), Hakîm (Her şeyi yerli yerinde vaz'eden), Şehîd (Her şeyi gören ve bilen), Semî' (Her şeyi işiten), Basîr (Herşeyi gören), Afüvv (Günahları affeden)'dür.

Ef'âl-i İlâhiyeyi gösteren isimler;

Mübdi' (Yoktan vareden), Vekîl (Güvenilip dayanılan), Bâis (Ölümden sonra dirilten), Mücîb (Dualara icabet eden), Vâsi' (İlm ü rahmetiyle her şeyi kuşatan), Hasîb (Her şeye yeten), Muğîs (Yardımda bulunan), Hafîz (Koruyup kollayan), Hâlık (Her şeyi temelden yaratan), Bârî (Örneği kendine ait Yaradan), Musavvir (Şekil ve suret veren), Rezzâk (Gıdaları yaratıp lütfeden), Vehhâb (Bol bol hibede bulunan), Fettâh (Hayır kapılarını açan), Kâbız (Kabzeden, can alan, dilediğinin rızkını daraltan, ruhları alan), Bâsıt (Dilediğinin rızkını genişleten, ruhları veren), Hâfıd (Kâfir ve facirleri alçaltan), Râfi' (Yücelten, yükselten), Muizz (Aziz kılan), Müzill (Zelil kılan), Hakem (Her şeyi hall ü fasl eden, düzenleyen), Adl (Mutlak âdil), Muîd (Hayattan sonra ölümü, ölümden sonra da hayatı geri veren), Muhyî (Hayatı veren), Mümît (Ölümü yaratan), Velî (Dost ve yardımcı), Tevvâb (Tevbeye sevk eden ve tevbeleri kabul buyuran), Müntakim (Suçluları tecziye eden), Muksit (Adaletle hükmeden), Câmi' (Herkesi toplayıp biraraya getiren), Muğnî (Zenginlik bahşeden), Mâni' (İstemediği şeyleri vermeyen), Nâfi' (Faydalı şeyler veren), Hâdî (Hidayete erdiren), Bedî' (Eşi, benzeri olmayan şeyler yaratan), Reşîd (Doğru noktaya ulaştıran), Kayyûm (Kendi kendine kaim olan), Mâlikü'l-Mülk (Mülkün tek sahibi), Muahhir (Geriye bırakan), Mukaddim (Öne alan, öne çıkaran), Mukît (Gıda veren, bakıp koruyan), Vâlî (Kâinatları idare eden)'dir.

Celâli ve Cemâli isimler;

Hayy (Ebedî hayat sahibi olan), Alîm (Her şeyi bilen), Mürîd (İrade eden, dileyen), Mütekellim (Konuşan), Kâdir (Her şeye gücü yeten), Cevâd (İhsanda bulunan, cömertlik yapan), Muksit (Adaletle hükmeden), Kebîr (Ululardan ulu olan), Azîz (Yegâne galip), Azîm (En büyük ve ulu), Celîl (Azametli tecelli sahibi), Mâcid (Şanlı, namlı), Mümît (Ölümü yaratan), Selâm (Selamet veren), Muhyî (Hayatı veren), Latîf (En ince noktalara kadar ihtiyaçları gören gözeten, her şeye vakıf, lütuf ve ihsan sahibi olan), Rezzak (Gıdaları yaratıp lütfeden), Hallâk (Her şeyi yaratan), Evvel (Varlığının başlangıcı olmayan), Âhir (Varlığının sonu olmayan), Bâtın (Zât'ı, hakikatiyle ihata edilmeyen), Karîb (Yakın)'dir.

Bazı kitaplarda Cenâb-ı Hak; Kadîm, Ezelî, Ebedî, Sermedî, Dâim, Sâni', Mukallibu'l-kulûb, Musarrifu'l-kulûb vb. ad ve unvanlarla da anılmaktadır. Bunlar Allah'ın zâtına bir eksiklik getirmez. Türkçedeki Tanrı'yı ve İranlıların Hudâ'sını da aynı çerçevede mütalâa edebiliriz. Ancak bunları esmâi ilahî arasında sayamayız.

İnsan, her açıdan mükemmel olan varlığıyla Allah'ın Cemal ve Mübdi' isimlerine, ruhuyla da Latif ismine ayinedarlık etmektedir. Kainattaki olağanüstü büyüklük ve denge onun Hakim ve Vâlî isimlerinin tecellisidir. Varlıklardaki birlik onun vahdaniyetinin, her varlığın kendi içinde özel olmasıda onun ehadiyetinin delillerindendir.

ETKİNLİK

"İdrâk-i meâlî bu küçük akla gerekmez

Zira bu terazi bu kadar sıkleti çekmez."   (Ziya Paşa)

Yukarıdaki mısraları Allah'ın isimleri konusunda yorumlayınız.

....

....

....

....

....

ÖZET

Kelam ilminin en temel amaçlarından biri, hayatımıza anlam katan Allah'ın varlığını akli ve naklî delillere dayanarak mantıklı bir şekilde ortaya koymaktır. Hz. Âdem (as)'dan Hz. Muhammed (sav)'e kadar gelen peygamberin mesajının temelini Allah'ın var ve bir olduğu gerçeği oluşturmaktadır. İnsan aklı ve hür iradesiyle Allah'ın var ve bir olduğunu (tevhit) bulabilir. Kelam âlimleri bunun üzerinde çok durmuşlar ve birçok delil ortaya koymuşlardır. Bu delillerden bir kısmını şöyle sıralamak mümkündür: Hudüs delili; Bu delil, tamamen evrenin sonradan var olduğu esasına dayanır. İmkân delili; Bütünüyle âlem mümkün yani varlığı ile yokluğu düşünebilen varlıklardan meydana geldiğine dayanır. Âlem de mümkün olduğuna göre onu varlık sahasına çıkaracak başka bir varlığa ihtiyaç vardır.

Kemal delili; Evrendeki var olan her şeyde bir eksiklik, bir zayıflık vardır. Bütün bu var olanlar, eksikliklerini tamamlama doğrultusunda, yani kemâle doğru hareket etmektedirler. Bu olgunluk ve yetkinlik özlemi, üstün bir varlığa ulaşma arzusu göstermektedir. Bizde mevcut olan bu Yüce Varlık düşüncesi, Allah'ın varlığına bir delildir.

Temanu' delili, Allah'ın birliğini ispatlamak için kullanılan en yaygın ve meşhur delilidir. Temanu'nun Türkçe karşılığı, birbirini engelleme, birbirine mani olma, çekişmedir. Bu delilin özü varlığı düşünülen ilahlar arasındaki irade uyuşmazlığıdır.

Gaye ve Nizam Delili; Âlemde var olan bütün varlıkların bir düzen ve insicam içinde olduğunu görüyoruz. Evrendeki hiçbir şey gayesiz, abes ve boşuna var edilmemiştir. Her şey bir sebeple var edildiği gibi, belli bir gayeye de yönelik olarak yaratılmıştır. Gaye, varlığın var olmasının hikmetidir.

Var olanın ispatı, yokun ispatından daha kolaydır. Evrende var olan bir maddeyi ispatlamak için, o varlığı göstermek veya varlığına dair bir delil göstermek kâfidir. Bir şeyin yokluğunu ispat için bütün evreni aramak lazımdır. Yani dünyada elmanın var olduğunu göstermek için bir elmayı göstermek kâfidir. Olmadığını ispat için bütün evreni gezip aramak lazımdır. İnsan aklıyla Allah'ın varlığını ve bir olduğunu kavrayabilir. Çünkü çevremizde bunu ispatlayan birçok delilin var olduğunu görebiliriz. İnsan yeter ki ön yargılarından arınarak salim bir akılla tefekkür etsin. Allah'a iman etmek kolay inanmamak zordur. İnsanın inanmaması için aklını ve beş duyusunu kullanmaması gerekir. Allah'a iman, insanın fıtratının gereğidir. İnsan beden ve ruhtan oluşmaktadır. Bedenin nasıl hava, su gibi ihtiyaçları vardır. Ruhunda inanç, ibadet gibi manevi ihtiyaçları vardır. Allah'a iman insan ruhunun bu ihtiyacını karşılar. Allah'ın varlığına ve birliğine iman eden bir insan, insanları ve yaratılmış olan her canlıyı sever, onları incitmemeye çalışır, Yunus Emre'nin dediği gibi "Yaratılmışı

Yaradan'dan ötürü sever", kendiyle barışık olur. Kibirden, riyadan, gururdan uzak durur.

Allah'a iman; yalnız onun zat-ı ilahîsine inanıp, aynı zamanda o yüce varlığın zatı hakkında olan sıfatlara inanmakla olur. Bu sıfatlarda noksan ve kusur yoktur. Bundan dolayı Allah'ın sıfatlarına "sıfat-ı Kemaliye" denmiştir. Bu itibarla Allah'a şanına layık kemal sıfatlarıyla muttasıf ve noksan sıfatlardan da münezzeh bir şekilde inanmak lazımdır.

Allah'ın sıfatları konusunda kelamcılar birbirinden farklı ve çeşitli sınıflandırmalar yapmışlardır. Bunlardan birincisi "zati sıfatlar", ikincisi "subuti sıfatlar"dır.

Zati sıfatlar: Allah'tan başka hiçbir varlıkta olmayan sıfatlardır. Altı tanedir. Bunlar; Vucüd, Kıdem, Bekâ, Muhalefetü'n li'l-Havâdis, Kıyam binefsihi, Vahdaniyet. Sübûtî sıfatlar, Matüridilere göre, sekiz; Eş'arilere göre yedi'dir; "Hayat", "İlim", "Sem'", "Basar", "Kudret", "İrade", "Kelam" ve "Tekvin". Eş'arîler "Tekvin" i ayrı bir sıfat olarak kabul etmezler.

İnsan, inandığı varlığı tanımak ve bilmek ister. Bunun için onun isimlerini ve hangi anlama geldiğini bilmekle; onun isimlerinin varlık üzerindeki akislerini yansımalarını görmekle olur.

Kur'an'da ve hadislerde Allah'ın isimlerinden bahsedilmektedir. Bu isimleri Allah'ın uluhiyyetinin, yani ilahlığının birer ifadesi olarak düşünebiliriz. İslam düşünürleri genel olarak bu isimlerin yani "Esmâ-yı Hüsnâ"nın sayısının doksan dokuz olduğunu söylemişlerdir. Diğer bir ifadeyle biz Allah'ın 99 ismini biliyoruz.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdaki delillerden hangisinde evrenin sonradan var olduğu esasından hareketle Allah'ın varlığını ispatlamaya çalışır?

   A. Hudus delili
   B. Kemal delili
   C. Gaye ve nizam delili
   D. İmkân delili

2. Hangisi Allah'ın subuti sıfatlarından değildir?

   A. Kudret
   B. Tekvin
   C. Vücud
   D. Kelam

3. Hangisi Allah'ın zati sıfatlarından değildir?

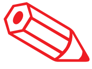
   A. Vahdaniyet
   B. Vücud
   C. Kıdem
   D. Kelam

4. İnsanın aklı ile Allah inancı fikrine ulaşabileceğini kabul eden hangi grup kelamcılardır?

   A. Maturidi kelamcıları
   B. Eş'ari kelamcıları
   C. Mutezile kelamcıları
   D. Cebriye kelamcıları

5. Allah'ın birliği inancını ifade eden kelime hangisidir?

   A. Kelam
   B. Tevhit
   C. İman
   D. Akaid

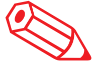

ÜNİTEDE ÖĞRENDİKLERİMİZİ NOT EDELİM

....
....
....
....
....
....
....
....
....
....

....
....
....
....
....
....
....
....
....
....

....
....
....
....
....
....
....
....
....
....
....

ÜNİTEDE ÖĞRENDİKLERİMİZİ NOT EDELİM

5. ÜNİTE

MELEKLER

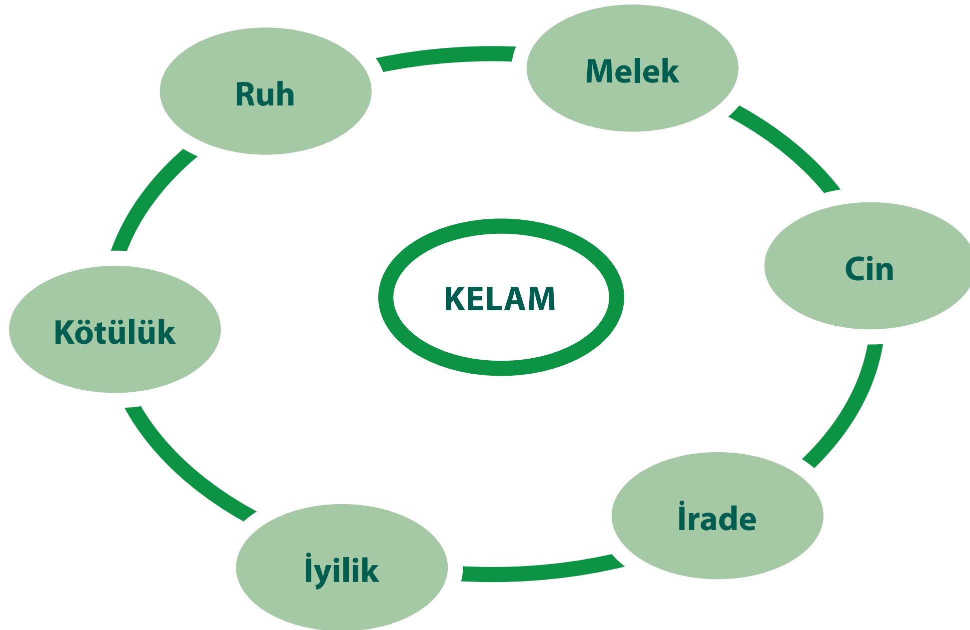
Meleklerin varlığına inanmamız davranışlarımızı nasıl etkiler?

NELER ÖĞRENECEĞİZ?

Bu ünitenin sonunda;

1. Meleklerin varlığına dair delilleri öğrenecek
2. Kur'an ayetlerinden hareketle meleklerin görevlerini açıklayabilecek
3. Meleklere imanın birey davranışları üzerindeki etkisini irdeleyecek
4. Ayetlere göre cin ve şeytan kavramını açıklayabilecek
5. Cin ve şeytanın yaratılış gayesini bilecek
6. Cin ve şeytanla ilgili toplumumuzda yaygın olan yanlış bilgileri fark edeceksiniz.

ANAHTAR KAVRAMLAR

GİRİŞ

İslam dininin iman esaslarından biri de meleklerin varlığına inanmaktır. Melekler, yapıları ve görevleri bakımından diğer varlıklardan farklıdır. "MELEKLER" ünitesi ile meleklerin varlığı ile ilgili akli ve nakli delillerini, onların görevlerini ve meleklere imanın birey davranışları üzerindeki etkisini öğreneceksiniz. Ayrıca bu ünitede cin ve şeytan kavramı, yaratılışlarının gayesi, cin ve şeytanla ilgili yanlış tutum ve davranışlar hakkında bilgi sahibi olacaksınız.

1. MELEKLERİN VARLIĞI

İnsanlar, göremedikleri ve mahiyetlerini de bilemedikleri pek çok varlık vardır. Günümüzdeki ilmi gelişmeler, gözle görülemeyen, hatta beş duyu ile tespit edilemeyen pek çok varlığın mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Bu varlıklardan biri de meleklerdir.

İslam dininin iman esaslarından birisi, Allah'ın melekleri olduğuna inanmaktır. Melekler yemeleri-içmeleri olmayan, erkeklik-dişilikleri bulunmayan, uyuma, yorulma, yaşlanma gibi özellikleri olmayan, Allah'ın verdiği görevleri yapan ve ona asla isyan etmeyen nurdan yaratılmış varlıklardır. İnsanlar meleklerin varlığını ilahî kitaplardan öğrenmişlerdir. Meleklerin varlığı için en büyük delil Kur'an-ı Kerim'dir. Melekler, fizikötesi varlıklar olduğu için Allah'ın izni olmadan insanlar onları göremezler.

Meleklerin Kur'an'da anlatılan bazı özellikleri vardır. Mesela melekler insanların tasavvur edemeyeceği bir şekilde hızlı hareket ederler: "Melekler ve Ruh(Cebrail) elli bin yıllık bir günde oraya çıkarlar." *(Mearic suresi 4. ayet.)* Meleklerin mahiyetini bilmediğimiz üçer, dörder kanatları vardır: "Hamt,…melekleri ikişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur." *(Fatır suresi 1. ayet.)* Melekler, Allah'ın izniyle insanların kılığına girebilirler. Peygamberimize gelen melek bazen sahabeden Hz. Dıhyetü'l-Kelbi'nin kılığında vahyi getirirdi. Hz. Meryem ve Hz. İbrahim'e de melekler insan suretinde görünmüşlerdi. Bir ayette şöyle buyrulur: "… Biz ona meleğimiz (Cebrail)i gönderdik de ona tam bir insan şeklinde göründü." *(Meryem suresi 17. ayet.)*. Cebrail(as), Hz. Muhammed(sav) ilk vahyi getirdiğinde ona asli suretinde görünmüştür.

Halk arasında yaygın olan yanlış bir inanç, şeytanın daha önce melek olduğudur. Şeytan Kur'an'ın ifadesiyle ateşten yaratılmış bir cindir: "…İblis secde etmemişti. O cinlerden idi…" *(Kehf suresi 50. ayet.)*. Şeytan, Allah'a isyan etmiştir, melekler ise asla Rabb'lerine karşı gelemezler. Meleklerin şerre istidatları yoktur. Ayrıca melekler nurdan, cinler ise ateşten yaratılmıştı.

Meleklere inanan insan, hareketlerinde daha dikkatli olur. Kendine melekleri örnek alan insan günahlardan uzak durmaya çalışır. Toplumumuzda da iyi kalpli insanlar, masum çocuklar "melek gibi" nitelemesiyle anılırlar.

2. MELEKLERİN GÖREVLERİ

Kur'an'da meleklerin birçok görevi bulunduğu belirtilmiştir. Meleklerin temel görevlerinden biri peygamberlere Allah'ın mesajlarını iletmektir. Kur'an'da insanlara gönderilen meleklere "resul(elçi)" ismi verilmektedir. Hz. İbrahim'e gönderilen bu elçilere "konuk" sıfatı da verilmektedir; "Onlara İbrahim'in konuklarını da anlat. İbrahim'in yanına girdiklerinde selam vermişlerdi…" *(Hicr suresi 51-52. ayetler.)*. Allah, emirlerini ve nehiylerini melekler vasıtasıyla elçilerine bildirmiş, onlar da bunları diğer insanlara tebliğ etmişlerdir. Bundan dolayı, meleklere iman, peygamberlere iman ile yakından ilgilidir. Kur'an-ı Kerim'de Cebrail(as)'ın bu işle görevli bir melek olduğu bildirilmektedir. Meleklerden insanların iyi ve kötü davranışlarını tespit edenler de vardır. Onların bu özellikleri, İnfitar suresinin 10-12. ayetlerinde şöyle belirtilir: "Yaptıklarınızı bilen ve sizi gözetleyen değerli yazıcılar vardır.". Ayrıca insanları belalardan koruyan Hafaza melekleri vardır. Bununla birlikte, her an onu tespih eden ona ibadet eden ve onun emirlerini yerine getiren meleklerde vardır. Kur'an'da bu şöyle ifade edilir: "(Melekler)…biz sana devamlı hamd edip ibadet yapmakta ve seni tenzih etmekteyiz…" *(Bakara suresi 30. ayet.)*.

Kur'an'da adı geçen başka melekler de vardır. Mikail(as), Allah'ın izni ile tabiat olaylarının oluşumu ve rızıkların dağıtımı ile görevli olan melektir. Kur'an-ı Kerim'de "Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cibril'e ve Mikal'e düşman olursa; Allah'ta onun düşmanı olur." *(Bakara suresi 98. ayet.)* buyrulmaktadır. Azrail: Kur'an'da ismi Melekül-mevt diye de geçen bu melek Allah tarafından insanların canını almakla görevlendirilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de "Ey Muhammed de ki; size vekil kılınan ölüm meleği canınızı alacak, sonra Rabbinize döndürüleceksiniz." *(Secde suresi 11. ayet.)* buyrulmaktadır. İsrafil: Kıyametin kopması ve insanların tekrar dirilmeleri için sûr'a üflemekle görevli olan melektir. Kur'an-ı Kerim'de bu dört meleğin dışında, her insanın yanında bulunan ve daima onun küçük, büyük, gizli ve aşikâr yaptığı bütün işleri yazan melekler in varlığından söz edilir. Bunlara Kirâmen Kâtibin melekleri denir. Kur'an-ı Kerim'de "(İnsanın) sağında ve solunda oturan iki melek (onun yaptıklarını) kaydetmektedir." *(Kâf suresi 17. ayet.)* buyrulmaktadır. Ayrıca öldükten sonra kabirde sual sormakla vazifeli "Münker ve Nekir" melekleri de vardır.

Şeytanlar, insanlara nasıl kötülüğü, isyanı telkin ediyorlarsa, melekler de insanlara iyiliği ve güzelliği telkin ederler. Melekler insanın af edilmesi için Allah'a dua ederler. Kur'an-ı Kerim'de "(Melekler) müminlerin bağışlanmasını isterler: Ey Rabb'imiz senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. Tövbe eden ve senin yolundan gidenleri bağışla, onları cehennem azabından koru! (derler)." *(Mü'min suresi 7. ayet.)* buyrulmaktadır. Başka bir ayette de meleklerin Peygamberimize salatüselam getirdiklerinden söz edilmektedir: "Allah ve onun melekleri Peygamber'e hep salât ederler..." *(Ahzâb suresi 56. ayet.)*.

OKUMA METNİ

CİBRİL HADÎSİ

Hz. Ömer (ra) anlatıyor:

"Bir gün biz, Hazret-i Peygamber(sav)'in yanında bulunurken huzur-u Nebevîye, üzerinde yolculuk eseri görünmeyen, hiçbirimizin tanımadığı bir adam geliverdi, Peygamberimizin ta yanına oturdu. Diz kapaklarını onun diz kapaklarına dayadı. Ellerini dizlerine koydu ve:

– Ey Muhammed, bana İslam'dan haber ver? dedi. Allah'ın Resulü buyurdu ki:

– İslam, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şahadet etmen (Kelime-i Şahadet), namaz kılman, zekât vermen, Ramazan ayında oruç tutman, (yol bakımından gücün yeterse) hac etmendir.

– Doğru söylüyorsun, dedi. (Hz. Ömer diyor ki: "Biz buna hayret ettik. Hem soruyor, hem de Peygamberi tasdik ediyordu.").

Adam devam ederek:

– Bana imandan haber ver, dedi. Allah'ın Resulü buyurdu ki:

– İman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe ve bir de hayır ile şer (her şey)'in Allah'ın takdiri ile olduğuna inanmandır.

Adam:

– Doğru söylüyorsun, dedi ve devam ederek ilâve etti:

– Bana ihsandan haber ver?

Allah'ın Resulü bu suale de:

– İhsan, Allah'a, görür gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen onu görmesen de o seni görür, buyurdu.

Adam devam etti:

– Bana Saat'ten (Kıyametin zamanından) haber ver.

Allah'ın Resulü:

– Bu konu hakkında kendisine sorulan kimse, sorandan daha bilgili değildir. (Yani bu hususta ben de senden fazla bir şey bilmiyorum) Lâkin onun alâmetleri vardır, karşılığını verdi.

Adam, bunun üzerine Allah Resulünden, Kıyametin alâmetlerini haber vermesini istedi.

Allah Resulü de, Kıyametin bazı alâmetlerinden bahsetti.

Adam, bundan sonra huzur-u Nebevîden ayrılıp gitti. Arkasından Resulüllah (sav) ashabına:

– İşte o Cibril'dir. Size dininizi öğretmek için insan kılığında geldi, buyurdu."

3. MELEKLERE İMANIN ÖNEMİ

Meleklere imanın insan açısından önemi kendi davranışlarını güzelleştirebilmek için, her anının kayıt altına alındığını bilerek davranışlarına çeki düzen vermesidir. Meleklere iman, insanlara davranışlarını kontrol etme ve iyi yöne kanalize etme imkânı sağlar. Bundan dolayı gözetildiğini bilen insan, davranışlarını güzelleştirmeye, her yerde ölçülü hareket etmeye çalışır ve yanlış hareketlerden kaçınmaya çalışır. Ayrıca yaptığı güzel davranışların kaydedildiğini bildiğinden mutlu olur. Allah'a ve meleklerin varlığına inanan insanların oluşturduğu toplumlarda kötü hasletlerin yerini, huzur, güven, doğruluk, karşılıklı yardımlaşma, sevgi, saygı gibi iyi hasletler alır.

Resim 05.01: Kültürümüzde anneler ve çocuklar meleklere benzetilmiştir.

Peygamberimiz bir hadislerinde "Şeytan da melek de insanoğluna sokularak, onun kalbine bir takım şeyler getirirler. Şeytanın işi kötülükle korkutup, hakkı yalanlamaktır. Meleğin işi ise iyiyi tavsiye edip, hakkı tasdik etmesidir. İçinde böyle bir şey bulunan kişi onun Allah'tan olduğunu bilsin ve Allah'a hamdetsin…" buyurarak insanı iyiliğe sevk edenin melek olduğuna dikkat çek-

miştir. İnsanın görevi içinden gelen iyi seslere kulak vermeli, davranışlarını güzelleştirmelidir.

Meleklere inanan kimse, meleklerin darlık ve sıkıntılı anlarda yardım edeceğini bildiğinden bu gibi durumlarda ümidini kaybetmez. Melekler insanın sorumluluk duygusu gelişmesine yardımcı olur. Böylece insan kendisini iyi ve hayırlı işlere yöneltir. Çevresinde ihtiyacı olan kimselere yardım etmeye çalışır. Böyle bireylerden oluşan toplumda güven, huzur, sevgi, saygı, yardımlaşma, doğruluk ve dürüstlük egemen olur.

ETKİNLİK

Meleklere inanmanızın günlük hayatınızdaki etkileri nelerdir, aşağıda boş bırakılan yerlere listeleyiniz.

....

....

....

....

....

4. CİN VE ŞEYTAN

"Cin" Arapça bir kelime olup örtülü ve kapalı olan şey anlamına gelmektedir. Cenan (gece), cinnet, cennet, cünnetü (zırh) kelimeleri bu kökten gelmektedir. Bütün bu kelimelerin anlamlarında bir şeyi gizleme/ gizlenme anlamları vardır.

Cinleri duyularımızla bilemeyeceğimiz için onların varlığını Kur'an-ı Kerim'den öğreniyoruz. Cinler yalın ateşten yaratılmışlardır. Kur'an-ı Kerim'de "Cinleri yalın ve saf bir ateşten yarattı." *(Rahman suresi 15. ayet; A'raf suresi 12. ayet.)* buyrulmaktadır. Şeytanın da cinlerden olduğunu da Kur'an bildirilmektedir: "…o cinlerdendi." *(Kehf suresi 50. ayet.)* Cinlerde insan gibi Allah'ın emir ve yasaklarına uymakla sorumludur. Kur'an-ı Kerim'de "Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım." *(Zâriyat suresi 56. ayet.)* buyrulmaktadır. Kur'an, cinlerden bir topluluğun; "Doğrusu biz, doğru yola götüren, hayrete düşüren bir Kur'an dinledik de ona inandık, biz Rabb'imize hiç bir şeyi ortak koşmayacağız." *(Cin suresi 2. ayet.)* dediklerini bildirmektedir.

ETKİNLİK

İnsan, melek ve cinlerin özelliklerini aşağıdaki tabloya yazınız.

İNSAN	MELEK	CİN
Topraktan yaratılmıştır.		
	Kötülük yapamaz	
		Hayra ve şerre iradeleri vardır.

İnatçı, haddi aşıp kibirlenen, azgın, taşkın, şerli olan bütün kötü varlıkların ortak ismi şeytandır. Genellikle şeytan anlam olarak Allah'ın emrine karşı gelerek ona isyan eden ve ilahî rahmetten kovulan cinlerden bir varlık anlamında kullanılmaktadır. İblis ve şeytan kelimeleri Kur'an-ı Kerim'de aynı anlamda kullanılmaktadır: "Ey Âdemoğulları! Ben sizden şeytana ibadet etmeyin diye söz almadım mı? O, sizin apaçık düşmanınızdır. Yalnızca bana ibadet edin. En doğru yol budur." *(Yâsîn suresi 60-61. ayetler.)* Bir diğer ayette "…Ey insanoğulları! Siz beni bırakıp iblisi ve soyunu dost mu ediniyorsunuz? Hâlbuki onlar size düşmandır." *(Kehf suresi 50. ayet.)* buyrulmaktadır.

Birçok kültürde şeytan inancı vardır. İblis, ifrit, mişa, marid diye de bilinir. Şeytan, Hz. Âdem çamurdan kendisi de ateşten yaratıldığı için ondan üstün olduğunu iddia ederek isyan etmiştir. Bu isyandan dolayı Allah'ın huzurundan kovulmuş ve kendinden süre isteyen şeytana kıyamete kadar müddet verilmiştir: "Allah şeytana buyurdu ki sana emrettiğim vakit seni secde etmekten alıkoyan nedir? İblis; 'Ben ondan daha hayırlıyım. Çünkü beni ateşten, onu topraktan yarattın.'dedi. Allah ise (cennetten ve meleklerin arasından) 'oradan in, orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık çünkü sen aşağılıklardansın' dedi. Şeytan 'bana tekrar dirilecekleri güne kadar mühlet ver' dedi. Allah 'haydi sen mühlet verilenlerdensin' buyurdu." *(Â'raf suresi 12-15. ayetler.)* Daha sonra şeytan, Hz. Âdem ve Hz. Havva'yı yanıltarak onların cennetten çıkmalarına neden olmuştur. İlk insandan beri şeytan, insanlara kötülükleri, azgınlıkları ve günahları güzel göstermiştir. Böylece onların doğru yoldan uzaklaşmalarını sağlamaya çalışmıştır.

Kur'an'da Allah, insanları şeytanın düşmanlığına, hile ve aldatmacalarına karşı uyarmaktadır. Allah aralarındaki fark daha iyi anlaşılsın diye varlıkları zıtlarıyla yaratmıştır. Melekler iyiliğin güzelliğin timsali olduğu gibi şeytanda kötülüğün misalidir.

Toplumumuzda yaygın olan yanlış inançlardan biri cinlerin geleceği bildiği kanaatidir. Cinler ve şeytanlar geleceği bilemezler. Gaybı sadece Allah bilir. Kur'an-ı Kerim'de "Gaybın anahtarları onun (Allah'ın) yanındadır…" *(En'am suresi 59. ayet.)* buyrulmaktadır. Kültürümüzde, şeytanların insanları yoldan çıkardıklarını zannedilmektedir. Cinlerin ve şeytanın insanlar üzerinde doğrudan bir etkileri de yoktur. Ancak onlar insanlara vesvese verirler. Kur'an-ı Kerim'de "Eğer sana şeytandan yana bir kışkırtma (vesvese) gelirse, hemen Allah'a sığın. Çünkü o, işitendir, bilendir. (Allah'tan) Sakınanlara şeytandan bir vesvese eriştiğinde (önce) iyice düşünürler (Allah'ı zikredip-anarlar), sonra hemen bakarsın ki gözlerini açarlar." *(Â'raf Suresi, 200-201. ayetler.)* buyrulmaktadır. Bir başka ayette de şeytanın ihlasa erdirilmiş kullara tesir edemeyeceği onun ağzından dile getirilmektedir: "İblis, 'Rabb'im…ihlasa erdirilmiş kulların hariç onların hepsini azdıracağım' dedi. Allah '…sana uyanlar dışında kullarım üzerinde hiçbir hakimiyetin yoktur' dedi." *(Hicr suresi 39-42. ayetler.)* Onların vahye de müdahalesi de mümkün değildir: "Doğrusu onlar vahyi dinlemekten çok uzak tutulmuşlardır." *(Şuara suresi 212. ayet.)*.

DEĞERLENDİRELİM

Şeytanın kötülüğün simgesi olmasına neden olan davranışının altında yatan sebep sizce nedir, değerlendiriniz.

ÖZET

İnsanlar, göremedikleri ve mahiyetlerini de bilemedikleri pek çok varlık vardır. Günümüzdeki ilmî gelişmeler, gözle görülemeyen, hatta beş duyu ile tespit edilemeyen pek çok varlığın mevcut olduğunu ortaya koymuştur. Bu varlıklardan biride meleklerdir. İslam dininin iman esaslarından birisi de, Allah'ın melekleri olduğuna inanmaktır. Melekler yemeleri-içmeleri olmayan, erkeklik-dişilikleri bulunmayan, uyuma, yorulma, yaşlanma gibi özellikleri olmayan, Allah'ın verdiği görevleri yapan ve ona asla isyan etmeyen nurdan yaratılmış varlıklardır. İnsanlar Meleklerin varlığı için en büyük delil Kur'an-ı Kerim'dir. Melekler, fizikötesi varlıklar olduğu için Allah'ın izni olmadan insanlar onları göremezler. Peygamberimize gelen melek bazen sahabeden Hz. Dıhyetü'l-Kelbi'nin kılığında vahyi getirirdi. Hz. Meryem ve Hz. İbrahim'e de melekler insan suretinde görünmüşlerdi. Halk arasında yaygın olan yanlış bir inanç, şeytanın daha önce melek olduğudur. Şeytan Kur'an'ın ifadesiyle ateşten yaratılmış bir cindir.

Meleklere inanan insan, hareketlerinde daha dikkatli olur. Kendine melekleri örnek alan insan günahlardan uzak durmaya çalışır. Toplumumuzda da iyi kalpli insanlar, masum çocuklar "melek gibi" nitelemesiyle anılırlar.

Kur'an'da meleklerin birçok görevi bulunduğu belirtilmiştir. Meleklerin temel görevlerinden biri peygamberlere Allah'ın mesajlarını iletmektir. Kur'an-ı Kerim'de Cebrail(as)'ın bu işle görevli bir melek olduğu bildirilmektedir. Meleklerden insanların iyi ve kötü davranışlarını tespit edenler de vardır. Bu melekler Kiramen Kâtibin melekleri olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca insanları belalardan koruyan Hafaza melekleri vardır. Bununla birlikte, her an onu tespih eden ona ibadet eden ve onun emirlerini yerine getiren meleklerde vardır. Kur'an'da adı geçen başka melekler de vardır. Mikail(as), Allah'ın izni ile tabiat olaylarının oluşumu ve rızıkların dağıtımı ile görevli olan melektir. Azrail: Kur'an'da ismi Melekülmevt diye de geçen bu melek Allah tarafından insanların canını almakla görevlendirilmiştir. İsrafil de Kıyametin kopması ve insanların tekrar dirilmeleri için sûr'a üflemekle görevli olan melektir.

Meleklere imanın insan açısından önemi kendi davranışlarını güzelleştirebilmek için onları örnek almak, her anının kayıt altına alındığını bilerek davranışlarına çeki düzen vermesidir. Meleklere iman, insanlara davranışlarını kontrol etme ve iyi yöne kanalize etme imkânı sağlar. Bundan dolayı gözetildiğini bilen insan, davranışlarını güzelleştirmeye, her yerde ölçülü hareket etmeye çalışır ve yanlış hareketlerden kaçınmaya çalışır. Ayrıca yaptığı güzel davranışların kaydedildiğini bildiğinden mutlu olur. Allah'a ve meleklerin varlığına inanan insanların oluşturduğu toplumlarda kötü hasletlerin yerini, huzur, güven, doğruluk, karşılıklı yardımlaşma, sevgi, saygı gibi iyi hasletler alır.

“Cin” Arapça bir kelime olup örtülü ve kapalı olan şey anlamına gelmektedir. Cenan (gece), cinnet, cennet, cünnetü (zırh) kelimeleri bu kökten gelmektedir. Bütün bu kelimelerin anlamlarında bir şeyi gizleme/ gizlenme anlamları vardır. Cinleri duyularımızla bilemeyeceğimiz için onların varlığını Kur’an-ı Kerim’den öğreniyoruz. Cinler yalın ateşten yaratılmışlardır. Cinlerde insan gibi Allah’ın emir ve yasaklarına uymakla sorumludur.

İnatçı, haddi aşıp kibirlenen, azgın, taşkın, şerli olan bütün kötü varlıkların ortak ismi şeytandır. Genellikle şeytan anlam olarak Allah’ın emrine karşı gelerek ona isyan eden ve ilahî rahmetten kovulan cinlerden bir varlık anlamında kullanılmaktadır. İblis ve şeytan kelimeleri Kur’an-ı Kerim’de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Kur’an’da Allah, insanları şeytanın düşmanlığına, hile ve aldatmacalarına karşı uyarmaktadır. Allah aralarındaki fark daha iyi anlaşılsın diye varlıkları zıtlarıyla yaratmıştır. Melekler iyiliğin güzelliğin timsali olduğu gibi şeytanda kötülüğün misalidir.

Toplumumuzda yaygın olan yanlış inançlardan biri cinlerin geleceği bildiği kanaatidir. Cinler ve şeytanlar geleceği bilemezler. Gaybı sadece Allah bilir. Kültürümüzde, şeytanların insanları yoldan çıkardıklarını zannedilmektedir. Cinlerin ve şeytanın insanlar üzerinde doğrudan bir etkileri de yoktur. Ancak onlar insanlara vesvese verirler. Onların vahye müdahalesi de mümkün değildir.

DEĞERLENDİRME SORULARI

1. Aşağıdakilerden hangisi meleklerin özelliklerinden biri <u>değildir</u>?

   A. Yemeleri, içmeleri yoktur
   B. Gözle görülemezler, nurani varlıklardır
   C. Verilen görevi yerine getirirler, isyan etmezler
   D. Erkeklik ve dişilik özellikleri vardır

2. Allah'tan aldığı vahyi Peygamberlere getirmekle görevli olan meleğin ismi aşağıdakilerden hangisidir?

   A. İsrafil
   B. Mikail
   C. Cebrail
   D. Azrail

3. Ayette 'Yaptıklarınızı bilen ve sizi gözetleyen değerli yazıcılar vardır' şeklinde ifade edilen melekler aşağıdakilerden hangisidir?

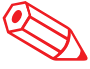
   A. Kiramen Kâtibin
   B. Münker Nekir
   C. Koruyucu melekler
   D. Rıdvan

4. İlk insandan beri insanlara kötülükleri, azgınlıkları ve günahları güzel gösterip, böylece onların doğru yoldan uzaklaşmalarını sağlamaya çalışan varlığın adı aşağıdakilerden hangisidir?

   A. Melek
   B. Şeytan
   C. Cin
   D. Münker

5. Öldükten sonra bütün canlı varlıkların dirilecekleri zamanı bildirmekle için sura üflemekle görevli meleğin ismi nedir?

   A. Cebrail
   B. Azrail
   C. Mikail
   D. İsrafil

ÜNİTEDE ÖĞRENDİKLERİMİZİ NOT EDELİM

KAVRAM VE TERİMLER SÖZLÜĞÜ

A

ahkâm : Hükümler, kurallar, Kur'-an-ı Kerim ve hadislere dayanan hükümler, emir ve yasaklar.

akim : Kısır.

amel : Yapılan iş, eylem, fiil, çalışma, didinme, davranış, uygulama.

aşkın : Üstün olan, insan bilincini aşan.

ateist : Tanrı tanımaz, mülhit, ateizm görüşünü benimseyen.

ayin : Dinî tören.

B

ba's : Yeniden dirilme.

bâtın : Gizli, görünmeyen.

burhan : Kanıt, delil.

buyruk : Emir.

C–Ç

celâli isimler : Yücelik ve şeref sahibi Rab, şanı ve büyüklüğü pek yüce olan, inkârcılara ve zalimlere karşı kahredici, azameti ve ululuğu her şeyi kuşatan anlamına gelen Allah'ın isimleri.

cemâli isimler: Allah'ın mutlak güzelliğine, lütfuna ve iyiliğine işaret eden; mutlak güzelliğinin, yaratılışta mükemmellik olarak varlıklara yansıması anlamına gelen Allah'ın isimleri.

cenkname : Kahramanlık destanları.

çerağ : Mum, kandil.

D

dergah : Tarikat mensuplarının toplandıkları yer.

dede : Bektaşi tarikatında şeyh, baba.

dua : Yakarış.

E

edep : İyi ahlak, güzel terbiye, eğitim, Utanma, zarafet; insanlara söz ve hareketlerinde güzel, Allah ve Resulünün emrettiği bütün istekleri yerine getirip sakındırdıklarından kaçınarak elde edilen güzel huy davranışta bulunma.

elvân : Renkler

eşkâl : Şekiller

evsâf : Sıfatlar

F

fıtrat : Yaratılış, hilkat.

filozof : Felsefe ile uğraşan.

G

gülbânk : Dua

H

hulûl : Girme, sinme, geçişme, intikal etme, yerleşme, tanrının kendisinin veya sıfatlarının yarattıklarından birine veya tamamına geçtiğine ve onların bedenine yerleştiğine inanma.

havas : Bir toplumun seçkinleri.

havra : Yahudi tapınağı.

I–İ

itham : Suçlamak.

istidlâl : Akıl yürütme, delil arama, delile başvurma, Bilinen düşünceleri belli bir yöntem dahilinde düzenlemek suretiyle bilinmeyen bir sonuca varma.

K

kaim : Ayakta duran, var olan.

kinaye : Sitemli söz.

M

müberra : Beri, uzak.

mücmel : Kapalı.

mükellef : Sorumlu.

münezzeh : Nezih,

müteakip : Ardından

mütehayyiz : İtibarlı.

N

nid : Zıt.

P

pir : Yaşlı, bir tarikatın şeyhi.

R

re'y : Düşünce, görüş, fikir.

T

talib : İsteyen.

tebeddül : Değişim

tecelli : Görünme, bilinme, Allah'ın (C.C.) lütfuna uğrama, İlâhi kudretin meydana çıkması, görünmesi, Hak nurunun te'siriyle kulun kalbinde hakikatın bilinmesi.

tecziye : Cezalandırmak

V

vecd : Sevgiden doğan coşkunluk

Z

zât-ı ilâhî : Allah

KAYNAKÇA

Ahmet Sırrı Dedebaba, Bektaşi Tarikatı, çev.: Hacı Yılmaz, Hacı Bektaş Veli Dergisi, s. 10.

Armağan, Servet, İslam Hukukunda Temel Hak ve Özgürlükler, DİB Yayınları, Ankara 1992.

Aşık Virani Divanı, hzl.: M. Halid Bayrı, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 1957.

Atatürkçülük, Genelkurmay Başkanlığı, İstanbul 1998, C I.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Atatürk Araş. Merkezi Yay. Ankara 1989, C. 2.

Aydın, Mehmet S., Din Felsefesi, Selçuk Yayınları, Ankara

Bırge, John Kıngsley, Bektaşilik Tarihi, Ant Yayınları, İstanbul 1991.

Bolay, S. Hayri, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

Buyruk, hzl.: Fuat Bozkurt, Anadolu Matbaası, İstanbul, 1982.

Cürcani, Şerhu'l-Mevâkıf, C I.

Dağıstani, Ömer Ziyaeddin, Zübdetü'l-Buhari, çev. : Fikri Yavuz, Hisar Yayınları

Dinî Kavramlar Sözlüğü, DİB Yayınları, Ankara 2006.

Düzgün, Ş. Ali; Muammer Esen, Mahmut Ay, Sistematik Kelam, Ankara Üniversitesi Uzaktan Eğitim Yayınları, Ankara 2005

Eğri, Osman, Bektaşilikte Tasavvufi Eğitim, Horasan Yayınları, İstanbul 2003.

Ekinci, Mustafa, Anadolu Aleviliğinin Tarihsel Arka Planı, Beyan Yayınları.

Erkanname I, hz.: Doğan Kaplan, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2007.

Es-Seyyid Ebu'l-Vefa Menakıbnamesi, hz.: Dursun Gümüşoğlu, Can Yayınları, İstanbul 2006.

eş-Şehristani, Muhammed Abdülkerim, İslam Mezhepleri, terc.: Mustafa Öz,Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.

Gölcük, Şerafettin; Süleyman Toprak, Kelam, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya 1988.

Hacı Bektaş Veli, Makâlât, hz. Abdurrahman Güzel, Ankara 2002.

Hacı Bektaş Veli, Makâlât, hz. Esat Coşan Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996.

Hamidullah, Muhammed, İslam'a Giriş, TDV Yayınları, Ankara 1996.

Hekimoğlu İsmail, İslam Tarihi, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul.

İbn Manzûr, Lisanu'l Arap, Beyrut, trz.

İlmihal, Komisyon, TDV Yayınları, Ankara 2004.

İlhan, Avni, İmam Musa Kazım-İmam Ali Rıza-İmam Muhammed Taki, TDV Yayınları, Ankara 1996.

İmam Cafer Buyruğu, hz.:Esat Korkmaz, Ant Yayınları, İstanbul 1997.

İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlmi Kelam, Umran Yayınları, Ankara 1981.

İzutsu, Toshihiko, İslam Düşüncesinde İman Kavramı, Pınar Yayınları, İstanbul 1984.

Kaleli, Lütfi, Bin bir Çiçek Mozaiği Alevilik, Can Yayınları, İstanbul 2003.

Kaygusuz Abdal, Vücudname, hz.: Abdurrahman Güzel, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983.

Kelam'da Bilgi Problemi, Sempozyum Bildirileri, Uludağ Üniversitesi, Arasta Yayınları, bursa 2003.

Kısakürek, Necip Fazıl, Çile, Bedir Yayınevi, İstanbul 1962.

Koca, Şevki, Melami-Bektaşi Metaforunda İrşad Paradigması Mürg-i Dil.

Kocadağ, Burhan, Alevi-Bektaşi Tarihi, Can Yayınları, İstanbul Haziran 1996.

Kur'an-ı Kerim, Komisyon, TDV Yayınları, Ankara 1993.

Kutlu, Sönmez, Din Anlayışında Farklılaşmalar, DİB Yayınları, Ankara, 2003

Kutlu, Sönmez; Nizameddin Parlak, Makalat Şeyh Safi Buyruğu, Horasan Yayınları, İstanbul 2008.

Melikoff, Irene, Uyur İdik Uyardılar, trc.: Turan Alptekin, İstanbul 1994.

Onat, Hasan, Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiîliği, Ankara, 1993.

Özervarlı, M. Sait, Kelamda Yenilik Arayışları, İSAM Yayınları, İstanbul 1998

TDV İslam Ansiklopedisi, Deizm maddesi, c 9.

TDV İslam Ansiklopedisi, C 25, Kelam Maddesi.

TDK İmla Kılavuzu, Ankara 2005.

TDK Türkçe Sözlük, Ankara 2005.

Uluçay, Ömer, Alevilikte Dua, Gözde Yayınevi, Adana 1996.

Ülken, Hilmi Ziya, Bilgi ve Değer, Kürsü Yayınları, Ankara.

Üzüm, İlyas, Günümüz Aleviliği, İSAM Yayınları, İstanbul 1997.

Veli Baba Menakıbnamesi, hz. Bedri Noyan, Can Yayınları, İstanbul 1995, s.204.

Virani Baba, Virani Baba Risalesi, Emek Yayınları, Ankara 1961.

Yağmur Dergisi, Alevi/Bektaşi Şiiri'nde Hz. Muhammed(sas) Sevgisi, Dr. Hüseyin Özcan, sayı:35, 2007

Yaman, Mehmet, Alevilik İnanç Edep Erkân, Garib Dede Türbesi Derneği Yay., İstanbul 2001

INTERNET KAYNAKLARI

http://www.hayrettinkaraman.net/makale/0074.htm

http://www.zamandayolculuk.com/cetinbal/zamanmadaralis.html

http://www.alevibektaşi.org

ÜNİTE SONU DEĞERLENDİRME SORULARI İÇİN CEVAP ANAHTARI

1. ÜNİTE	2. ÜNİTE	3. ÜNİTE	4. ÜNİTE	5. ÜNİTE
1. A	1. D	1. B	1. A	1. D
2. A	2. D	2. D	2. C	2. C
3. D	3. B	3. D	3. D	3. A
4. D	4. B	4. C	4. A	4. B
5. C	5. C	5. C	5. B	5. D
6. C	6. A	6. C		
7. D	7. B			

TÜRKİYE HARİTASI

ÖĞRETMEN MARŞI

Alnımızda bilgilerden bir çelenk,
Nura doğru can atan Türk genciyiz.
Yeryüzünde yoktur, olmaz Türk'e denk;
Korku bilmez soyumuz.

Şanlı yurdum, her bucağın şanla dolsun;
Yurdum, seni yüceltmeye andlar olsun.

Candan açtık cehle karşı bir savaş,
Ey bu yolda and içen genç arkadaş!
Öğren, öğret hakkı halka, gürle coş;
Durma durma koş.

Şanlı yurdum, her bucağın şanla dolsun;
Yurdum, seni yüceltmeye andlar olsun.

İsmail Hikmet ERTAYLAN